

V. ALMANIS

Baltųjų
Vandenių
šaltiniai

VILNIUS

1973

I NIEKIENO TAIGĄ

Didžiojo Baščelako kaimo senukai papasakojo legendą. Praeitame šimtmetyje vienas turtingas Korgono kaimo sentikis sunkiai susirgo ir jau pasiruošė mirti. Ir štai pas jį užėjo kaimynas, medžiotojas, ir klausia:

— Tai ką, ar jau mirti ruošies? Še, imk šitą šaknį, pasidaryk antpilo ir būsi sveikas.

Ir padavė mirštančiajam tokią nedidelę šaknį, susiraizgiusią kaip siūlų kamuolį.

Už savaitės ligonis pasijuto daug geriau, o dar po kelių dienų jau pats išsiruošė į taigą. „Rasiu tą augalą,— galvojo jis,— tai dar turtin-gesnis tapsiu!“

Išklaidžiojo jis po kalnų taigą visą vasarą ir namo sugrįžo tuščiomis rankomis.

Kaip toliau pasakojama legendoje, gobšuo-liai to augalo — maralų šaknim vadinamo — niekada neranda.

Kur maralų šaknis auga, nežinojo keletas medžiotojų. Apie ją iš tų senių sužinoti ką nors — bergždžias mėginimas. Jeigu reikia —

duos, še, gydykis, įgauk jėgų, bet šaknies augimvietės nerodys.

Ilgainiui susidraugavome su sentikiais. Mes per dienų dienas bastydavomės po taigą, be šautuvo išvaikščiodavome pačias meškingiausias Baščelako kalnagūbrio vietas. Be to, jau nuo vaikystės mokėjome joti ant arklio, slidinėti ir šaudyti, dėl to greičiau įsigijome vietinių gyventojų palankumą. Pagaliau vienas senis užsiminė, kad maralų šaknis auganti kažkur apie „Ogniovo duobę“. Ogniovas — medžiotojas, karo metais išėjo į kalnų taigą ieškoti maralų šaknies. Nuslydęs į vieną duobę apledėjusiais kraštais, o išlipti negalėjęs. Ten badu ir miręs. Tik vėl bėda: kaip atrodo antžeminė tos šaknies dalis, senis nebeatsimena. Gerai, kad pakliuvo į rankas Kuminovos knygelė apie Kalnų Altajaus augalus, o ten beesą jos, maralų šaknies, piešinys.

Netrukus atėjo griežčių griežčiausias įsakymas, skelbiąs, jog iki birželio 30 dienos privalome nusiūsti į miškų ūkį visų ne mūsų, o niekieno miškų aprašymą. Mums reikėjo išmatuoti jų plotą, nustatyti medžių veisles, amžių, bonitetą, skalsumą, žodžiu, padaryti tiek, ką turėtų gal metus dirbti geras taksatorių būrys, o ir tai — tik su malūnsparniais, o raštą gavome... liepos antrą. Buvo trys pavėluotos dienos, pusė neištirto kalnagūbrio ir du nusipėnėję arkliai, kuriems nebesusieina balno kilpos papildėje, tad reikia pridurti gerą virvės galą.

Eiguliai dirba — stato gyvenamuosius namus darbininkams, o užbaigti reikia laiku, tad negali jie kartu joti į taigą.

Beveik po šimtą kilometrų nuneša mus arkliukai per dieną. Ko tik neprigalvoji sėdėdamas balne, o pasitaiko, retkarčiais ir nusnaudi. Ant Generalkos perėjos leidome arkliams paėsti laukinių vikių. Suglaudę galvas virš žemėlapiro, žiūrime, o kurgi esame? Lengvai susiieškome jau pažįstamas vietas, kaip ant delno matyti tolimi, snieguoti kalnai, juos žemėlapyje lengva atrasti. Upės ir upeliai, kiekvienas savaip vinguriuoja nuo kalnų, tad ir jie mūsų spalvotame miškų žemėlapyje pažymėti.

— O jeigu,— sakau aš,— pamėgintume atbulai viską daryti?

— Kaip atbulai? — klausia Julija.

— Viso Baščelako kalnagūbrio žemėlapių turime, upeliai ir sniego laukai ten sužymėti. Tad kur nėra miško, jį ten ir paženklinsime, žvelgdami nuo aukščiausios viršukalnės.

Ne naudos ieškodami leidomės į savo beveik aštuonerius metus trukusią „povestuvinę kelionę“ po Kalnų Altajų. (Beje, rusai sako, jog kartą sudegti ar du kartus persikelti iš vietos į vietą esą tas pats...) Nė vienas pasaulio kraštas netraukė manęs taip, kaip Sibiras, ta didelių, dar vietomis mažai ištirtų plotų šalis. Visą laik galvojau — baigsiu vidurinę mokyklą ir tuoj pat važiuosiu į... Taimyrą, net pinigų,

griovius kasdamas Latvijoje per vasaros atostogas, buvau užsidirbęs kelionei. Tik nelauktai sunki kaulų liga sutrukdė iškeliauti, ir teko kelionę atidėti. Gydytojai liepė nevaikščioti, o ir pats kartais jausdavausi visai ne kaip, nors Sibiras dar labiau viliojo. Jeigu, galvodavau, būčiau sveikas, tai tuoj pat vykčiau į pačią nušaliausią ir atšiauriausią vietą, kopčiau į kalnus, nakvočiau palapinėje ant sniego, dirbčiau sunkiausius darbus... Ir 1961 metų pavasarį, kada ir taip sunku nusėdėti vienoje vietoje, abu su Julija nusipirkome bilietus iki Barnaulo. Be to, knietėjo sužinoti, ko verti esame, nes vienas dalykas skaityti knygas apie Sibirą, o visai kas kita ten pačiam atsidurti. Mums pavyko pamatyti Sibirą ne pramoninį ir ne tą, apie kurį daugiausia yra tekę girdėti, o senąjį, nors senojo Sibiro liekanos, mums dar ten tebegyvenant, sparčiai nyko...

Barnaule susiradome apvalių maumedžio rąstų dviaukštį Miškų valdybos pastatą. Tik įeiti nedrašu — kur dingti, jei nepriims į darbą, o pinigų atgal sugrįžti jau neužtektų. Priėmė mane pradžiai girininko padėjėju, o paskui irgi neužmiršo. Liepia daugiau padaryti, negu įstengi, vis pabara, o žiūrėk — jau po metų kitų ir paskiria girininku, o Juliją padėjėja, nors tik vėliau ėmėme mokytis ir įsigijome miškininkų specialybę.

Pirmoji darbo vieta — Didžiojo Baščelako kaimas. Beieškodami buto, apėjome kelias šio

sentikių kaimo trobas. Žiūriu — Julija, užlindusi už tvoros, verkia. Klausiu: „Ko verki?“ Pasirodo, todėl, kad trobose didelės krosnys ir moterys užsirišusios po dvi skareles. O dar kažkurioje troboje buvome pavaišinti čeremšos * šaltibarščiais. Po keleto metų juokėmės iš savęs, kad pykdavome ir sielvartaudavome, jog vienas ar kitas dalykas ne taip, kaip Lietuvoj. Įsitikinome, kad gyventi Altajuje lengviau, visi būtiniai rūpesčiai paprastesni, beje, ir čeremšą nepaprastai pamėgome. Išmokome iš vietinių gyventojų bitininkauti, o juos išmokėme rūkyti mėsą.

Tik kur einame ar jojame — vis rūpi tos vaistingosios Altajaus šaknys. O jeigu įvyktų stebuklas, imtų jos ir pagelbėtų. Gal tas jų ieškojimas jau taip nuostabiai nuteikia, kad kojos pačios kyla ir neša link tolimų melsvų horizontų ir į debesis šukuojančias viršukalnes, jog nebejauti skaudančių kaulų, o tik trokšti, kad Kalnų Altajaus vizija niekada nesibaigtų. . . Kai vėl pasijunti blogai — nenustoji tikėti kalnų gydomąja galia ir slapta viliesi atrasti kokį dar nežinomą augalą, kuris išvartytų ligą.

* * *

Jojame per juodąją taigą. Pakeliui pasitaiško vis didesnių margaspalvių jelanių. Jelanė —

---

* Čeremša — laukinis česnakas, turįs daug daugiau vitamino C už naminį, vietos gyventojų labai mėgstamas augalas.

plotas taigoje, kur niekuomet neaugo medžiai. Tai šimto ar poros šimtų hektarų gėlynas. Ir ko čia nėra, toje jelanėje! Žydi raudonos didžiulės pinavijos, kilimai oranžinių pilnavidurių Altajaus ugnelių, šviesiai violetiniai kandykai, tamsiai mėlyna plautė. . . Akys tik raibsta nuo baltų, oranžinių, raudonų, žydrų spalvų, kurių neregėsi ir gražiausiuose darželiuose, ir pas geriausius gėlininkus.

Tankiai iš po arklių kanopų iššoka kurtinių patelės su jauniklių būriais. Kėnių viršūnėse tupi jerubės ir kraipo galvas, žiūrėdamos į mus. Žmones jos mato pirmą kartą. Visur čia taigos takai kvėpia žvėrimi. Tik naujokui taiga — tylos pasaulis. Nekviestą svečią stebi ne vienos gerai pasislėpusio gyvūno ar paukščio akys. Ypač mėgsta paslapukauti taigos šeimininkė meška, skvarbiom akelėm sekdamą atėjūnus, stebėdama kiekvieną jų žingsnį.

Kuo kylame aukščiau, tuo daugiau nematytų augalų. Altajuje yra apie du tūkstančius rūšių augmenijos, botanikų aprašytos ir žinomos. O dauguma kalnagūbrių, slėnių ir tarpeklių iki šiol tebėra baltos dėmės botanikų, o ir ne vien jų, žemėlapiuose.

Kėnynas sutankėja. Kėnių spygliai švelniai braukia per veidus. Jėgeris mums pasakoja, kad už akmenuotojo upelio bus medžiotojų trobelė. Tikrai praverstų dabar ta trobelė. Iš Baščelako vandens užimo sprendėme, kad aukštupyje jau prasidėjo liūtis, o ir čia pradėjo

krapnoti. Įlindome į patį debesies vidurį, ir šalta migla skverbiasi pro drabužius.

Jau perjojome gal dvidešimt upelių, visi jie akmenuoti, tai kuris iš jų Akmenuotasis? Atėjo vakaras. Drėgmės pritvinko žolės, samanos. Akmenys, ir tie, rodos, suminkštėjo.

O trobelės kaip nėra, taip nėra. Nejauku būtų nakvoti po kedrais, kur drėgna ir šalta. Naktimis žolynus jau glosto šalnės. Ir pagaliau visai netyčia gražios jelanės viduryje, už vieno iš daugelio akmenuotų upelių pamačiau žolėm apaugusį trobelės stogą. Apvalių, nevienodo ilgio rąstų, su skuduru užkišta skylė lango vietoje, storų lentų durimis ir velėnom apklotu stogu — tokia trobelė iš lauko. Gultai, kirviu tašytų lentų grindys ir akmenų krūva krosnies vietoje — taip atrodė trobelė viduje.

Paleidome arklius po jelanę ganytis, pasidėjome balnus po galva ir sumigome. Visą naktį pliaupė liūtis. Už sienų prunkstė arkliai. Rytą atsikėlę pamatėme, kad toliau slankiota meškos, užtat mūsų arkliai ir prastovėjo visą naktį, prisiglaudę prie trobelės sienų.

Storakotės, paslepiančios ir raitelį žolės vos benulaikė lapų pažastyse ežerėlius vandens, užtenka jas krustelėti, ir šis vanduo pasipila keleiviui ant galvos.

Po liūties patvino Baščelakas. Čia vienur, čia kitur šlumšteli į vandenį paplautas krantas kartu su medžiais. Pasroviui, trunkydami į akmenis, plaukia kedrai.

Nuostabūs mūsų arkliukai. Tik išpučia pilvus, užsimerkia ir sužvenge sušoka į vandenį. Išneša mus pasroviui gal už penkiasdešimties metrų nuo tos vietos, kur įbridome.

Už Baščelako prasidėjo išdege kedryno plotai. Atūžusi ugnies jūra kaip mat prarijo keliolika tūkstančių hektarų grakštaus kedryno. Liko tik apanglėję kedrų kamienai ir styrančios juodos šakos, lyg rankos, šaukiančios pagalbos.

Takelis ir vėl pasinėrė į siautėjantį Baščelaką. Dabar arkliai niekaip nenorėjo bristi į šėlstantį vandenį. Teko patiems bristi ir tempti juos už pavadžio.

Pagaliau vienoje jelanėje pamačiau didelį, gražų augalą, kumščio didumo violetiniais žiedais ir karpytais lapais. Iš tolo jau pajutome tą augalą kvepiant šokoladu.

Nušokome nuo arklių. Tai buvo ji — maralų šaknis (*Levzea carthamoides* L. šm. *Compositae*), tas paslaptingasis augalas, tiek ilgai mums nesirodęs.

To reto augalo savybės jau ištirtos. Preparatai iš maralų šaknies žymiai pagerina kraujo apytaką, pašalina nuovargį, padidina darbingumą.

Sunkių žygių išvarginti medžiotojai pakramto to augalo šaknies ir vėl gali žygiuoti tokį pat kelią. Šaknies antpilas greitai pastato žmogų ant kojų po ligos.

Augalų medžiotojai tą augalą pavadino maralų šaknimi todėl, kad ją išsikasa ir ėda ma-

ralai. Sako, net mirtinai sužeisti šie žvėrys pagyja, ėsdami maralų šaknį.

Ji auga ne žemiau kaip 1800 metrų viršum jūros lygio, netoli sniegynų, kedrų kaimynystėje. Kažkoks biologinis ryšys yra tarp maralų šaknies ir kedro.

Už jelanės, kurioje radome maralų šaknį, keliaudami netrukus išvydome pirmuosius neištirpusio sniego lopus. Čia pat sniegas, o greita žolė neriasi iš kailio, bekildama kuo aukščiau į saulę. Baščelakas susiaurėjęs, ir vietomis per jį guli suledėjusio sniego tiltai, tvirti, nesukežę, jog atlaiko ir mūsų arklių.

Pagaliau mes prie Baščelako ežero. Tiesiog iš jo statmenai kyla juodo bazalto siena, kurios ir viršūnės nematyti: šįkart ją dengia tiršti debesys. Žiūrime į nepaprastai skaidrų ežero vandenį. Čia pat, rodos, ranka pasiekiami, nardo vandens spalvos kiršliai, guli spalvoti akmenukai. Sukišau kelių metrų lazda, o dugno taip ir nepasiekiau. Kalnų Altajaus vanduo — švariausias pasaulyje, užtat toks ir skaidrus.

Užsikūrėme laužą ir sugulėme po kedrais. Pasidėjus balną po galva, pasimuisčius, kol patogiai įsitaisai tarp gumbuotų kedro šaknų, apima toks saldus miegas, kad kelios jo minutės atstoja valandą lovoje.

Prie pat mūsų prunkščia arkliai, negarsiai pliaukši kiršliai ežere, išlenda iš už kalno viršūnės mėnuo, nurausvindamas ramaus ežero paviršių.

Nubudome nuo baisaus triukšmo. Mėnulio šviesoje pamatėme, kad mūsų link ežeru ritasi didžiulė banga, šuoliuoja žemyn Baščelaku supančioti arkliai. Prisiminė pasakojimai laikraščiuose apie paslaptingas būtybes ežeruose. O jeigu ir čia...? Pasirodo, didžiulis ledo luitas atitrūko nuo kalno viršūnės ir šlumstelėjo į ežerą.

Vos praaušus, išėjom ieškoti arklių. Radome juos gerokai žemiau, sulindusius į tankų kėlyną. Ten nieko ėdamo nebuvo, tai mūsų baidiai, išvesti iš brūzgynų, puolė šlemšti net balų svogūnus.

Negreitai pasiekėme kalno viršūnę, nuo kurios mūsų arkliai atrodė mažičiai kaip skruzdėlės.

Išsiimu šių kalnų žemėlapi. Mūsų girininkija eina Baščelako upe, o už jos iki pat kalnagūbrio keteros į rytus glūdi ta taiga, kurią ir reikia aprašyti bei apskaičiuoti jos plotą. Pagal žemėlapi plotą sužinoti bus nesunku. Po kojomis didelė kalnų taigos šalis, o rankose jos mažytė kopija — žemėlapis. Kartais koks senas miškų žemėlapis būna įdomesnis už pačią nuotykingiausią knygą, o sudarinėti juos išmokau dar penktoje klasėje, ruošdamasis į tolimas šalis...

Prie pat manęs plyti sniegynai, tai plane juos ir pažymiu. Vešlūs tamsžaliai kedrai prasideda už sniegynų ir atsiremia į Butačichos kalnų upelį, nuo kedrynų iki Stročichos upės

slėnio vien tamsi spalva su mėlynų gėlių jela-
nėm — tai kėnynai, jau toli gelsva spalva džiū-
gina akį — drebulynai, o papėdėje išsimėčiusios
ultramarino dėmės — parkiniai maumedynai su-
silieja su bekraštėmis pievomis ir medaus spal-
vos geltonųjų akacijų brūzgynais.

Kiek metų taigai? Medžiai čia gyvena gyve-
na ir miršta stovėdami. Vietomis šlaitai dabi-
nasi violetine spalva — tai žydi ožrožė ir styro
tarp linksmų gėlių apanglėjusio miško kamie-
nai. Kiek kietmetrių viename hektare, mes ži-
nome iš savo taigos aprašymo, nes niekieno
taiga tokia pat, kaip ir mūsų.

Kitamet atvyko miško taksatoriai. Rūdenį,
baigę darbą, ir sako:

— Matyt, su meškom draugystę palaikai?

— Kodėl? — nesuprantu aš.

— Visai paprastai, — juokiasi šie, — tavo
taksavimas beveik sutampa su mūsų darbu,
tad, reikia manyti, meškos pagelbėjo. . .

Netoli trobelės sutikome du Baščelako Vir-
šūnės kaimo gyventojus, medžiotoją Šadrin-
cevą ir jo anūkę. Pats Šadrincevas sėdėjo ant
gauruoto arkliuko, apkarstęs jį dviem sumino-
mis *, dideliu pantams virti katilu, kibiro didu-
mo katiliuku arbatai užkaisti, su dviem šautu-
vais ant pečių.

Vešliabarzdis Šadrincevas — medžiotojas iš
prigimties. Nedaug pati medžioklė laiko užima,

---

* Sumina — didelis odinis kelionės krepšys.

o daugiausia sugaištama valant takus, statant trobeles, tempiant slidėmis į taigą maisto ke-
liams mėnesiams. Medžioklės jėgeris didžiu-
liams plotams vienas, kur jis viską ir sužiūrės,
o Šadrincevo medžiojamajame plote svetimas
kojos neįkels. Beje, tai paskutinis šio kaimelio
kadrinis medžiotojas. Uždirba jis nedaug, be
to, tarybinio ūkio valdžia laiko Šadrincevą
veltėdžiu, vis ragina imtis rimto darbo ir kuo
greičiau mesti tokį netikusį užsiėmimą. Kam
rūpi, kad jo medžioklės valdose apstu sabalų
pėdų, po uolas šokinėja kabargos, aukštikal-
nėse veisiasi maralai.

Iš paskos, atsilikusi žolynuose, pustekinė
paskui arklį skuba jo anūkė Niura. Anūkė tik-
ra taigietė, greita, vikri, net ir vatinukas ne-
paslepia jos liaunumo. Beskubant Niurai iš
po dvigubų keržakiškų skarelių iškrito rusva
kasa, besiplaikstanti kur kas žemiau liemens.

— Oi, šelmė,— neva bara ją Šadrincevas,—
vijau namo, o ji neina, sako, tu, seneli, jok sau
neatsigreždamas, o aš eisiu, kur man reikia.
Tik klius mums nuo senės, o jei dar koks spie-
čius išlėks, tai nors negrįžk iš taigos. . .

Parodžiau jam rastą maralų šaknį.

— Ar tikrai maralų šaknis? — paklausiau
aš medžiotoją.

— Maralų, maralų! — pasiskubino atsakyti
anūkė, tylint aiškiai nepatenkintam medžioto-
jui.— Senelis jų visuomet parsineša iš šių
vietų.

Beveik iš karto galima pastebėti, kaip skiriasi stepių gyventojai rusai nuo kalniečių. Stepiniai pečiuti, tamsiai įdegę, plačiaskrūsčiai ir tamsiaakiai. Kalniečiai aukštesni, šviesesni, palikuonys tų pirmųjų ateivių nuo Kerženeco. Pravoslavų cerkvės persekiojami, kadaise jie bėgo į negyvenamas vietas, kur ilgą laiką išgyveno nuošaliausiuose Kalnų Altajaus kanjonuose, susisiekdami su išoriniu pasauliu tik žvėrių takais.

Jodami žemyn, vis atsisukam atgal. Žiūri-me ir negalime atsistebėti tolyje dunksančiomis baltagalvėmis kalnagūbrio keteromis, tamsiais jų kanjonais ir ledynais virš jų. O už artimųjų viršūnių vėl kyla melsvi kalnai, dar aukštesni, dar tolimesni ir dar labiau viliojantys.

KRISANICHOS BELOKAS*

Smagiai risnoja mūsų ilgaplaukiai arkliukai, grakščiai peršoka per akmenis, virtėlius kėnius ir siaurus, bet stačiakrančius, upokšnius.

Nelauktai pro žoles sujuodavo aptrešusio namelio stogas, nušienauta aikštelė aplink, kurioje gal šimtas bet kaip sutupdytų aviliukų, iš kurių debesim lėkė bitės.

---

* Belokas — kupolo pavidalo, sniego apklota kalno viršūnė. Taip jos vadinamos Altajuje ir Sajanuose.

Arklius palikę tankiame kėnyne, kad nesugiltų bitės, įėjome į namelį. Už stalo gėrė arbata baltabarzdis, vešliais antakiais ir plaukais senukas. Kažką murmtelėjęs į mūsų pasveikinimą, jis stumtelėjo prie mūsų didelį dubenį medaus, sakydamas:

— Še, valgykit... Tik puoduką teturiu vieną.

Julija žaibiškai atlakino savo, gal litro didumo, ir, užsigieriant juoda arbata, medus ėmė sekti kaip mat.

Bevalgant įgūrinio senutė, apsigobusi dviem skarelėm. Iškart, nieko neatsakydama į mūsų pasveikinimą, ilgai linkčiojo prieš ikonomis nukabinėtą kampą, tik po to prakalbo:

— Sveikučiai, sveikučiai! Ar iš toli atjojote? Ar vyras su žmona būsite?..

— Ei, boba! — riktelėjo senis.— Kurk pirtį, svečiai eis pasišildyti. Taigoje sušlapo.

Aš norėjau pakilti iš užstalės, padėti senučiukei, bet baltagalvis trūktelėjo mane už rankovės ir pasodino atgal ant kirviu tašyto suolo.

— Bobų reikalas pirtį kurti. Sėdėk! O mes, vyrai, dar pasilepinsime arbatyte...

Senis pasisakė esąs Gorochovas, Amepodistas Varlampijevičius.

— Amepodistai Varlampijevičiau,— paklausiau aš,— o kas čia troboje taip skaniai skaniai kvepia?

— Ką, pajutai? Tai raudonoji šaknis. Tik vienoj vietoj ji auga, ant Krisanichos perėjės.

~~... ir naudingas~~ šis augalas, isgyde jį mane, ta šaknis. Seniai tai buvo. Grįžau iš pirmojo karo, o skrandį pašėlusiai skauda ir inkstai netvarkoj. Tada dar mano tėvukas gyvas buvo, jis ir parnešė iš taigos tą šaknį. Visą laiką gėriau to augalo arbatą, tai iki šiol esu sveikas ir midaus neatsisakau. O gal po vieną puoduką. . ?

Senio statinaitė midaus tūnojo šaltame upe-lyje. Svaigino galvą senio midus, o dar daugiau galva sukosi nuo baltuojančių Altajaus kalnų sniegynų tyros didybės, nuo švariausių pasaulyje upių, pačių vaistingiausių ir nekta-lingiausių žolių ir gražiausių akmenų. . .

Niekur aš apie tą šaknį nebuva skaitęs. O kas žino, gal tai dar vienas Kalnų Altajaus stebuklas, nes kur kitur jiems ir būti, kaip ne čia, Altajuje.

Neiškentęs paprašiau parodyti.

— Reikia? Imk, geram žmogui negaila. Pa-
matysi, kokia skani arbata bus. . .

Julija pirmaisiais metais buvo miško prieš-
gaisrinė sargė. Jos darbas — ištisą dieną jodinė-
ti po taigą, kopti į kalnų viršūnes, ar neišvys
kur nedidelį dūmelį. Dūmai, rodos, čia pat, o tą
pačią dieną nepasieksi, tad dažnai tenka nakvo-
ti taigoje.

Naktį kalnuose pašąla, beveik visą laiką
kurstome ugnį. Netoliese braška sausos šakos,
gal ten meška vaikščioja? Bet taip marina mie-
gas, kad prisitrauki arčiau šautuvą ir vėl už-
miegi.

Ant maralų šaknies minkštų pūkuotų žiedų įsitaiso nakčiai vabzdžiai. Anksti rytą stambūs vabalai visiškai esti sustingę, tik pakilus saulei, ima palengvėle judinti kojas, o po kiek laiko jau zvimbia nuo žiedo ant žiedo.

Kažkur ties Pimais mūsų laukia eiguliai. Ten matuosime biržę kirtimui. Jau kelinti metai miškininkai vis ruošia biržes, kurių niekas niekada nekirs. Biržių planas kas metai skiriamas vis didesnis. Aiškiai žinome, kad bus iškiršta ne daugiau kaip keturiasdešimt ar penkiasdešimt hektarų taigos, o apmatuoti ir suskaičiuoti medžius reikia aštuonių šimtų hektarų plote.

Kol aš vieną biržės liniją vedu pagal busolę, tuo metu eigulys Bronokovas kitą pusę matuoja, žiūrėdamas pro savo. . . pusiau nukirstą nykštį. Ir linija beveik tiksli, gal tik kelių metrų skirtumas.

Mūsų vyrai kas antra, trečia diena joja namo, čia bičių pasižiūrėti, čia į pirtį. Mes dar nelaikome jokio gyvo padaro (šuo keliauja kartu), tad beveik visą laiką gyvename taigoje.

Sužymėję biržes, ėmėme ieškoti takų į kedrynus, kad, kilus gaisrui, būtų lengviau jas pasiekti. Dar seniau, prieš revoliuciją, po taigą kryžiuodavosi medžiotojų ir bitininkų takai, kurie nuvedavo raitus keleivius į pačias gūdžiausias vietas. Dabar takai sunyko, užvirto medžiais, užžėlė krūmais, tikrieji medžiotojai išmirė, o jų vaikai ir anūkai nusipirko motociklus. Gaisro metu tenka eiti pėstiems arba

laukti malūnsparnio. Pirmuoju atveju tenka labai ilgai repečkoti per sąvartas pėsčiam, antuoju — dar ilgiau laukti malūnsparnio. Tad dabar su Julija išžvalgėme takus ir ėmėmės su eiguliais juos valyti nuo virtėlių medžių, ženklinti klaidesnes vietas ir žymėti brastas.

Kartą per savaitę nusileidžiame iki Gorochovų bityno. Senis nė karto man neleido padėti „boboms“ pirties kūrenti. Galų gale įpratau: iš tikrųjų lyg tai ir ne vyrų užsiėmimas būtų. Senutė Gorochova iškepėdavo įvairiausių pyragaičių su putino ir sumaltų ievų uogų, čeremšos ir žuvies, kopūstų ir bulvių įdarais.

— O kokią duoną pas jūs valgo?— klausia kartą senoji.

— Daugiausia juodą...

— Vajetau,— stebisi ši,— nejaugi pas jus taip blogai?

— Ką jūs,— prieštarauju aš,— yra ir prie duonos, o su lašiniais kaip tik tokia duona geriausiai tinka.

Ko jau ko, bet žiemą mėsos čionykščiai gyventojai tikrai apščiai turi. Jaučiai, avinai kabos sušaldyti ant kablių — prisireikia gabalo, atsipiauna — mėsa visai šviežia. Pavasariop, kai mėsos dar daug, o greit nebetiks ji valgymui, verda iš karto po tūkstantį koldūnų, kuriuos, beje, vyrai ir daro. Užaina šilti orai, dar gerą dalį jaučio tenka išmesti.

Nors kiaules laiko retai kas, bet paršiukai pigūs. Kartą, jau pradėję kurti savo ūkį, nusi-

pirkome gerą paršą už penkis rublius. Žiūriu — ateina to paršo šeimininkas ir sako, jog per pigiai pardavęs. „Dabar tai nulups“, — galvoju aš. Ne, paprašė dar trijų rublių, ir viskas. Taigi geras paršas kainavo viso labo aštuonis rublius.

Papasakojome Goročovams, kaip reikia rūkyti mėsą. Jau rudenį, sugrižę iš bityno į Ponomariovo kaimą, jie pasiskerdė paršą ir sukabino lašinius pirtyje. Kaip ir sakiau, įkiša vieną kitą pagalį po krosnim, kad karščio būtų mažai, o dūmų kuo daugiau. Tik netyčia pro šalįėjo anūkė. Mato — pirtis prigesusi, matyt, senelė pamiršo pakurti. Tad prikišo sausų malkų pilną krosnį. Ateina Amepodistas Varlampjevičius, žiūri, — lašinių kaip nebūta, vien kabliukai belikę. . .

Apie Ponomariovo kaimą auga parkiniai maumedynai. Pati gamta išretino tuos šviesiomėgius medžius, ir dabar jie, išsimėtę gojeliais, atrodo, žmogaus rankų susodinti. Penkių, šešių šimtų metų storažieviai milžinai stovi tarp žydinčių pinavijų, kur neretai pamatysi ir besiganančių maralų.

Jojame su Julija namo. Žiūrime — ant Baščelako upės kranto sėdi mergina ir verkia. „Ko verki?“ — klausiamo. „Jokite, jokite, — atsako ši pro ašaras, — jūsų tai neliečia“. Vėl klausiamo: „Ko gi galų gale žliumbi?“ Iš tikrųjų, vienai viena taigoje, verkia, išsimurzinusi skruostus ašarom, o dar veja mus šalin.

Pasirodo, Kulundos stepėje išdegė žolė, ir kolūkis kelių šimtų veršių kaimenę atginė į taigą, kur sodrios žolės ištisas okeanas žaliuoja iki pat sniegynų. O kolūkio čiabanai — vyrai apsidairė, pasižiūrėjo į kalnus, taigą ir pasakė, kad jie, ačiū dievui, tėvo-motinos neužmušę, tad šiuose tamsiuose tarpekliuose, kur nieko nematyti, nebūsią nė dienos. Taip jie ir padarė, o beverkianti zootechnikė liko viena. Tuo veršiai ir pasinaudojo: išsibėgiojo po taigą. Raiti suginėme juos iš visų užkaborių prie zootechnikės. Ji, sako, ganiusi taigoje veršius vienui viena apie savaitę, kol susigėdę vyrai grįžo atgal. Tik nepatiko kvailiems stepių veršiams mūsų taigos dobilai ir motiejukai, tad ėmė nebeesti ir teko juos ginti atgal, kur augo mažytė, sudžiūvusi žolė Kulundos stepėje.

Žiemą atvažiavo iš stepių kolūkių vyrai kirsti miško. Niekaip nenori lipti gilyn į taigą, o reikalauja duoti miško čia pat, prie kaimo, kur ir taip jau reta kėnių, o kitaip, sako, skūsimės. Teko pačiam slidėmis vesti jų traktorius į taigą, kur dar vasarą nužymėjome biržę.

Mano slidės neslysta atgal. Jos apkaltos kailiu nuo stirnų kojų, o kad neliptų sniegas — po padu beržo žievė. Beje, tokios slidės — altaujiečių išradimas.

— Kaip čia ir gyveni, — stebisi stepių vyrai. — Pas mus bent gražu, į visas puses po dvidešimt kilometrų matyti, o čia kaip maiše suspaustas esi iš visų pusių. . .

Nutariau pasižvalgyti, tad einu pagal Kurčiažnąją, upeliu, prasidedančiu vasarą iš Krisanichos beloko, o dabar negyvu, sukaustytu ledo iki pat auksingojo smėlio.

Kėnynas taip sutankėjo, kad vos vos pro susipynusias šakas galėjau pralįsti. Čia ir pamčiau pirmąsias sabalų pėdas. O toliau, kaip tais legendiniais laikais, kada, pagal pirmųjų Sibiro žemių atradėjų pasakojimus, sabalus galėdavę mušti tiesiog prie namų durų.

Aš — pačioje meškų karalystės sostinėje, čia vienur, čia kitur pastebiu jų migių landas. Kartu seka ir mano šuo Gintaras. Tai nepaprastai gabus šuo, ypač sušveisti eigulių pasiimtus pietus. Išalkęs eigulys čiumpa už suminų, o ten — tuščia. Sumina sandariai uždaryta, tik nieko viduj nebėra, nebent duonos kriauklė. O Gintaras sėdi priešais, žiūri neramiai besikuičiančiam eiguliui tiesiai į akis, o šis keikia įvairius taigos vagišius, kaip, pavyzdžiui, niekuo dėtą burunduką.

Pasirinkau nakvynei vietą ant Krisanichos perėjos po kedru. Spigina maumedžius skaldęs sausio nakties šaltis. Guliu ant kėnio šakų sniege, ir darosi šilta nuo tos minties, kada pro čia išeisime į kalnagūbrių labirintus, kur viršūnių sniegynuose vaikšto rečiausias pasaulyje žvėris — irbis, kur neprieinamose uolose šokinėja kabarga. Ten, prie baltabalsių upelių rasiame kalnų krištolo ir juodojo turmalino, raudonų kaip kraujas ametistų ir žydro lazurito.

Nuošaliuose kalnų kanjonuose auga legendinės vaistingosios Altajaus šaknys, o mus maitins tik šautuvas ir laukiniai augalai.

Beje, jau vasarą neretai valgydavome laukinius augalus. Pamėgome kandyko ir tigriinių lelijų šaknis, sultingus morkažolės stiebus, saldžias ievų ir putinų uogas, ką jau bekalbėti apie čeremšą...

Šąla vis nuožmiau. Jau nusileidęs nuo kalno, namuose sužinojau, kad tą naktį buvo penkiasdešimt laipsnių šalčio.

JUODOSIOS TAIGOS ROBINZONAI

Praėję tūkstančiai metų pakeitė žemės veidą. Tik juodoji taiga išliko tokia pat iki šių dienų. Per visą šiaurinę Kalnų Altajaus dalį visa Salairo ketera iki pat Telecko ežero žaliuoja kėnių jūra.

Kėnis visuomet atrodo jaunas medis. Jo šviesiai pilkas, slidus kamienas, švelnūs, kaip sabalo kailis, spygliai, suglaustos šakos. Iš kėnio spyglių gaunamas aliejus kamparo gamybai.

Kėniai vietomis taip susiglaudžia, kad ir dangaus nematyti. Ir visą juodąją taigą apraizgo apynynai. Šimtais kilometrų nusidriekia stambiaspurgiai apyniai, kur ir arklys negali

prasiskverbti — apynieniojų lianos supančioja jam kojas.

Išsimėčiusios Didžiojo Baščelako kaimo trobos prieina prie pat kėnyno. Susisiekimas su pasauliu nepaprastai sunkus. Šoferis, išvažiuavęs į reisą, sugrįždavo po mėnesio. Lietus išplauna naujus upelius, nuneša tiltus. Kirvis ir kėstuvai visuomet keliauja kartu, čia reikia statyti tiltelius, čia užkasti išplautas griovas. Beje, šoferiai mokėdavo pastatyti tokį tiltą, kad juo galėdavo pervaziuoti tik vieną kartą. Pastatysi gerą, stiprų, vis tiek vanduo nuneš, tai kam tas bereikalingas vargas... Užtat ir atveždavo į kaimo krautuvę tik pačių būtiniausių ir paprasčiausių prekių.

Lietuvoje mokėjau kirviu tik malkas skaldyti. O čia pirmiausia reikėjo susikalti stalą, kėdes, kitus kambario „baldus“. Taigietis kiekvienas sau meistras. Niekas nesamdo namo statyti, krosnies mūryti, sienų tinkuoti. Viską reikia pasidaryti pačiam. Tą patį ir mes darėme. Su kirviu taigietis draugauja jau iš pat mažens. Jei pamatysi, jodamas per kaimą, namo kampą prismaigstyta kirvių, vadinasi, troboje susimetė vyrai. Be kirvio niekas nevaikšto! Žiūrėk sekmadienio dieną eina kaimo gatve koks senukas. Su veltiniais (ir vasarą), blizgančius mėlynus marškinius persirišęs raudona virvute ir su žiemine kepure. Tiesiai vaikšto seniai, nesikūprindami ir kojom nebrūžuodami. O už juostelės — kirvis.

Mes smarkiai bardavome eigulį, jeigu tas atvykdavo į susirinkimą be kirvio. Ir iš tikrųjų, jodamas eigulys per taigą pastebės gaisrą, o kirvio neturi. Būtų kirvis, tai sausą medį nuverstų ugniai nuo tako, padarytų nors nedidelę proskyną, arba greit išsikirstų medelį liepsnai užplakti. Nėra kirvio — kaip be rankų. Naujų žemių atradėjai vien kirviu pasidarydavo viską: nuo namo iki lingės vaikui.

Prieš trejus metus medžiotojai užėjo Čiuikos upelio aukštupyje (Jolgo kalnagūbryje, Karakokšos miškų pramonės ūkio ribose) tuščią trobelę. Sako, ten gyvenęs, niekur neišvykdamas, senukas. Viskas toje trobelėje esą iš medžio, metalo neradę nė gabalėlio. O senukas dingęs: gal išsikėlė į kitas vietas, o gal žuvo kur nors taigoje. . .

Šiaurinę Baščelako kalnagūbrio dalį per pusantų metų išnaršėme skersai ir išilgai. O kas ten, antroje kalnagūbrio pusėje? Tad, daug nelaukdami, jau antrą vasarą nusprendėme ir ten pasižvalgyti.

Iš vakaro pasiruošėme kuprines. Niekad nemėgome žygyje savęs apsunkinti. Aišku, palapinės neturėjome, apie miegamuosius maišus net nebuvome girdėję, šautuvas, peilis, duona, druska, keliolika šovinių, truputis cukraus — tai ir visa mūsų žygio manta. O jei kas, tai taiga motinėle išmaitins. Nesvetimi mes jai, saviškiai, pažįstam visas valgomasias žoles, o geriau pasižvalgius, pamatysi ir jerubių pulke-

lį, o jerubės čia nėra labai baikščios, ar triukšmingai nuplasnojantį kurtinį. . .

Prieš išeinant, visą naktį pliaupė lietus. Generalkoje, tame perkūnijų katile, kalnų klio- kiantys upeliai maišė žemę, svilo žaibų padegti maumedžiai. Auštant budinu Juliją. Ši apsi- metė taip stipriai mieganti, kad nors iš lovos versk ir tai neatsibus. Kur čia norėsi lįsti į kelių metrų aukščio pažliugusius žolynus, kada žmo- nių takas baigiasi taigoje už kelių kilometrų nuo kaimo, ir nežinia, kas mūsų laukia pai- niuose meškų takuose.

Už paskutinio kaimo namo įbridome į žalią jūrą. Dviejų, trijų metrų aukštumo žolės milži- nai paslėpė mus savo žalumoje kaip vabalus. Viena žolė — vienas litras vandens ant galvos, kita — kitas. Keli žingsniai — kibiras. Mūsų šuo Taiga kiūtina iš paskos. Kuris šuo norėtų, kad jį kas perlietų šaltu vandeniu nors kartą, o šiam visą kelią nuo žolynų taip ir pilasi van- duo ant kailio.

Prieiname Baščelako upės krantą. Čia stovi apleistas kordonas, kur gyveno eigulys. Laisvas čia buvo gyvenimas. Kiek akys užmato — lau- kinių dobilų ir motiejukų pievos. Čia susirenka į tuoktuves po porą šimtų kurtinių, prie pat trobos susilieja dvi upės, pilnos kiršlių ir tai- menių. Į kiemą užklysta tetervinai ir jerubės, už upės vaikšto meškos. Prie pat daržo glau- džiasi kedrynas, upelių krantai prižėlę juo- dųjų serbentų krūmų. O jau žemė! Pasodink

čia penkis arus bulvių ir nebežinosi, kur jų dėti. Per žingsnį nuo upės sibirietiška pirtelė.

Bet išsikėlė eigulys į kaimą, nes pati panoro gyventi arčiau žmonių. Nemėgsta čia žmonės gyventi atsiskyre. Kaimuose namai statomi arčiau vienas kito, nors gali statytis kur nori ir kaip patinka. Tik jau nerasi nė vieno kiemo, kur nebūtų pirties. Namas dar nebaigtas įrengti, o pirtis jau rūksta.

Na ir eina į pirtį sibiriečiai. Vieną kartą per savaitę būtinai, o dažniau dėl tokių priežasčių: vyras parvyko pavargęs, sušlapo vaikas, vanojamasi, pajutus koki negalavimą, o ir šiaip sau, dėl malonumo, be jokios priežasties. Suserga žmogus, tuoj kuriama kuo karščiausia pirtis, ligonis vanojasi iki sąmonės netekimo, po to lenda į kailinius ir, išgėręs puslitrį maralų šaknų užpiltinės, lipa ant krosnies. Ir iš ryto atsikelia sveikas kaip ridikas.

O ir vanojasi sibiriečiai žvėriškai. Plautų aukštyje toks karštis, kad be pirštinių oda gali nusinerti nuo rankų.

Ne mažiau už sibiriečius pamėgome ir mes pirtį. Altajuje liko trys mūsų statytos pirtys. Apsigyvenom naujoje vietoje, dar ir namas gerai neįrengtas, daug ko trūktų, o iš naujos mūsų pirties jau veržiasi garų kamuoliai kaip iš veikiančio vulkano.

Šventas dalykas sibiriečiui pirtis. Pavėlavusiam į susirinkimą draugai duos velnių, nors ir kokios būtų svarbios to priežastys. Tik jei

žmogus užgaišta pirtyje, tada visi kantriai laukia ir pavėlavusį dar pasveikina: „su lengvu garu!“ Net ir kino mūsų Taigos Sungajuje nerodydavo tol, kol ateidavo iš pirties įraudęs koks nors kino mėgėjas.

Nuo kordono, perbridę sraunų Baščelaką, vėl per šlapius žolynus brovėmės Krisanichos perėjos link. Tik apie pietus, radę gerai sumintą žvėrių taką, išbridome iš permirkusių meškažolių ir pekanų.

Krisanichos perėjoje pasibaigė visi takai. Žvėrys pasuko velniažin kur, visai nepakeliui, kur mes turėjome eiti. Dabar sukame žemyn Krisanichos upeliu, link Belajos upės.

Namuose, pasitiesę žemėlapiį ant grindų, aptarinėjome savo kelionės maršrutą. Nors buvome taigoje ir ne naujokai, tačiau apskaičiavome, kad per penkiolika dienų iki Čiulyšmano tikrai nueisime...

Dabar mes stati beveik neiname, o keturpėsčia slenkame po išvartomis, kas mūsų Taigai nepaprastai patinka, kabarojamės per krūvas virtėlių, ir vakarop žemėlapyje šiandienykštis mūsų nueitas kelias atrodo visai trumputis.

Beje, prisikamavę per dieną, sušveitėme kone pusę savo pasiimto maisto. Žinojom, kad pritrūksim duonos, bet kad taip greitai, tai ne...

Palapinę pasistatėme iš minkštų kėnio šakų. Ir visą naktį kraupiai mėnulio apšviestuose kal-

nuose staugė vilkai. Iš pradžių jie staugė Belajos aukštupyje, pamažu artėdami.

Kalnų šlaitai pagal Belają pilni didelių jelanų — gamtos sukurtų gėlių darželių. Jau nuo pat ankstyvo pavasario, kada dar šiauriniuose šlaituose po kėniais pūpso sniego vėpūtiniai, jelanės sužydi mėlyna spalva, vasaros pradžioje įsidega oranžine liepsna Altajaus ugnelės, jas vėl keičia baltos, purpurinės, raudonos, geltonos gėlės, kol pagaliau rugpiūčio viduryje kalnuose, ant antrąkart pražydusių Altajaus ugnelių iškrinta sniegas.

Sustojome pietauti po paskutiniais kedrais. Toliau jau — kalnų tundra ir sniego laukai. Prie mūsų šliaužiančiojo kedro brūzgynais artinasi meška. Taiga išsišiepė ir užlindo už mūsų. Meška sustojo ir vėl įlindo į brūzgynus.

Beje, šautuvas taigoje apsigynimui visai nereikalingas balastas. Gerai nusiteikusi meška nieko nedarys, o sužeista ar suerzinta palauks už kedro patyliukais ir taip suspaus savo glėbyje medžiotoją su visu šautuvu, kad...

Ir beveik visuomet, kur daug serbentynų ar sultingų taigos žolių, išgirsi sunkius žingsnius. Nemėgsta priekabių taigos šeimininkė, geriau jau palauks kur užlindusi, kol nekviesti svečiai praeis pro šalį.

Kalbant apie meškas, reikia pasakyti, kad jos čia, Kalnų Altajuje, visai kitokios, negu jų giminaitės kitose vietose. Visų pirma jos neturi pasidalijusios taigos. Gyvena kolek-

tyviai, nes gausybė gero maisto, kedrų riešutų, meškažolės, tūkstančiai hektarų serbentynų suartina ir meškas. Ko gi čia pešies dėl maisto, spēk tik glemžti tai, kas pakliūva.

Pagal Belają labai daug čeremšos, šio labai vertingo Sibiro augalo, kuris karo metais daug ką maitinęs ir išgydęs.

Anksti pavasarį, dar visiškai nenutirpus sniegui ir tebesant pašalui, iš srovenančio po laidžio vandens, po kėniais, išlenda dar maži gležni violetiniai lapeliai. Tai ir yra garsioji čeremša. Gyventojai jos prisirenka pilnus maišus, statinėmis sūdo žiemai. Didžiųjų miestų turguose ją pardavinėja nuo pat ankstyvo pavasario. Valgo ją ir medžiotojai taigoje, ir studentai, skubą į paskaitas. Užtat kokie balti sibiriečių dantys! Nors imk ir piešk juos ant dantų pastos dėžučių reklamai... Be to, visi kramto sibirietišką „kramtomąją gumą“ — maumedžio sierą. Ar susirinkimo metu, ar krautuvėje, susitikus kaimo moterims — visų be paliovos juda žandikauliai, žiauberiojant maumedžio sierą.

Pagaliau priėjome Belajos ištaką. Veržėsi ji iš statmenos sniego sienos, į kurią niekaip negalėjome įkopti. Jau nuo pat ryto nebeturėjome maisto: pasitikėjome gera medžiokle ir ne tokiais sunkiais takais. Statmenos kanjono sienos ir birūs kurumai * buvo taip pat nepraei-

---

* Kurumai — slenkantys akmenys.

nami. Pamėginome lipti kurumu. Čia mus ir užklupo pūga (tai buvo liepos 15 dieną). Pūga siautė be perstojo, ir kurumuose, tarp akmenų, mus užgožė naktis. Naktį pro pūgos švilpesį girdėjome, kaip darda išjudinti pavieniai kurumo akmenys, kol kas neišjudindami visos akmenų upės. Pūga nurimo paryčiu, ir mes vargais negalais nusileidome žemyn. Dabar virėme tik raudonųjų šaknų arbatą ir valgėme čeremšą. Čeremšos prisirinkome ganėtinai, nes kas žino, ar ji auga ten, kitoje kalnagūbrio pusėje. Neturėjome daugiau ką daryti, kaip suledėjusiame sniege išsikirsti pakopas. Taip ir išsikapanojome iš kanjono. Pačiu laiku, nes ir vėl Belajos aukštupyje ėmė siausti pūga.

O čia, pietinėje kalnagūbrio pusėje, žydėjo didžiulės gėlės, kaitino saulė, ir mes, sukritę į žolynus, ilsėjomės. Nuo plynaukštės į visas puses žemynėjo gilūs ir tamsūs kanjonai, apaugę neižengiama taiga. Vienu tokiu kanjonu ir patraukėme. Jau antra diena maitinamės tik čeremša. Kanjonų aukštupiuose nebuvo jokio žvėrių tako, tai lindome pro sąvartynų apačią, kabarojomės per jų viršų, sliuogėme, bridome, kad tik į priekį.

Ant Krisanichos perėjos Julijai batai nutrynė kojas, jos ėmė kraujuoti, ir teko eiti basai. Suplėšė marškinius, apsimuturiavo jais kojas ir šlepsi sau per sąvartynus, aštrius akmenis ar sniegą. Kur žvėrių takas — basai galima eiti. Taip teko keliauti kalnais ir taiga apie

porą šimtų kilometrų. Tik per kaimus reikėjo, nori ar nenori, apsiauti batais, kad žmonės nepalaikytų mūsų visiškais klajūnais.

Nakvojome po kedru, apsupti iš trijų pusių belokų: Baščelako, Talicos ir Zagrichos. Kada jau mano eilė miegoti — aš miegu, kada budėti — taip pat miegu. Juk turime sargą. Julija pasibudo, o „sargo“ nėra. Puola šen, puola ten — nėra. Pagaliau rado po virtėlio kedro šaknimis, mat, ten šilčiau.

Atsikėlę rytą, aplink savo nakvynės vietą, apšerkšnijusioje žolėje pamatėme meškos pėdsakus. Vis tik naktį patyliukais buvo prislinkusi prie pat mūsų.

Ir trečią dieną mitome vien čeremša. Tik ketvirtą — radome gerai sumintą žvėrių taką ir pustekini leidomės juo žemyn. Tą pačią dieną priėjome maumedžio žievės ailą, kur gyveno altajietis medžiotojas. Aile nieko nebuvo. Bet toliau išvydome maralų aptvarus, juos pačius, liuoksinčius šuoliais nuo mūsų. Dar žemiau pamatėme pantų piaustyklą ir pavakare atsidūrėme į Soronovkos kaimelio vartus. Kaimeilis buvo aptvertas. Vartai uždaromi, kad neišsmuktų koks paršas.

Sutiktos senutės paprašėme, gal turį duonos, mėsos, medaus ir pieno. Daug paprašysi — viską nors gausi. . . O senutė ėmė ir apkrovė stalą visu tuo, ko prašėme, pridėdama dar ir šviežių agurkų. Ir Taigai, mūsų šuniui, išnešė didelį dubenį sriubos.

Iš senutės sužinojome, kad Kumyro kaime gyvena lietuvių Dailydžių šeima.

Ant medinių šaligatvių stovi kaimo senės ir čia pat žaidžia maži vaikai. Visi kiti šienapiūtėje: nuo šešiamečio „vyro“ iki aštuoniasdešimtmečio senio. Šio maralininkystės tarybinio ūkio direktorius taip pat išjojo su žmonėmis į šienapiūtę. Ir visi čia kalba apie maralus. Susitinka dvi kaimynės ir ima šnekėti apie pantus, jų piaustymą, kaip, pavyzdžiui, pas mus apie viščiukų perinimą. . .

Viename Kumyro kaimo kieme žiūrime: skuba į tvartelį su kibiru apysenė moteris, tokia balto veido ir tik viena skarele, didžianosė, didžiaakė. . . Mes ėmėm ir užkalbinom ją lietuviškai. O šiai tik džerkšt ir iškrito kibiras iš rankų.

— Vaikeliai, iš kur jūs!— suriko dar.— Jau dvidešimt metų negirdėjau svetimo kalbant lietuviškai. . .

Susirinko vakare didelė Dailydžių šeima. Senieji dar gerai moka lietuviškai, jaunieji pusėtinai, o įėję anūkai pasakė „labas“ ir daugiau nė žodžio. Nors, sako, viską supranta ir kalbasi lietuviškai su senele.

Į Lietuvą jau nebenorėtų grįžti. Čia gerai esą. Ir laukiniai raudonieji dobilai pačiame kieme auga, ir karvių nereikia rišti. Tavo „sklypas“ kiek akys užmato. Čia jiems, seniems žmonėms, gyvenimas be rūpesčių ir dirbti mažiau reikią.

Sekančią dieną jau buvome prie Belajos upės žiočių, kur gyveno eigulys. Po gėlėtus kalnų šlaitus ganosi nemaža kaimenė, žolynuose rikiuojasi kelios dešimtys avilių, tik jau daržas gal aro didumo, ne daugiau. Kiaulienos sibiriečiai visai nemėgsta, bulvių taip pat. Visi patiekalai iš miltų ir mėsos. Užtat ir visai mažo daržo užtenka, nors, jeigu nori, ark ir sėkis, kiek patinka. Žemės per akis.

Eigulys, dar jaunas vyrukas, paliepė žmonei kurti ugnį, o pats nubėgo atnešti žuvies. Galvojau, jau prigaudytos, iš sandėliuko. Pasirodo, pasėdėjo ant Čiaryšo, nepaprastai žuvingos upės, kranto keletą minučių ir jau atneša, susivėręs ant karklo vytelės, šešis kiršlius ir didelį taimenį.

Nakvoti eigulio žmona patiesė patalus ant „polovikų“, spalvotų takelių; jais kambario grindys išklojamos ištisai.

Nemačiau, kad sibirietis prigultų šiaip sau pailsėti ant lovos, gink dieve, dar su drabužiais. Trumpam poilsui, ar po pirties paguli, jei nori, ant takelių, tik jau ne ant lovos. Spyruoklinė, metalinė lova, pakelta dar ant kaladėlių, iš po vatinės antklodės matyti švarutėlės paklodės kraštas, aukštas bokštas siuvinėtų pagalvių, o prie lovos, ant sienos, rėmuose motinos didvyrės raštas. Ir visas tas kampas, su visa lova, užtrauktas spalvoto kartūno užuolaida. Tad nėra ko ten su drabužiais gulinėti ir visiems spoksoti į tokią rimtą vietą. . .

Ir įlindome vėl, kaip ir kelionės pradžioje, į dobilų ir motiejukų žalumą. Dobilai mus paslepia visai, tad einame, juos skirdami rankomis, valandą kitą ir nematome nė vieno galvijo pėdos. Ir gyvena tame dideliame plote tik vienas eigulys, kuris irgi netrukus žada keltis prie žmonių.

Čia, Belajos slėnyje, kur aukštai šlaituose žydi jelanės ir tamsuoja kėnynai, anksčiau stovėjo ramumoje moterų sentikių vienuolynas. Tvirti vienuolyno pastatai buvę kirviu taip pastatyti, kad tarp sienojų nelindę peilio ašmenys.

Turtingas tad buvęs vienuolynas. Po bekrasnę dobilieną ganėsi didelės kaimenės galvijų, jelanėse dūzgė vienuolyno bitės, čia ir žemę anksčiau dirbdavę.

Jaunos vienuolės, kurioms ir negražus aparas negalėjo paslėpti apvalių moteriškų formų, jodinėdavo po kalnų slėniuose išsislapsčiusius sentikių kaimus, skelbdamos dievo žodį. Lydėdavo jas tų kaimų jauni vyrai, kad vienuolėms nieko blogo neatsitiktų.

Sentikių „rojaus“ gėlėti slėniai gamtos sustverti ne šalčiams vėjams ir atsiskyreliškam gyvenimui, o palaimai ir meilei.

Tad nenuostabu, kad vienuolėms pavasarį gimdavo vaikų, ir vargšės nusidėjėlės ilgam būdavo uždaromos į maumedžio rąstų celes.

Į Baščelako viršūnės kaimą atėjome jau visai naktį.

* * *

Kai tik pradėjome dirbti Didžiojo Baščelako girininkijoje, mus pasiekė žinia: Baščelako Viršūnės kaimelyje žmonės kerta be jokių bilietų ar kitokių ten popierių taigą, kiek kam reikia, o viename taigos kampe, sako, pasistatę ir lenipiūvę.

Valandų valandas brenda mūsų arkliai per žolynus ir skabo Julijos Serko — tik žydinčius vikius, o maniškis Gnedko — raudonas pinavijas. Pavakare parkinio maumedyno aikštelėje pasigirdo karvių varpelių tilindžiavimas, nuo besileidžiančios saulės nurausvintų belokų sroveno šaltas oras, nutilo taiga, ir mes pamatėme virš juodų kaimelio stogų tiesiai į viršų kylančius dūmus.

Už upės stūksojo aptvertas stipria tvora maumedinis namas. Ant arklio sėdėjo plačiapetis vyriškis su karabinu už nugaros ir laikė ant kelių nedidelę mergytę.

Pasisveikinę išgirdome jį lietuviškai sakant „laba diena“. Tai buvo jėgeris Piatyšėvas, Baščelako kalnagūbrio plotų prižiūrėtojas. Karo metu jis buvo Lietuvoje, tad truputį ir pramoko lietuviškai. Žinia, kad į Didžiojo Baščelako kaimą atvyko gyventi lietuviai, pasiekė pačius tolimiausius taigos kaimelius, tad, pamatęs mus, jėgeris suvokė, jog mes lietuviai ir esame.

Šįkart Piatyšėvas susiruošė į pasalą tykoti meškų. Prieš keletą dienų meška sudraskė du

čionykštės fermos (taip čia vadinami tarybinių ūkių skyriai) veršiukus, vieną apdėjo šakom, tad dabar turėjo prie jo ateiti. Vėliau sužinojau šios pasalos baigmę. Vyrai, kad nebūtų šalta įsilipus į maumedį laukti, išlenkė po porą stiklinių midaus. Sumigo greit ir taip kietai, jog niekas nepajuto, kai meška nužarstė nuo veršio šakas ir jį nusitempė. Ši meška turėjo būti penkioliktoji jėgerio Piatyševo medžiokliniame gyvenime.

* * *

Gira šaltibarščiams kelių laipsnių stiprumo, tad po vakarienės keliesi iš užstalės gerokai pralinks mėjęs.

Senutė, Piatyševo motina, čia pat ant stalo supiausto čeremšos stiebelius ir suberia kiekvienam į lėkštę, o man kažkodėl daugiau.

— Patinki senutei,— patyliukais sako Piatyševas,— kad nerūkai.

— O iš kur ji žino?— stebiuosi aš.

— O, rūkorių ji jaučia jau kieme. Kelias dienas paskui skundžiasi, kad troboj neįmanoma būti...

Šių vietų senukai niekaip negali priprasti prie tabako dvoko. Rūkančiam išėjus iš sentikio trobos (viduje ir nedrįsk pagalvoti apie papirosą), senutės tuoj išvėdina kambarį ir dar žolelėmis išrūko, kad išgintų biaurų rūkoriaus tvaiką.

Beje, ir stiklinė atskirai laikoma rūkančiajam. Patys sentikiai mėgsta iš medinio kaušo atsigerti.

Piatyševas Lietuvoj susirgęs plaučių tuberkulioze ir smarkiai ėmęs nykti. Tad savam krašte, Altajuje, įsitaisė dirbti jėgeriu, žiemą medžioklėje miegąs ant sniego, o jaučiasi sveikut sveikutėlis...

Tik Niura, jo žmona, aiškiai nepatenkinta dabartiniu vyro užsiėmimu.

— Draugės jau pulkus vaikučių turi,— skundėsi kartą ši,— o aš tik ketvertą, taip ir praeis jaunystė veltui.

Paskui sužinojau, kad atsisakė žmogus jėgerystės. Pradėjo dirbti savo kaimelyje elektriku ir visą laiką būna namuose. Niura dabar tikrai patenkinta: kasmet vis padaugėja šeimos, tad ko daugiau ir benorėti...

O miško pažaidos aktą surašiau traktorininkui ir arklių šerėjui, nes nukirstą medį be jų iš taigos neparsitempsi. Baudą sumokėjo visi susidėję, o man išvykus, jie ir toliau kirto mišką kaip kirtę.

1971 metų vasarą, lankydamiesi Kalnų Altajuje, sužinojau, kad nebėra jau Baščelako Viršūnės kaimo. Kitų čionykščių kaimų gyventojai taip pat spėriai keliasi į didelius, triukšmingus kaimus. Nusibodo žmonėms atsiskyrėlių gyvenimas. Jie patys, niekieno neraginami, eina sutikti civilizacijos. Taip palaipsniui išnyks paskutiniai sentikiai, tie juodosios taigos robinzonai.

KERŽAKŲ UŽMIRŠTU TAKU

Ten, kur kalnų grandinės viena su kita dydžiu lenktyniauja, kur pačios aukščiausios viršūnės stūkso virš debesų, yra Baltųjų Vandenų šalis — pasakiškai turtingas kraštas. Ten, nebodami žmonių, bandomis vaikšto maralai, sabalai žiemą sniege išmina takus, drevės pilnos laukinių bičių medaus, žemę kask kiek nori — vis juodžemis, laukinių dobilų ir motiejukų pievoje niekad nėra ganėsi nei karvės, nei arkliai.

Ir pačiuose gūdžiausiuose taigos kampečiuose, kur ir dabar nėra kelių, atsirasdavo tvirtas maumedinis namas. Po kiek laiko prie pirmojo namo glausdavosi kitas. Ir tokį kaimelį apjuosdavo maumedinių rąstų tvora.

Kurajaus nuolatinės ekspedicijos geologai pasakojo, kad jų draugai prieš kelerius metus už Čiulyšmano upės, klaidžiame tenykščių kalnagūbrių labirinte, suradę sentikių kaimelį. Ten gyvenę žmonės nuo senų laikų. Jie, pasirodo, girdėję apie tarybų valdžią, tik patys bijojo išeiti prie žmonių. Geologai, kaimelio žmonių paprašyti, prižadėję juos išvesti į pasaulį. Tik ar geologai skubiai išvykę į kitą vietą, ar nebegalėję rasti to kaimelio, bet ir dabar už Čiulyšmano tebegyvena tie atsiskyrėliai, laukdami savo atradėjų.

Novosibirsko aerodrome 1971 metų vasarą sutikau studentą iš Maskvos, Sašą Inozemcevą.

Jis kartu su savo sužadėtine, taip pat studente, vyksta į Kalnų Altajų. Ten nusipirks arklius ir kelias raitis nuo Telecko ežero aukštyn Čiu-lyšmanu. Paskui iš Čiu-lyšmano aukštupio pasieks Kaš Agačio pusdykumą, ten arklius paruos ir vyks Čiuisko traktu iki Bijsko.

Kas žino, gal jiems pasiseks rasti dar kokį neatrastą ir nežinomą kaimelį, gal jų kelyje pasitaikys bevardžių ežerų ar upių. Tiktai tokiems žmonėms, šių dienų tikriesiems romantikams ir atradėjams, Sibiras atveria savo paslapčių skrynią.

...Mūsų vedlys Šiškovas, Kalistratas Filimonovičius, grumtynėse su meška neteko kairės rankos, o puikiai valdo arklių, keliasi per riau-
mojančias upes, pasistato palapinę. Net medžiotojų trobelę turi susirentęs taigoje. Ne per seniausiai Šiškovas sužeidė mešką ir ją pėdomis persekiojo. Sužeista meška klastinga. Apėjo ji tuomet storą virtelį kedrą ir ten pasislėpė. Šiškovas slinko susilenkęs, apžiūrėdamas meškos pėdas. O ši pasistiepė iš anapus išvartos, čiupo nagais persekiotoją už nugaros. Senis sukišo kairę ranką žvėriui į gerklę, o kita išsitraukė peilį ir nusmeigė mešką. Stipriai apgraužtą ranką reikėjo amputuoti. Nuo tada Šiškovas dar įnirtingiau persekioja Baščelako kalnagūbrio meškas.

Šios kelionės tikslas — pervesti arklius per kalnagūbrį iš pietinės jo pusės į šiaurinę — tiesiai į Šiškovo gimtąjį Baščelako Viršūnės kai-

mą, o mes savo žemėlapiuose pasižymėtume punktyrine linija naują taką, kuriuo daug kas galėtų pasinaudoti.

— Kartą,— pasakojo Kalistratas Filimono-
vičius,— dar pirmaisiais Tarybų valdžios me-
tais Kalnų Altajuje mūsų „čonovcų“ būrį už-
puolė Kaigorodovo gauja. Tik mūsų jėgos buvo
didesnės, tai juos ir prispaudėme prie Bašče-
lako ežero kurumų. Užėjo naktis, o rytą gau-
jos neberadome. Užkopėme pėsti per akmenis
ant plokštikalnės, o jų ir pėdsakų nelikę —
dingo kaip į vandenį. Ant akmenų ir taip pėdas
sunku įžiūrėti, o čia užėjo pūga, ir mes, pasi-
žiūrėję nuo statmenų sienų žemyn, nuspren-
dėme, kad banditai prasmuko pro mus žemyn
Baščelaku. Jau grįžusius mus pasiekė žinia, kad
ta pati gauja po dviejų dienų užpuolė Juodo-
jo Anujo kaimą anoj kalnagūbrio pusėj. Kaip
jie galėjo tą kaimą pasiekti, kai, jojant aplink,
reikia mažiausiai savaitės laiko? Šiškovas gir-
dėjo iš senų žmonių pasakojimų, kad bėgliai
iš sentikių kaimų perjodavo Baščelako kalna-
gūbrį, kur buvęs slaptas takas į aną pusę.

Ir nuošaliausiose taigos vietose įsikūrę sen-
tikių kaimai. Žmonės gyvena pasiturinčiai.
Turi po 50—80 avilių bičių. Seniau kai kurie
augino ir maralus pantams, gaudami didžiulius
pinigus už juos. Ir dirbti šiose žemėse daug
nereikia. Dar pirmaisiais metais pasodinome
keletą arų bulvių, jau vėlokai, apie vasaros
pradžią. O rudenį, atvertus žemės luistą, po

juo bulvių būdavo tiek, kad semk kaip iš rūšio.

Sustoję pailsėti, visada apžiūrime vienas kitą. Kalnų taigoje mažai uodų bei kitų „kraugerių“, užtat erkių pilna, ypač juodojoje taigoje. Nors, sako, encefalito pernešėja yra viena erkė iš milijono, bet gali kaip tik ta ir įsisiurbti, o jei nesi įskiepytas nuo encefalitinės erkės, tai geruoju nesibaigs. Laimingiausias atvejis, kai suparalyžiuos koją ar ranką, o dažniausiai tos erkės įkandimas mirtinas. 1961 m. vasarą man erkė buvo įsisiurbusi į krūtinę. Išdeginau ją degtuku. Ilgą laiką po to svaigo galva ir buvo silpna.

Į šiaurę nuo mūsų dunkso fantastiškiausios Baščelako kalnagūbrio viršūnės, iš tolo panašios į kažkokius pasakų gyvulius.

Dabar jojame ne aukštyn kedrynu, bet įstrižai jo. Vedlys nutilo ir visą laiką žiūri po arklio kojomis. Mes taip pat neatitraukiame akių nuo žemės.

Štai nugramdyta žievė — visai neseniai meška perbraukė nagais per kedrą ir pasižymėjo savo taką. Vėjo nėra, o didžiulės žolės siūbuoja vis tolyn nuo mūsų. Aišku, atsargiai meška dūlina. Taiga plati: mes sau prajosime, o taigos šeimininkė viena kaip buvo, taip ir pasiliks.

Šiškovas sustabdo arklį ir rodo mums kažką. Tik dabar pamatom, kad kedrynu vingiuoja takas. Jokiu būdu nereikia tai suprasti tiesio-

giai. Tako išminto nėra, bet skiriasi žolė. Kur kadaise jodinėta arkliais — žolė smulkesnė ir daug tankesnė, o taigos žolynai reti ir didžiuliai. Jojame tuo tariamu taku. Nors taiga ta pati, bet lyg ir lengviau joti. Jeigu jau žmonės čia jodavo, tai takas, matyt, eina patogesne vieta, aplenkdamas ypač stačius skardžius, kurumus ir brūzgynus.

Kedrai jau nebesijungia vieni su kitais lajomis, o auga pavieniui, platūs, išsikeroję, šaknimis apglėbę uolas, akmenis, tvirtai įsikibę į žemę.

Dar toliau jie šliaužia pažeme ir pagaliau pasiduoda, užleisdami vietą tundros berželiams. Čia pat saulėje blizga sniegynai, ir kelią užtveria statmena juodo bazalto siena. Ji pasvirusi virš mūsų apie tris šimtus metrų. Jojame per sniegą, kuris taip vėjų suplūktas, kad arklių kanopos beveik neklimpsta. Vedlio sumanymas man atrodo visai beviltiškas. Ir sparnus turėdamas neįplasnotum į tokią aukštybę, o jau mūsų išpampusiais nuo gero maisto arkliukais tikrai neįkopsi, nebent malūnsparnis užkeltų į tos uolos viršūnę.

Ir staiga, o stebuklas, pamatėme sienoje įstrižą plyšį. Kada, kokia jėga jį čia išgraužė, kas susuko šią gigantišką sieną taip, kad ji skilo ir plyšys pribyrėjo smulkių akmenukų? Tad juo ir nutarėme kilti į padebesius.

Kiekvienas suveržėme savo arklių balnus, pritvirtinome dar geriau suminas ir žingsnis po

žingsnio ėmėme kilti. Byra upeliais akmenukai iš po kanopų, dreba arklių kojos, o šonai kilnojasi kaip dumplės.

Su altajietiškais arkliukais tekdavo joti per patį pragarą, bet tokio pavojingo tako, kaip šis, „keržakiškas“, dar neteko matyti. Tereikia įsibėgėti šiai akmenų upei — kurumui, kai tuoj pat būtume po jais palaidoti.

Išgirdę Šiškovo rinktinių keiksmožodžių „litaniją“ savo arkliuko garbei, labai nudžiugome. Šiškovas jau viršuje, išėjo iš kurumų, nes, kol vedėsi arklių plyšiu, nesigirdėjo nė mažiausio keiksnojimo — taip čia buvo pavojinga. Netrukus iš plyšio išlindome ir mes.

Aplinkui tvyrojo sniego ir juodų akmenų pasaulis. Iš akmenų plyšių purpteli ularų būrelis. Ką veikia čia tie aukštikalnių paukščiai, kur švilpia vėjai ir liepos mėnesį siaučia atšiaurios pūgos?

Žemai žemai spindi ežerėlis, o nuo jo išilgai Baščelako upės — garbanoti kedrai. Kai pasiekėme ežerėlį, ilgai drebėjo mūsų arkliukams kojos — leistis daug sunkiau, negu kopti.

Jojame paupiu. Upė griaudėja, vartalioja akmenis verpetuose. Pasiutišku greičiu skrieja žemyn medžiai. Jei pro kedrus dar prasiskverbavo saulės spindulių, tai kėnyne amžina tamsa, samanos nuo šakų karo lig žemės. Tik jėlanės pilnos ryškiausių gėlių, ir jose sustojame pailsėti. Žemiau dar labiau patamsėja taiga. Išstypusios, blyškios gėlės beviltiškai stiebiasi

į viršų, bet taip ir neišvysta jokio saulės spindulėlio.

Atrodo, kad tam niūriam kėnynui ir galo nebus, bet staiga takelis įbėgo į šienaujama gūbrį, ir už šviesios kedrų giraitės pasirodė tamsūs ir tvirti namai. Storiausių apvalių mau-medžio rąstų trobos, prie kiekvienos iš jų, už keliolikos žingsnių mažytė, švari pirtelė, kelių arų daržas su žydinčiom bulvėm, kedrų lentomis grįstas kiemas ir rėsta tvora aplink — taip atrodo keržako sodyba. Kaip stalas švarios grindys, visur ant jų patiesti namuose austi takeliai, ikonos su lampada kampe, ant sienų plakatai, pusę trobos užimanti, kas kelios dienos baltinama kalkėmis, rusiška krosnis, pasieniais skobniai ir rusiškos krosnies tęsinys — „gultai“ miegoti vaikams ir seneliams — toks trobos vidus.

Vakarėjo. Tolumoje, virš taigos, kilo į dangų baltagalvės Baščelako viršūnės. Per dobilų prižėlusį kaimą ėjo karvės, prisiganiusios taigos jelanėse. Iš pirties išbėgo Šiškovo žmona ir duktė. Raudonos nuo garo, kasom ligi žemės, nepakeldamos akių į mus, keržakės subėgo į trobą.

Keržakai negeria degtinės, bet daro midų, patys jų mėgsta ir svečią pavaišina. Pats Kalistratas Filimonovičius, prasiskleidęs barzdą, susipylė gal tris stiklines. O paskui jo žmona atnešė sūdytos čeremšos su bulvėm ir šaltibarščių iš tų pačių laukinių česnaku.

Ir įkaušęs šeimininkas iš už ikonų išsitraukė pundelį senų popierių. Ant jų buvo nupaišyti kažkokie visai nesuprantami kabliukai, čia didesni, čia visai mažyčiai. Ir tada Kalistratas Filimonovičius, atkišęs toli nuo akių pageltusį pergamentą, ėmė dainuoti. Melodija buvo nepanaši nei į jokią girdėtą. Dainavo jis stipriau balsu, lyg pasakodamas pūšiau suprantama cerkvine kalba apie pirmuosius šių žemių atradėjus, apie protopopą Avakumą ir gūdžius vienuolynus neižengiamose giriose, skitų gyventojus, bevelijusius geriau sudegti, negu kad iš jų tyčiotūsi kitatikiai.

Ir kiek dar tokių senoviškų gaidų slepia sentikiai savo dažytose raudonomis gėlėmis skryniose, už ikonų, kiek jų jau sunaikino laikas ir žmonės.

Joiant žemyn, mus pasivijo audra. Nuo vieno kalno šlaito iki kito blykčiojo žaibai, be perstojo apšviesdami griaudėjantį dangų, vaitojančią ir patamsėjusią taigą. Staiga prie pat mūsų žaibas sučaižė maumedžio viršūnę, pajutome degėsių kvapą.

Perkūnija nugriaudėjo Fufolkos slėniu aukštyn. Tiesėsi liūtis priploti žolynai, skleidė suglaustus prieš audrą žiedlapius laukinės pinavijos. Gėlynai, kaip rytietiški kilimai, sutvisko dar ryškiau, išdabindami Altajų, tą nuostabų ir nepakartojamą kraštą. Ne be reikalo sakoma, kad neatsiras tokio žmogaus, kuris pasakytų, jog yra dar kur nors gražesnė šalis.

ZAGRIONKO VIENUOLĖS

Daug kam pažįstamos dabar vietos pagal Čiuisko traktą Altajuje. Žinomi upių ir kalnų pavadinimai, kai kas jau pabuvojo ten, o daugelis dar nuvyks į tą pasakų šalį — Kalnų Altajų.

Tik beveik niekas nežino, kur glūdi toks Zagrionko kanjonas. Ten dar nesilankė turistai ir vargu, ar greit jie suras tą vietą centrinėje Baščelako kalnagūbrio dalyje.

Ak, kaip moka pasislėpti Zagrionkas. Žvėris taigoje nors pėdas paliks, žolelę numins, o šį upelį aklina užstoja statūs kalnai ir milžiniški kedrai.

Zagrionkas prasideda aukštuose maralų šaknies žolynuose ir, perbėgęs kedrų sąvartyną, įlenda į siaurą kanjoną. Juodojoj taigoj žvėrių knibžda, tik sunku juos pamatyti.

Tai įvyko daugiau kaip prieš penkiasdešimt metų. 1919 metų rudenį kalnų viršūnes jau klojo storas sniegas. Per vieną beloką, kur ir žvėrys nevaikšto, snieguėjo giliai sumintas takas. Apie keturiasdešimt žmonių, keliolika arklių visai nusikamavę brido vis aukštyn ir aukštyn. Tai traukėsi partizanų likučiai, sumušti ties Čiaryšo kazokų stanica. Norėdami išvengti persekiojimų, jieėjo į Zagrionko aukštupį, kur juos saugos pati gamta ir nepraeinami kalnai. Nuo beloko viršūnės partizanai

apžvelgė vietovę, bet persekiotojų nematė. Tada jų vadas Tretjakovas sukomandavo leistis į žemai juoduojančią kedryną. Kedrų šakos linko nuo sniego. Tik retkarčiais viena kita šaka, neatlaikiusi sniego naštos, nusipurtydavo kaip miegas kurtinys.

— Jaučiu dūmus! — sušuko staiga vienas partizanas.

Vieni pasislėpė už kedrų, kiti sugulė į sniegą. Į priekį nušliaužė du žvalgai. Ilgai šliaužė partizanai: jaunas medžiotojas iš Malinovkos Filia ir senas Ponomariovo kaimo bitininkas Jevstignejus Karužnas. Pagaliau už kedrų pasirodė apvalūs sienojai ir mažas langelis. Visur buvo tylu, tamsu, ir Filia priplojo nosį prie pat langelio. Senis atsiliko kiek toliau pasaugoti, jeigu kas. Jau praėjo pusvalandis, o gal ir daugiau. Senis visai sustiro ir nebeiškentęs nušliaužė paskui Filią. Šis gi, visai nekrutėdamas, spokso pro langelį. Senis Jevstignejus taip pat pasižiūrėjo ir, triskart persižegnojęs, sušnibždėjo:

— Šėtonas! Šėtonas gundo!

O pirtelėje vanojosi apie penkiolika moterų. Vienos kapojosi vanta, kitos pylėsi šalto vandens rėčką ant savęs, plaikstosi pažeme kasos ir baltuoja kietos krūtys.

Nuo viso pasaulio slėpėsi Zagrionko sentiškių moterų vienuolynas. Vienuolės laikė karves, daug šeimų bičių, sodino čia ir bulvių. Pastatai buvo suręsti vien kirviu.

Tik neišvengė pilietinio karo baisumų ir vienuolės. Dar anksti rudenį atvykęs atamano Kai-gorodovo būrys nuskriaudė vienuoles, užtat jos gerai priėmė partizanus, juos valgydino ir rengė.

Saugiai jautėsi čia partizanai. Pamatyti vienuolyną buvo galima tik visai arti priėjus, o iš čia priešas būtų pastebimas toli. Bet kažkokiu būdu sužinojo sudaužytų būrių likučiai, kad Zagrionko aukštupyje slepiasi didelis partizanų būrys. Kas dieną čia nuo belokų, čia iš tamsių kedrynų pasirodydavo po kelis partizanus. Taip būrys per mėnesį išaugo beveik iki aštuoniasdešimties vyrų. Dabar jau buvo galima pagalvoti ir apie žygį į Korgoną, kur stovėjo pusantro šimto kazokų būrys.

Ir vieną dieną į būrį slidėmis atšliuozė du barzdočiai su raudonais kaspinais ant sabalo kepurių ir gerai išteptais šautuvais.

Vienas jų, permetęs akimis partizanus, kreipėsi į Tretjakovą:

— Tai ką, vaikine, gera čia pas vienuoles, a? Na, na, nepyk, reikalą turiu...

Ir papasakojo, kad Juodojo Anujo kaime dabar apsistojo atamano Kaigorodovo būrys, nedaug baltųjų, gal trisdešimties nebus. Jie veža ginklus Korgonė įsitvirtinusiems kazokams.

Atsibodo partizanams sėdėti nieko neveikiant, tad tą pačią dieną pavakare dvidešimt vyrų būrys ištraukė slidėmis į Juodojo Anujo pusę. Vedė juos tie du barzdočiai.

Praėjo savaitė, kita, o partizanai — kaip į vandenį. Tada buvo nuspręsta pasiūsti į žvalgybą Filią ir jauną vienuolę Dašą. Vienuolės tankiai vaikščiodavo po sentikių kaimus, skelbdamos dievo žodį, o jas lydėdavo koks nors medžiotojas. Niekas ir nepagalvos, kad jie partizanų žvalgai.

Ketvirtą dieną jie pasiekė Juodąjį Anują. Jau prieš kaimą žvalgai pastebėjo, kad visi takai saugomi. Naktį jie praleido taigoje, prie apsnigtos šieno kupetos. Iš ryto apėjo ant slidžių kaimą šonu ir pasirodė nuo Korgono pusės.

Patruliai daug neklausinėjo. Einanti Daša iš Belajos vienuolyno, o kelyje ją saugąs vaikinukas iš Senteleko sentikių kaimo. Patruliai pasisiūlė Dašai į palydovus ir pajuokavę paleido.

Kaime žvalgai sužinojo, kad partizanų būrys žuvo. Vedė juos ne partizanai, o turtingi maralų augintojai Dorochovai. Kalnuose jie turėjo trobelę, kur apsistodavo per medžioklę. Toje trobelėje jie partizanus pavaišino midumi, ir tie sumigo kaip negyvi. Lengvai Dorochovai nužudė sargybinių, o trobelę, užrėmę duris, padegė. Neišsigelbėjo nė vienas: dauguma žuvo ugnyje, kiti krito nuo brolių Dorochovų taiklių šūvių.

Filia išėjo į gatvę pasižvalgyti. Ir beeidamas girdi užpakaly savęs:

— Ei, draugas partizane, palauk!

Pakirto kojas Filiai. Prie jo ėjo Dorochovas su jaunu karininku.

Įėję šeimininkai vienuolei pranešė:

— Tavąjį vaikinuką nusivedė į štabą. Oi, nežinome, kaip bus. Iš ten niekas negrižo dar. . .

Daša, nutaikiusi patogesnę valandėlę, stojo ant slidžių ir, laimingai apėjusi patrulį, dingo iš kaimo.

Sukruto partizanai, sužinoję, kad žuvo pasiųstas būrys, kad Juodajame Anujyje yra šimtas penkiasdešimt atamano Kaigorodovo baudėjų.

Užpulti slapta baudėjus buvo neįmanoma. Šešiasdešimties žmonių būrys negalėjo praskverbti į kaimą nepastebėtas. Tik viena kaimo pusė buvo nesaugojama, ta, kur Terektinsko kalnagūbris, o iš ten galėjo tik paukštis pralėkti.

Prie laužo, kur sėdėjo partizanai, priėjo Daša. Net ir kailinukai negalėjo nuslėpti jaunosios vienuolės liaunumo. Ėjo ji tiesi, tyliai, taip grakščiai, lyg pažemio pūga.

— Aš galiu nuvesti į kaimą, jeigu reikia,— kreipėsi ji į Tretjakovą,

Tretjakovas, prieš metus grįžęs iš Amerikos, kur buvo išvykęs iš Baltarusijos uždarbauti, dabar tapo partizanų vadu. Iš pradžių vos nesušaudė jo partizanai už labai jau nečionykščius drabužius. Po kiek laiko paskyrė jį štabo viršininku, o pašalinus eserą Latkiną iš

vado pareigų, Tretjakovas ėmėsi pats vadovauti.

— Kaip gi tu nuvesi mus į kaimą? Ar mes patys nežinome takų, ar ką? — suklego partizanai.

— Iš Terektinsko pusės eisime, ten niekas nesaugo kaimo. Vasarą aš su seserimi Virinėja išbuvau visą mėnesį tuose kalnuose. Ieškojome vienuolynui naujos vietos. Yra ten takas. Ir žmogų sutikome. Ten mūsų tikėjimo senelis gyvena.

— O gal irgi toks, kaip tie vedliai? — piktai paklausė vienas barzdyla, bet Tretjakovas jį nutildė.

Po valandėlės visi partizanai paliko svetingą moterų vienuolyną ir su slidėmis ištirpo taigoje. Pradėjo snigti. Sabalai ir erniai gūžėsi po kupliom kedrų šakom, kurtiniai kuo giliau kasėsi į sniegą. Užėjo pūgų ir sniego metas.

Trečią dieną partizanai, vedami Dašos, surado trobelę. Iš kamino rūko dūmelis. Ilgai neįsileido senutis partizanų, tik, Dašos prikalbėtas, atidarė duris.

Šimtametis senis jau nebe kažkaip vaikščiojo, bet, sužinojęs, ko iš jo nori partizanai, smulkiai nupasakojo, kaip prieiti prie kaimo iš pietų pusės.

— Oi, vaikinai, — kreipėsi senis į barzdotus partizanus, — aš jau nebegalėsiu eiti slidėmis, tai jūs bent muškite tuos antikristus be pasigailėjimo...

Siaučiant pūgai, šeštos dienos vakare partizanai priėjo stataus kalno kraštą. Po kojomis turėjo būti slėnis, o tolėliau — kaimas. Tada jie, neradę patogesnio nusileidimo, nučiuožė žemyn, į pusnynais apklotus akmenis.

Kai susirinko visi į būrį, pasirodė, kad trys partizanai užsimušė, septyni sunkiai susižalojo ir kol kas turėjo patys savimi pasirūpinti, nes jau aušo, ir kiekviena minutė galėjo būti lemtinga.

Kaimo pakraštyje stovėjo didelis dviaukštis maumedinis namas. Partizanai apsupo jį. Išsivedę į kiemą šeimininką, jie pamatė, kad tai vienas iš vedlių. Arčiau buvęs partizanas trinktelėjo šautuvo buože jam per galvą, ir Dorochovas susmuko į sniegą.

Baltieji beveik nesipriešino. Tik vienoje ar kitoje vietoje pasigirdo šūvių, bet ir tie tuoj nutilo. Gal už valandos kaimas atsidūrė partizanų rankose. Tarp belaisvių partizanai nematė Kaigorodovo. Pasinaudojęs pūga ir sąmyšiu, atamanas ir dar keli jo ištikimiausi bendrai paspruko iš kaimo. Tik Uimone, turtingame keržakų kaime, 1922 metais jis gavo galą, taip pat naktį netikėtai užkluptas „čonovcų“ iš Ongudajaus. Beje, „čonovcų“ būrio komisaru buvo latvis Gailytis.

Filią partizanai rado vienoje sentikių troboje. Nesušaudė jo baudėjai, nes norėjo vežti į Bijską.

O Daša į vienuolyną taip ir nebegrižo. Partizanavo jie su Filia viename būryje, ginė baltuosius iki Mongolijos sienos, o dabar ji jau pensininkė, gyvena Ongudajuje.

SALAIRAS — NEKTARO UPĖS

Jau jojame visą dieną, o žolynams nei galo, nei krašto nematyti. Pančioja mūsų arklių kojas apynienojai, arklių šonai šlapi nuo nektaro. Vasarą, kai žydi taigos žolynai (žmonės juos vadina „durmanu“ — atseit, kvaituliu), neįprastam nuo tokių saldžių ir stiprių kvapų sukasi galva. Toli į stepę rytys vėjas nuneša taigos žolynų kvapą, kvepiantį medumi ir nektaru.

Kelyje vis daugiau matome milžiniškų, trijų keturių metrų aukščio, žolių, storesnių už ranką. Kodėl jos tokios aukštos? Gal žemė kitokia, o gal orai? Viską tyrinėja mokslininkai, bet žolynai sau auga, susilygindami ūgiu su jaunais medžiais.

Mūsų Taigos Sungajaus girininkija yra pačioje gūdžiausioje Salairo keteros dalyje. Kaimas įsikūrė 1929 metais. Pirmoji kaimo gyventoja senutė Biakova pasakojo, kaip pėsti atėjo pirmieji medkirčiai ir pradėjo retinti taigą. Niekas iš pradžių ir negalvojo, kad čia gali augti daržovės, jas atsiveždavo iš stepių. Kartą

ta senutė savo drabužių ryšulyje radusi mazgelį su morkų sėklom. Tad jas, kaip nereikalingas, ir išmetė pro langą. Kaip nustebo kaimo gyventojai, kai iš išmestų sėklų išaugo didžiulės morkos. Taip Taigos Sungajuje pradėjo sodinti viską, net ir pomidorus, visai neblogai prinokstančius čionykščiame klimate.

Atvažiavome čia gyventi 1965 metų žiemą, tuoj po Naujųjų metų. Kelio į Taigos Sungajų nebuvo, tai gavome arklį ir rogėmis atšliaužėme nuo Komsomolsko gyvenvietės be pėdaskų, be tako.

Kaimas, laikinai išvykus miško ruošos punkto viršininkui Braginui, puotavo. Nespėjome išlipti iš rogių, o tuoj apstojo moteris, reikalaujamos kokio nors transporto, nes labai serganti viena moteris.

Laimei, be vasaros kelio, kuriuo mes atvažiavome, buvo ir žiemkelis, tai užšalusios upės. Vasaros kelias eina gūbriais, kuris žiemą užpustomas trijų metrų storumo sniego sluoksniu. Susiradome šoferį ir apygirtį traktorininką. Automašina, lydima traktoriaus, palengvėle kasėsi pusnynais žiemkeliu link Tiagūno, kur buvo ligoninė.

Pavasarių miškų ruošos punktą panaikino, ir aš tapau benykstančio kaimelio „tėvu“. Kurie vyko — išvyko, o pensininkai ir vienas kitas bitininkas iš jaunesniųjų pasiliko.

Buvo visureigė automašina ir vikšrinis traktorius. Turėjome savo krautuvę, pradinę mo-

kyklą, radiją susisiekti su pasauliu ir variklį tiekti elektrai. Daugeliui atrodo, kad gyvenimas užkampyje be rūpesčių, be didesnių problemų. Tai pažiūrėkime, kokia eilinė girininko darbo diena Salairo keteros juodojoje taigoje.

Jau iš vakaro pastebėjau, kad traktoriaus važiuoklė sugedusi, bet buvo vakaras, tai traktorininkas pasižadėjo pataisyti rytą. Keliuos prieš šešias ir einu prie traktoriaus. Kur tau! Mūsų traktorininkas Bedarevas dar miega kaip kūdikis. Pradėjus krapštytis, paaiškėjo, kad traktorių jau seniai laikas nurašyti, jam reikalingas bent dviejų savaičių remontas, vadinasi, šiandien žmones nebus galima vežti traktorinėmis rogėmis į taigą sodinti kultūrų. Ar galima praleisti dieną per medelių sodinimą? Už dienos kitos papūs viską džiovinantys sausvėjai iš Kūlundos stepių, tada jau nebesodinsi nieko. Apie traktoriaus remontą nėra ko ir galvoti. Grįžtant pusryčių, pasiveja mūsų kaimelio elektrikas Strokovas, didelis šnekorius, o menkas darbininkas. Jam už kelių savaičių gydytojų komisija, tai dabar žmogus geria, kad gautų invalidumo trečiąją grupę. Būtinai, mirtinai jam reikia šiandien puslitrio, nes turįs temperatūros, krečias šaltis ir manas po pirties pasigydyti. Taigi norįs, kad leisčiau krautuvės vedėjai parduoti jam tą puslitrį degtinės. Neleidžiu. Tada sakosi rašysiąs skundą į visas aukštesnes ir pačias atsakingiausias organizacijas.

— Rašyk nors į Suvienytųjų Tautų Organizaciją! — atšauku ir skubu namo.— O jei šiandien nebūsi prie kultūrų sodinimo, tai tikrai parašysiu rajono vyr. gydytojui, kaip ruošiesi medicininei komisijai.

Atėjo į darbą žmogus ir dar atsivedė pačią ir porą vaikų.

Jau prie pat namo vartelių pasivijo mane radistas Fedia, žmogus universalus, galįs ir paršą paskersti, ir radiją pataisyti. Na ir vaišina dėkingi kaimynai Fedią už paslaugas. . . Jam rytoj rajone svarbus pasitarimas, tai prie kultūrų negalėsiaš. . .

— Reikia, Fedia, kitą kartą nuvažiuosi. Pats supranti, negalima mūsų kaimelyje gyventi kas sau. Bendras mūsų darbas, bendri rūpesčiai. . .

Ir Fedia sutinka. Kur dingsi, nes savo stoties motoriukui benzina ima iš girininkijos. Nepadės sodinti, tiek pat padėsime ir jam.

Apie septintą valandą visi, apie trisdešimt žmonių, sulipame į nedideles traktorines roges. Rogėse sėdi ir krautuvės vedėja, ir mokytoja su vaikais, ir meteorologinės stoties vedėjas: visi, kas tik gyvena mūsų kaimelyje. Šiuo metu visi privalo padėti girininkijai. Taigi rogės šliaužia per išplautas raguvas, vartosi iš šono į šoną, traktorius springsta, čiaudi, lipdamas į kalną. Rodos, vargšelis subyrės, arba išsiskirs mūsų rogės.

Dešimtmečiais žmonės čia kirto mišką. Sodinti taigą — žmonėms toks darbas atrodo visai

nerimtas. Visą dieną su Julija bėgiojome, žiūrėjome, kad gerai sodintų, rodėme, kaip tai reikia daryti.

Pavakare vėl trijų valandų kelias namo per juodąją taigą, per patvinusius upelius, vietomis prasikertant kelią nuo išvartų.

Parvykęs sužinojau, kad už dvidešimties kilometrų įstrigo mūsų automašina. Pasiunčiau traktorių ją ištraukti. Automašina buvo išvykusi degalų į Alambajų, mūsų miškų pramonės ūkio centrą.

Keliai Salairo taigoje pasibaisėtinaai blogi. Kas dieną vis kas nors lūžta mūsų automašinai ar traktoriui. O kur gauti dalių? Nepakelsi telefono ragelio, nepaprašysi. Nors naktį, bet gauk, remontuok, nes iš ryto vėl turi prasidėti normali darbo diena.

Jau apie vienuoliktą valandą sumirksėjo ir užgęso elektros lemputė. Bėgu į mūsų „elektrinę“ — medinį nedidelį pastatą. Ogi prakiuro radiatorius, vanduo bėga čiurkšlėmis. Šiaip taip užlopėme radiatorių.

Užmigau apie pirmą valandą. Praėjus keliolikai minučių, girdžiu smarkų beldimą į langą: netoli namų apvirto automašina su dizelinio kuro statinėmis. Tik paryčiui iškėlėme ją iš griovos, suridenome atgal į kėbulą statines.

Pasibaigė viena eilinė mūsų darbo diena. Palyginti su kitomis, ši dar ne visai bloga.

Šiandien naujos sodinamosios mašinos išbandymas. Nedirba, velnias, nė kiek, matyt,

pritaikyta stepių lygumoms ir smėlėtoms dirvoms, o ne Salairo metro storumo juodžemiui, aukšties kalnams ir kryžmai vėjų suverstiems medžiams. Čia pat, taigoje, ją pertvarkome, paruošiamo, kad galėtų dirbti sąvartynuose. Vakare privalau perduoti per radiją, kiek hektarų pasodinome mechanizuotai.

Kai kas laukia „raudonosios vagos“, kada baigsime sodinti ir leisiu pardavinėti degtinę. Greit jau turi prasidėti medonešis, nes jau gegužės dvidešimtą imamas iš magazinų pirmas baltas geltonųjų akacijų medus.

Pavasarij, kai nutirpsta kelių metrų storumo sniegas, iš pogrindžio išnešami aviliai su bitėmis. Tai bendra kaimo šventė su midaus gėrimu. Ir nuo gegužės galo iki pat rugpiūčio vidurio medus imamas iš avilių kas trečia diena. Gauti po šimtą ar pusantro šimto kilogramų medaus iš avilio — nieko tokiu kiekiu nenustebinsi. Dabar už medaus kilogramą mokama po 1,8 rublio, o seniau mokėdavo tik po rublį ir dešimt kapeikų.

Negobšūs čia žmonės. Mes, kol neturėjome savo karvės, už pieną mokėdavome po 11 kapeikų, o už kiaušinius po šešias kapeikas. O pinigų ten daug turi. Buvo tokių, kurie karo metais nupirkdavo tanką ar lėktuvą frontui už savo santaupas.

Bičių turėjome mažiausiai už visus — tik šešis avilius, mat, buvome naujokai.

Karštą vasaros dieną nektaras ima varvėti žolių stiebais žemėn, bičių nesurinktas ir nesuneštas į avilius. Taip atrodo žolynai apie kaimą. O ką jau bekalbėti, koks medonešis būtų toliau, taigos jelanėse. Pasitaiko taigoje užėti ir laukinių bičių. Vieną vasarą klajojome netoli Čiumyšo upės. Ir ant žolės, apvarvėjusios nektaru, pastebėjome bitę. Toliau kitą... Kuo gilyn lindome žolynais, tuo daugiau skraidė bičių. Ir jelanės pakraštyje, išpuvusio kedro drevėje, pamatėme jų landą. Vis tiktai sumeistravome vietoje dūminę ir išginėme iš drevės bites, tik gaila, kad nebuvo kur pilti medaus. Tada pasidariau iš gluosnio žievės keturis „indus“, į kuriuos tilpo apie porą kibirų medaus. O kiek jo ten dar liko, tos drevės dugne!

Žiemą „medžiodavome“ bites žvėrelių takais. Atrandi vieno tokio smaližiautojo pėdas, toliau jos susitinka su kitom, trečiom. Žiūrėk — jau ir siaurutis takelis beesas. Takelis virsta taku ir jis nutrūksta prie drevės. Mūsų eigulys Peršinas per vieną žiemą rado vienuolika laukinių bičių šeimų drevėse. Jos esti labai darbščios, nespietlios ir daugiau prineša medaus už namines.

Kur ir kaip ieškoti taigoje laukinių bičių?

Išlėkęs iš kaimo bitynų spiečius visuomet skrenda į pietryčius. Tad ir reikia eiti į tą pusę. Ir kokioje nors jelanėje, gana toli nuo kaimo, reikia pastatyti stiklainį su medumi. Po valandėlės atlekia iš taigos bitės. Jos pagaunamos,

paskui po vieną išimamos iš dėžutės ir, delnuose pakračius, paleidžiamos. Bitė, ištrūkusi į laisvę, visuomet lekia tiesiai drevės pusėn. Taip ir surandamos drevės, bitės ir medus.

Nebaidomos Salairo juodosios taigos jerubės. Išeini rudenį į medžioklę ir iškart pamatai kėnio viršūnėje betupinčią šeimynėlę šių paukščių. Nušauni vieną jerubę, o kitos kraipo galvą, nesuprasdamos, kas čia įvyko. Tai gana riebus paukščiai. O gardumėlis! Nėra kito tokio paukščio, kurio būtų skanesnė mėsa už jerubės.

Gausu būdavo pas mus lūšių. Rudeniop, iškritus pirmajam sniegui, čia vienur, čia kitur, nuošaliose taigos vietose pamatysi tų plėšikių pėdas.

Kartą, dar 1961 metų rudenį, Didžiojo Baščelako apylinkių taigoje kopiau per Generalkos kalną. Netoli jo viršūnės pastebėjau lūšies pėdas, jomis eidamas, vienoje jelanėje, kur augo keli žaibų sučaižyti maumedžiai, ant šakos pamačiau tūnančią ir ją pačią. Buvau priėjęs taip arti, kad ji išsišiepė ir ruošėsi šuoliui. Lūšis sudribo prie pat mano kojų stambių šratų suknežinta galva. Kartą vienas medžiotojas, paspendęs kilpas zuikiams, rytą jose rado keturias lūšis: visą šeimyną.

Tik retkarčiais turėdavo mūsų kaimas ryšį su pasauliu. 1967 metų pavasaris buvo ypač staigus. Dar rogių keliu nuvežiau Juliją į ligoninę, o po kelių dienų smarkiai atšilo, ir trijų

metrų storumo sniegas beregint subliuško. Patvino upės, ir kaimelis liko atkirstas nuo pasaulio. Kaip tik dabar reikėjo važiuoti parsivežti Julijos ir kelių dienų Ritos, būsimos taigietės ir „babaužių“ medžiotojos, kaip ji save vėliau vadindavo.

Laimėi, per Šiaurės Togulą buvo išvirtęs stambus kedras. Nuo Komsomolsko Ritą nešiau apie penketą kilometrų. Julija turėjo eiti pati. Kedrą jau beveik sėmė vanduo. Pernešiau Ritą, padėjau ant žemės ir grįžau pervesti Julijos. Praėjo gal penkios minutės, ir pragariška Togulo srovė pasuko kedro drūtgalį į vidurį upės ir vartaliodama nunešė žemyn. Žiūriu — arklių nebėra. Mat, buvau šioje upės pusėje palikęs. Ką dabar daryti? Atgal sugrįžti nėra kaip — iki namų dar dvidešimt penki kilometrai. Aš Ritą parsineščiau, bet kaip Julija? Laimėi, mano arkliai atsirado. Išalko vargšai, tai nuslinko į sibirinių gluosnių tankumyną nors šakų pagrauzti. Namo šliaužėme jau per purvą, per nedidelius upelius, išgraužtas vandens griovas. O Rita, tikra taigietė, šildoma pavasario saulės, iki namų nė nepravirko.

Saulei pažvelgus ir į šiaurinę kalno šlaito pusę, meškos guoliuose apsiverčia ant kito šono. Saulė pradeda šildyti vis labiau, ir tie milijardai sėklų, kurios rudenį nukrinta ant žemės ar kurias užneša vėjai ir paukščiai ant uolų, tik laukia, kada pradėti žaliajį puolimą. Ir visuotinio sužaliavimo metu niekas neatsilieka.

Jeigu gležną žolės žiedą dar spaudžia sniegas, tai daigas laužia sniego plutą ir, nebodamas rytmetinių šalnų, plečiasi, kerojasi ir žydi kuo ryškiau.

Seniau Salairo taigoje buvo daugiau kaimelių. Atvykdavo iš toli žmogus į taigą apsigyventi, tai po kiek laiko turėdavo nuvykti pasirodyti valdžiai. Ši ir klausia: „Iš kokio kaimo būsi?“ Žmogus trauko pečiais, sako, kad iš jokio. „Tad kaip tavo pavardė?“ — klausia. „Makarovas“ — atsako žmogus. „Tai nuo šiol kaimas ir vadinsis Makarovka“, — nutaria valdžia.

Taip ir kūrėsi gūdžioje taigoje, toli nuo kelių ir miestų, kaimai pagal pirmųjų gyventojų pavardes. Po kiek laiko toje vietoje apsigyvena koks nors kaimynas, po jo — kitas, ir išauga visai nemaži kaimai taigoje. Vienas toks žmogus mirė, šimtą aštuonioliktuosius metus eidamas, 1967 metais. Makarovas iš Makarovkos kaimo, kurio ir pėdsakų jau nebėra. Nebūdavo taigos kaimeliuose nei medžių, nei akmeninių pamatų. Sunyko kaimas, ir tą vietą teženklina dilgėlės. Daug dilgėlių — didelio kaimo būta, mažai — nedaug namų. O kartais kokioje nors tamsioje taigos kertelėje užėini nedidelį plotelį dilgėlyno: čia gyventa atsiskyrėlio. Kas jis, iš kur atėjo į taigą, ko apsigyveno ten, kur ir meškos nemėgsta vaikščioti — niekas nepasakys. . .

1968 metų vasarą nujojome į Didžiosios Talovkos kaimą, kur seniau gyveno daug latvių.

Tai tikri taigiečiai, geri medžiotojai ir bitininkai. O stepėse nuo seno gyveno vokiečių. Vietomis jų buvo ištisi rajonai. Ir dabar Altajaus krašte leidžiamas vokiečių kalba žurnalas ir laikraštis. Raudonskruosčiai, plačiapečiai, dainininkai, šokėjai ir nemaži mėgėjai išgerti — tokie Altajaus vokiečiai. Šeimos gausios — tuo žymiai pralenkia ir rusus, nebent prilygstančios altajiečiams. O jau kokie mechanizatoriai! Pavartę „Altaiskaja pravda“ laikraščius, išvysi daug vokiškų pavardžių, o nuotraukose jie su ordiniais ir medaliais, apdovanoti ir už kovinius nuopelnus kare, ir už gerą darbą.

Nuo seno, jau nuo XVIII amžiaus, vokiečiai apsigyveno Altajaus stepėse. Iš pradžių tai buvo rūdos žinovai, pirmųjų šachtų inžinieriai, o paskui čia atsirado ir žemdirbių.

Latviai į Altajų pradėjo vykti šio amžiaus pradžioje, o ypač pirmojo pasaulinio karo metu. Labai aktyviai partizanavo pilietinio karo metais, kūrė Tarybų valdžią, pirmąsias komunas ir kolūkius.

Dabar Didžiojoje Talovkoje gyvena vienas latvis, kiti išsikėlė į stepių kaimus. Jis laiko didelį bityną. Ir medaus pripildė visus indus, bidonus, kibirus ir net kubilus. Žiemą medų išveš parduoti ir išvyks pats. Liks tik didžiuliai laukinių dobilų laukai ir nektaringiausių taigos augalų dykvietės, kur, gal būt, ir vėl kada nors žmogus iš naujo raus taigą ir apsigyvens.

Mūsu girininkijoje dirbo eigulys latvis Jakobsonas. „Anksčiau mane,— prisistatė jis,— vadino Janu Janovičiumi, o dabar — Ivanu Ivanovičiumi“. Tai buvo milžiniško sudėjimo, nepaprastai stiprus žmogus. Jakobsonas, kaip jis pats pasakojo, iki dvidešimties metų vaikščiojo be kelnių, o su ilgais marškiniais, basas iki pat gruodo. Įkando gyvatė į basą koją, tai jis pats ščiulpė žaizdą ir vėl toliau risnojo medžioklės aku, marškinius pasikėlęs.

Kartą, sodinant miško kultūras, ėmė jam markiai skaudėti dantį, tai mūsų traktorininkas tepaluotomis replėmis ėmė jį ir išlupo.

Juodojoje taigoje, netoli Togulo kaimo, auga liepos. Sibire tai reliktinis medis, išlikęs iš šiltų laikų, kada Altajuje augo ir vynuogės. Dabar pastebėta, kad liepos pradėjo įsikurti vis didesniuose plotuose. Tai gal atšyla orai Sibire, nes ir aukštikalnėse ėmė tirpti ledynai. Žmonės kalba, kad tokių šiltų žiemų seniau ne būdavo. Seniau šaltis po 40—50 laipsnių laikylavosi visą žiemą, o dabar ima ir nukrinta retkarčiais iki 20—30 laipsnių.

Kaimelyje žmonės taip pat susirgdavo, nors stiprūs buvo. O Julija — kaimelio „gydytoja“. Žiūrėk — ir bėga žmonės pas ją. Mūsų kaimynė, šimtametė senutė Romanova, dar vasarą iš taigos per dieną prisineša po šešis kibirus modųjų serbentų ar prisirenka maišą apynių, ėmė ir susirgo. Mėgo senutė nepaprastai saule čaižyti vanta pragariškame pirties karštyje.

Po to dar gerti vandenį, kad jame plaukiotų ledo gabaliukai. Tad ir pakilo temperatūra. Julija nustatė — plaučių uždegimas. Pagydė senele, kuriai šios kelios penicilino ampulės buvo pirmieji vaistai gyvenime. Šiaip žmonių čia dėl sveiko klimato jokios ligos neima, ir jokie vaistai jiems nereikalingi. Nebent dar vaistas nuo visų ligų — ta pati pirtis.

Tik su gimdymu reikalai buvo ne kokie. Buvo toks senukas, Makaryčium pagarbiai moterų vadinamas, tai jis ir priimdavo visus kaimo naujagimius, tik bėda, išvažiavo. Tad reikėdavo tokiomis atvejais ruošti visą ekspediciją iki ligoninės. Traktorius traukia automašiną, o kėbule, be keliolikos tuščių statinių dizeliniam kurui parsivežti, sėdi dar apie dvidešimt žmonių, kažkokiu stebuklu ten sutelpančių.

Taip išgyvenome Taigos Sungajuje ketverius metus, didesnę metų dalį būdami visai atskirti nuo kitų gyvenviečių ir besirūpindami viskuo — ir elektra, ir mokykla, ir keliais, ir tiltais, ir mašinom, ir degalais, ir atsarginėmis dalimis... Tūkstančiai darbų ir rūpesčių, dideli planai, vien sodindavome miško po tris šimtus hektarų per metus. O kai išvykome į kitą vietą, kur gyventi buvo ramiau ir rūpesčių ne tiek daug — kažkaip pasijutome lyg ir nereikalingi, nepilnaverčiai. Ir tankiai naktimis sapnuodavome mūsų nektaringuose žolynuose skendintį Taigos Sungajų, jo rūpesčius, vargus ir... bites.

KEDRAI

Mūsų, Verchkatunsko, miškų ūkio apsaugos inžinierius Mirošničenka kartą pasakojo vieną atsitikimą iš maralų medžioklės.

Gal savaitę klajoję po pietinius Terektinsko kalnagūbrio šlaitus, pagaliau jo draugai altajiečiai nušovę patiną maralą. Nupiovē tada pantus, sutvarkę mėsą, o pats Mirošničenka dar gėręs maralo kraujo, nes to žvėries niekas neišmetama.

Matyt, tąkart jis maralo kraujo išgėręs per daug. Tad jojant draugams iš paskos jam kilęs nenumaldomas noras šauti į priekyje jojančius medžiotojus, o paskui bėgti į kalnus, taigą. Nežinia, kaip ten būtų buvę, bet po pusvalandžio lyg migla nuslinko nuo sąmonės, pats iki šiol negalįs suvokti, kas jam buvo užėję, paragavus maralo kraujo.

Maralai labai saugo savo pantus. Kai gegužės-birželio mėnesiais pantai būna dar minkšti, apaugę žalsvais ir švelniais plaukeliais, pilni kraujo — pantokrino, tuomet ant jų nenutupia nė vienas taigos uodas ar kitoks vabzdys. Aukštai iškėlę šakotas galvas, stovi maralai po aukštikalnių kedrais, ir valandų valandas saulės spinduliai, persikošę pro kedrų lajas, šildo jų pantus. Taigi toje aplinkoje, kur auga maralų šaknis ir kiti vaistingieji augalai, kur švariausias oras ir vanduo pasaulyje, maralai augina

ragus, kad vienas kitas atitektų medžiotojams.

Mirtinai sužeistas maralas besiblaškydamas ragais nepaliečia žemės. Taip ir miršta šis tauriausias kalnų žvėris, iki paskutinės gyvenimo sekundės saugodamas savo karūną.

O jau pats pantų išvirinimas — tai sudėtingiausias dalykas. Keliais laipsniais tereikia juos pavirinti karščiau ar mažiau, pusę minutės ilgiau ar trumpiau palaikyti katile, ir pantai esti blogesnės kokybės arba visiškai sugadinami. Tik seni medžiotojai žino, ką daro, ir pantų nesugadina.

Pavasariį, mums jau dirbant Aktašo girininkijoje, iš miškų ūkio pranešė, kad reikia ištirti kedrynus ir pranešti, koks bus kedro riešutų derlius. Maloniausias darbas! Be to, girininkija planus vykdo, tai galėsime joti abu su Julija, o vaikai pabus pas dėdę Volodiją, jis dar ir skaniais skaniais koldūnais su maralienos įdaru juos pavaišins.

Sunku buvo dirbti iš pradžių. Eiguliai turėjo rėsti namų sienas. Jie žinojo, pastatysi vieną namą, tuoj lieps kitą pradėti. O taip norisi pamedžioti!.. Tik kaip, kad grįžus neišvytų iš darbo. Todėl ir krapštydavosi jie kaip ne savo rankomis. Apie statomą namą slampinėja visi būriu kiekvieną dieną, o naudos jokios. Tada sušaukiu altajiečius eigulius ir sakau:

— Duodu keturiems vyrams mėnesį laiko namo sienoms suresti...

— Ką tu!— pašoko jie.— Per du mėnesius, visi ir tai kažin. ar užbaigsime.

— O kas jums liepia du mėnesius dirbti prie namo, sureškite jį per porą savaitių, o kitas dvi ką veiksite, tai ir žinoti nenoriu.

Sukalbo, suklego eiguliai altajietiškai tarpusavyje ir... sutiko.

Atjoju pasižiūrėti po kelių dienų, ar jau pradėjo dirbti, ogi žiūriu ir netikiu — stovi namas surestas, dailiai padarytas, tarp rąstų ir vanduo nepratekėtų, o eiguliai dingę, nė pėdsakų nelikę. Grįžo visi po trijų savaitių iš kalnų, patenkinti, prisimedžioję, pilnas suminas maralienos prisikimšę, ir vėl ėmė kitą namą statyti.

Nuo Čiulyšmano kalnų belokų iki Telecko ežero — vieni kedrynai, toliau, siaura juosta peršokdami Altajaus lygumas, iki pat Poliarnio rato išsiplečia jie į bekraštį žaliąjį vandenyną.

Daugiau kaip prieš aštuonis šimtus metų Didžiojo Novgorodo gyventojai susipažino su Sibiru. Ieškodami legendinės Obdorijos, jie pamatė stebuklingą medį. Dėl labai gražios lajos, kvepiančios balzamu medienos ir skanių riešutėlių piligrimai tą medį pavadino kedru, sutapatindami su medžiu iš šventraščio — Libano kedru, o tikrasis jo vardas — sibirinė pušis.

Pirmieji šių kraštų gyventojai kedrą pavadino „medžiu-karve“ todėl, kad iš jo riešutėlių dar spaudžiamas skanus aliejus.

Kedro riešutėliai labai riebus, turi aibę vaistingiausių ir vertingiausių medžiagų ir vitaminų. Gydytojai įrodė, kad jie dar padeda žmogaus organizmui augti, gydo tuberkuliozę, beri beri, inkstų ligas. Kedras turi dar daug paslapčių. Niekas nežino, kodėl inde iš kedro ilgai nesurūgsta pienas, kodėl spintoje iš kedro lentų nesiveisia kandys, kodėl uodai nemėgsta kedrynų, o bitės, atvirkščiai, daug geriau jaučiasi kedrinuose aviliuose.

Bet kedras garsėja ne tik savo riešutėliais. Kedrynuose oras visiškai sterilus. Kvėpuoti kedrynų oru — tai reiškia stiprinti širdį ir nervus. Net name iš kedrų rąstų žymiai lengviau kvėpuoti, negu plytiniame būste.

Jei maumedynai ir kėnynai apytuščiai, tai kedrynuose netrūksta kedrinukių, voverių, burundukų, meškų, sabalų, kabargų, maralų, kurtinių, jerubių.

Kedrynuose auga ženšenis, maralų, auksinė ir raudonoji šaknys, vitaminingiausia čeremša, gausybė bruknių ir spanguolių, neaprepiami plotai serbentų.

Sibire dešimtys milijonų hektarų kedrynų. Užtat galingi miško pramonės ūkiai iškerta jų didelius plotus. Yra tokių ūkių, kurie iškerta per metus po milijoną ir daugiau kietmetrių.

Grupė Leningrado Miškų technikos akademijos studentų susidomėjo kedrais ir jų likimu dar studijų metais. Baigę akademiją, po ilgų vargų išsirūpino teisę sukurti kompleksinį ked-

rių ūkį. Taip buvo įkurtas netoli Telecko ežero Kedrogradas. Ir iš visos šalies ėmė veržtis jaunimas jį statyti, ten dirbti. Tik priimdavo ne kiekvieną, o tik tuos, kurie mokėjo ką nors dirbti, o ypač kirviu. Kedrogradiečiai planavo kirsti kedrynus ne plynai, o pasirinktinai, kaip kad Lietuvoje tūrio ugdymo principu, ieškoti vaistažolių, auginti maralus, medžioti, o svarbiausia, kuo daugiau pririnkti kedro riešutų. Taip pat veisti sodus prie Telecko ežero ir Čiulyšmano slėnyje, bitininkauti, bent dalelę nurinkti taigos uogų ir grybų.

Bet atsirado ir Kedrogrado priešų. O vyrukai buvo karšti, nenuolaidūs, nelabai skaitėsi ir su vietos valdžia, mat, buvo pavaldūs tik Maskvai. Kirto tik tiek, kiek leido kirtimo normos, iškilo daug piniginių sunkumų. Daug žmonių susirūpino Kedrogrado likimu. Darbininkai ir tarnautojai, pensininkai ir mokslininkai siuntė dalį savo santaupų Kedrogradui remti.

Tik jauni Kedrogrado vadovai nemanė nė kiek trauktis. Jie, atvirkščiai, beveik visai atsisakė kirsti kedrus, paskelbė, kad dirbs daugiausia mokslinį darbą.

Jauni miškininkai, tikri kedro draugai ir gynėjai, išsisklaidė po visą Sibirą. Kedrą imta ir vėl kirsti plynai, koncentruotai, t. y. biržėmis po du, tris šimtus hektarų viename plote. Po panašių kirtimų teliėka vien išvartos, sausuliai, gilios išplautos griovos, pavasariniai

vandenys kaip mat nuplauna metrinį juodžemio sluoksnį, o po juo baltuoja žemės griaučiai — akmenys. Ir sunaudojama labai brangi mediena malkoms, mediniams šaligatviams, tvoroms ir pastoliams.

Dabar Kedrogradas vėl atkurtas. Vėl apribotas ir kirtimas. Vadovauja Kedrogradui lietuvis Viktoras Sajeta (Vytautas Sajetaitis), su kuriuo Salairo miškų pramonės ūkyje dirbome kartu trejetą metų. Pats Kedrogrado centras dabar Jogačyje, ant Telecko ežero kranto.

Kiekvieną rudenį suvažiuoja į Altajaus kedrynus žmonės „riešutauti“. Toli taigoje dega „riešutautojų“ laužai. Praeina rudeninis vėjas „tuškanas“, ir kankorėžiai kaip lietūs krinta ant žemės. Tada ir rinkti juos nesunku, tik po „tuškano“ beveik visuomet iškrinta sniego ir lieka daugybė tonų riešutėlių nesurinkta.

Prieš keletą metų dalį Kadrino taigos sunaikino ugnis, o po to tokį pat plotą kedrynų užpuolė medžių kenkėjai. Jelanėje, kur žydėjo ožrožė, buvo karšta ir tvanku. Dešimtimis kilometrų į visas puses tarp mirusių kedrų raibuliavo ožrožių šviesiai rausvi žiedai. Per vieną dieną bičių šeima prisineša iš šių žolių po keturiolika kilogramų medaus. Sako, Urale seniau bitininkai tyčia padeginėdavo taigą, kad gaisravietėse augtų ožrožės.

Tūkstantiniai voverių būriai traukia pro šali, ieškodami gero kedrų riešutų derliaus, tik neužsuka į šią gaisro ir kenkėjų nusiaubtą

taigą. Nebėra ko čia veikti taigos gyventojams, vieni žuvo, kiti išsikėlė. Tik maralų šaknis ir vėl žydi, kvepia iš toli, pradėdama naują gyvenimą šioje dykynėje. Žiūrėk — čia vienas, čia kitas kuplus kedriukas stengiasi išlįsti iš žolynų. Augs ir vėl čia kedrynai, sugrįš į gimtąsias vietas žvėrys ir paukščiai, tik iki tol praeis daug daug metų.

Prie vieno aukštikalnių upelio jau temstant pamatėme laužą. Ten apie ugnį sėdėjo trejetas altajiečių, surėmę senoviškus šautuvus prie kedro. Toliau matėsi pora didelių katilų pantams virinti, jeigu pasisektų nušauti patiną maralą su gerais pantais.

— Čiaj bar? (Ar arbatos yra?)— pasisveikinome mes.

— Bar, bar,— atsakė altajiečiai, paduodami mums druskos maišelį pasiskaninti arbatai.

Begeriant arbatą, klausinėjame jų apie senesnius laikus. Ne, nieko nežina, kas dėjosi seniau, neatsimena. Tai gal seneliai pasakoje. Ne, nieko taip pat nesakę. Tada imu pasakoti aš. Ir apie skitus, hunus, užrašus ant uolų, ne taip tolimą praeitį. Sakau, kad legendos turi tiesos ir mums jos įdomios. Medžiotojai mato, kad mes ne pasijuokti norime iš jų senovės, ima porinti daugybę legendų, atsitikimų. O vienas jų, senesnis, pasakoja, kad netoli Aj Gulako (altajietišškai Aj Kulakas) esanti tokia lygi, aukšta siena, tai joje ir matęs blizgančių raudonų akmenų.

— Tai ar neteko jų pasirinkti?— klausiu.

— O kam jie man reikalingi? Maralas, bu-
nas — tai mėsa, o akmuo kam?

Kitą rytą altajiečiai pasibalnojo arklius ir
nujojo belokų link, o mes pagal Aj Gulaką, į
jo aukštupį.

Gali pasirodyti keista, bet kuo aukščiau ko-
pėme į kalnus, tuo daugiau matėme kedro kan-
korėžių. Šaltas oras slėniuose stovi ilgiau, o
aukštikalnėse neužsilaiko, tai ir nenušaldo ką
tik užsimezgusių kankorėžių. Daug laiko turi
praeiti, kad pribręstų riešutėliai. Jei vienais
metais birželyje užsimezga moteriškieji kanko-
rėžiai, tai apsidulkina tik po metų, o sėkla rie-
šutėlis subręsta trečiaisiais metais, rugsėjo mė-
nesį. Per visą tą laiką orai turi būti kuo geriau-
si, nes ar vėjas papūs stipresnis, ar lietūs šalti
užeis, žiūrėk — riešutėlių rudenį bus daug ma-
žiau, o kai kuriais metais ir nė vieno.

Kaip užburtame rate sukasi kedras, voverė
ir kedrinukė. Kedras brandina riešutėlius, ked-
rinukė juos nurenka, daugybėje vietų išslapsto
ir per skubėjimą užmiršta, voverės ieško tų
slaptaviečių ir minta per žiemą, kur nesuranda,
tai pavasarį tose vietose dygsta kedrai. Ir vėl
viskas prasideda iš naujo.

Tiesa, į tą ratą ant slidžių įžengia dar ir
mūsų eigulys Titovas, nudirdamas kartais per
dieną kailiukus šimtui voverių. Kad negaištų
laiko, jis bėga slidėmis paskui šunį ir diria
kailiukus nesustodamas, nes šunys užkimdami

kviečia paskubėti šeimininką prie kedro, kur neramiai straksi melsvaplaukė voveraitė.

Kaip ir pasakojo tas maralų medžiotojas, siena tikrai aukšta, be to, nuzulinta, slidi. Nenulipdami nuo arklių, matome — šviečia raudoni, nedideli akmenėliai, blizga prieš saulę, ir nejučiom ištiesi ranką link jų. Nors šokinėk apie tą sieną, kaip šuo prieš tupinčią voverę kedro viršūnėje, bet nepasieksi akmenėlių, neužlipsi iki jų. Tikriausiai tai opalai, retai kur randami brangakmeniai. Iš viršūnės iki jų nusileisti taip pat negalėtume, nes neturime virvės.

Pagriebiu akmenį, gal numušiu kokį, bet akmenėliai, šviečią kaip mažos raudonos žvaigždės, tokie gražūs, kad nusvyra ranka, gaila juos daužyti.

Mažytę kalnų dalį išžvalgėme. Jojame atgal. Mūsų paskaičiavimais, iš hektaro šiemet būtų galima surinkti apie porą šimtų kilogramų kedro riešutų. Taigi šimtą kartų brangesnis kedryno hektaras, renkant riešutėlius, negu jį plynai iškertant, jeigu neskaičiuosime jame gyvenančių paukščių, žvėrių, augančių vaistingųjų augalų, kedrynų oro, medžių milžinų grožio.

Norint bent apytikriai aprinkti kedro riešutėlius, reikėtų sezonui dviejų milijonų žmonių, o apie tokį skaičių nėra ko ir svajoti. Nors iš dalies būtų galima išeitį rasti. Mes dirbti taigoje priimdavome studentus iš Novosibirsko. Duodavome jiems palapinę, arklius. Jie pui-

kiai paatostogaudavo, pabūdavo kalnuose ir gerai dar uždirbdavo.

Netoli namų sutikome maralų medžiotojus. Dideli, gražūs pantai pririšti prie balno. Altajiečiai apstoję „Volgą“ — joje sėdi visa šeima iš Novosibirsko. Pats šeimos galva (medicinos profesorius, kelias dienas gyvenęs pas mus) apžiūrinėja pantus.

— Pirk, ko žiūri,— siūlo medžiotojas,— žmona iki mirties bus patenkinta...

Daug nedvejodamas profesorius nuperka gabaliuką pantų.

Ką ten pantai, sako, ir vanduo, kuriame jie buvo virinti, padeda žmogui. Iš miestų suvažiuoja moterys į maralininkystės ūkius ir sėdi mediniuose kubiluose, tame vandenyje. Tokiuose „kurortuose“ jos gydosios nuo frigidškumo. Gal tas vanduo, o gal kedrynų oras ar kalnai išgydo, bet iš čia išvažiuoja žmonės kupini jėgų ir gyvenimo džiaugsmo.

ALTAJ KIŽI — ALTAJAUS ŽMONĖS

Norint pažinti kitą tautą, perprasti jos gyvenimą, turi ir pats gyventi tuo, kuo ji gyvena: džiaugtis jos džiaugsmais, liūdėti, kada ji liūdi. O mes labai norėjome suartėti su tais lietaus merktais, skaudžių vėjų gairintais gyvulių au-

gintojais. Užtat ne kartą gėrėme su jais arbatą, klausėmės prie laužų altajietiškų dainų, kartu gesinome taigos gaisrus, kartu sodinome būsimąjį mišką. . .

Kuo aukščiau kilsi į kalnus, tuo dažniau sutiksi altajiečių. Yra ir kazachų (net ištisi kaimai plynaukštėse).

Altajiečiai susiskirstę į dvi grupes — pietinius ir šiaurinius. Pietiniai altajiečiai — teleutai ir telengitai, gyvenantys Ongudajaus, Ust Kano, Maimos, Koš Agačio ir Ulagano aimakuose (rajonuose). Šiauriniai — tuba, kumandiniečiai ir čelkaniečiai gyvena Turočako ir iš dalies Maimos aimakuose. Iš karto stebėdavomės: ant arklio sėdi du dar visai nedideli vaikai (kartais telpa ir trys), arklys bėga risčia, vaikai juokiasi sau patenkinti. Greta ant kito — jų tėvas, bet daugiausia tai mama arba. . . senelė. Kaip pas mus visi moka važiuoti dviračiais, motociklais, taip ten visur jodinėja arkliais. Žiūri toks mažas vaikas, dairosi nuo arklio nugaros, mato savo gimtuosius kalnus, gir-di upių griaudėjimą ir pats, rodos, augte įauga į tą akmenuotą, nuo karščio ir šalčio suskeldėjusią žemę. Ir tikrai, altajiečiai labai myli savo kraštą, mėgsta tą verslą, kuriuo vertėsi jų protėviai: beveik visi moksleiviai pasirenka zootechniko (merginos mėgsta mokytojauti) specialybę, beveik visi po studijų grįžta į gimtuosius kaimus. Ir, įgiję naujų labai reikalingų jų kraštui žinių, padeda tėvams gerinti bandas:

vieno kolūkio zootechnikai (Muchor Tarchata) išvedė ožkų veislę, turinčią geresnį pūką, negu Orenburgo ožkų. Yra kolūkių, kur vien tų pūkavilnių ožkų auginimu ir teužsiima.

Keli mūsų girininkijos eiguliai buvo altajiečiai. Ne kartą vasaros metu nuvažiuodavome pas juos į pievas. Mat, vasarą jie daugiausia pievose ir gyvena.

Netoli ailo rymo akmeninė statula.

— Kas čia?— klausia mūsų sūnus Andrius.

— Kas čia?— pakartoja Kardojevas ir ilgai žiūri į „akmeninę bobą“, lyg pirmą kartą matydamas.— O kas ją žino...

Tai senųjų skitų palikimas. Tokią „akmeninę bobą“ statydavo prie žymaus kario kapo. Net mūsų girininkijos kieme rymojo vienas toks senovės liudininkas.

Kardojevo žmona vaišina mus altajietiškais rūgščiais sūreliais, šviežia aviena. Mes sėdime, valgome, o ji stovi ir seka kiekvieną savo vyro judesį — gal ko prireiks. Arbatos drumzles pilame čia pat ant žemės... Lauke krykštauja vaikai. Mūsų Andrius su Kardojevų Volodia puikiai susikalba. Vienas — altajietišškai, kitas — lietuviškai. Matyt, supranta vienas kitą, nes abu pasuka taigos link...

Kelionei Kardojeva įduoda mums kuruto (dūmuose išrūkytas ir ilgai išlaikytas sūris). Jo pakaks ilgam — labai jau kietas.

...Pievoje prie Kysdiarašo (graži mergelė) upelio, kiek akys užmato, žydi raudonos pinavi-

jos. Čia stovi ailas. Apie mamą, melžiančią karvę, sukinėjasi būrelis vaikų. O čia pat puotoja, verpetuoja Kysdiarašo slenksčiai, įvairiaspalviai akmenys blizga pro sūkuriuotą upelio vandenį. Nesinori tikėti, jog tai upelio vanduo. Rodos, kad ten, aukštybėse, prie amžinų sniegynų, tirpsta žydras krištolas ir teka kalnų šlaitais žemyn.

Moteris pakviečia mus užėti į ailą. Vaišina čegeniu.* Ailo šeimininkė Maraj Toltokova, Socialistinio Darbo Didvyrė, per visą savo čiabanavimą išaugino aštuonis tūkstančius ožkų, atidavė valstybei kelias tonas labai brangių pūkų. Mes apie ją šį tą buvome girdėję, nes girininkijos eiguliai pavasarį padėjo globoti ožiukus visą mėnesį, bet dabar paprašėme, kad papasakotų apie save. Moteris ilgai nesiprašydina — apie savo darbą, vargus ir pasisekimus juk taip gera kam nors pasipasakoti. O pašalinis žmogus čia ne dažnai užklysta.

— Praeitą žiemą ožkų kaimenes nuginiau į vieną tokį slėnį,— pasakoja moteris, vikriai sukdamasi prie žemo staliuko. Ne juokai greitai pasotinti šešias valgas burnas.— Pamenu, tą naktį stipriai paspaudė šaltis, ir status šlaitas visas apledėjo. Kartais iš uolų trykštą šaltiniai žiemą neužšąla, o dar daugiau prasiveržia, apliedami visą šlaitą. Nusileisti į apačią, kur stovėjo košaros** ir ailas, negalėjau. Tą-

---

* Čegenis — daug dienų raugintas pienas.

** Košara — žiemos pastogė gyvuliams, bandadaržis.

kart keturias dienas ėjau į kalnus per sniego ir ledo dykumą. Pakelyje pasisekė rasti maumedyne sudžiūvusios žolės. Gerai dar, kad su savimi turėjau nemažą kuruto gabalą...

Vaikai nustoja valgę, žiūri į mamą, klausosi jau, matyt, ne kartą girdėto pasakojimo.

— Taip ir išganiau ožkeles iki pavasario tame maumedyne, neleidau žūti gyvulėliams. Kai sugriš dvi dukros iš Gornoaltaisko, jos ten mokosi pedagoginiame institute, bus linksmiau. Jos pasiliks čia dirbti — vaikų daug, mokykla yra. Ir kinas dažnai atvažiuoja iki mūsų ailių. O jūs valgykit, visko turime. Jūsų vaikas toks liesas, matyt, mėsos mažai jam duodate.

Saulė ritasi žemyn, laikas balnoti ir arklius.

— Aš, vaikeliai, labai daug žinau — visą laiką po kalnus ant arklio, daug galvoju. Ir apie praeitį, ir dainuoju, kai linksma.

— O gal mokate kokią nors senovišką sakmę?

— Ne, aš mažai ką temoku, bet kada nors nuvesiu pas savo tėvą. Jis turi topšuurą ir moka apdainuoti mūsų senovę.

Dainų ir topšuuro garsus išgirdome kitoje vietoje — Kurajaus kaime. Mus pakvietė į vestuves. Jau prieš keletą dienų buvo nupirktas visas kumysas iš Kurajaus pieno-kumyso fermos.

Atvykome jau pavėlavę, vestuvės buvo prasidėjusios. Jaunoji išpuošta ilgais kailiniais. Plačių rankovių galai ir tų kailinių apačia ap-

siūta altajietiškais ornamentais. Ant galvos — voverių uodegų kepuraitė, papuošta ilgais spalvotais kaspinais, barškučiais. Sėdi jaunamartė kampe ant žemos kėdutės. Priešais dubuo su avienos šonkauliais, greta — statinaitė kumyso. Svečiai geria ir valgo kitame, didesniame kambaryje. Kas nori pasveikinti, ar pagerbti jaunąją (ar paprasčiausiai pasižiūrėti į ją), turi suvalgyti tris šonkauliukus, paduotus jaunosios, išgerti pialą (platus puodukas) kumyso. Jaunasis sėdi su svečiais. Čia, matyt, vyrauja pagarba seniems. Jie visi (ir senės taip pat) rūko pypkes, dėvi voverių uodegų kepures, bet jau ne tokias puošnias, kaip jaunosios. Mėsos apstu, bet neįpratęs daug nesuvalgysi — per daug jau šviežia, kartais ne visai išvirta... Sultinį, kur virė mėsa, irgi geria iš pialų. Kai jau prisivalgyta, prisigerta iki soties, galima ir padainuoti. Dainuoja gerkliniais balsais, pritariant topšuurui. Herojinių epų pasakotojas — kaičis — ima į rankas dviejų stygų muzikinį instrumentą topšuurą, kreipdamasis į jį: „Iš liekno kedro padarytas mano topšuure, skambėk nenutildamas“. Ir pradeda rečitatyvu pasakoti kelias valandas iš eilės apie senovę, didvyrius ir jų žygius. Šį kartą apie didvyrį Altyn Bizė. Ir pasakoja kaičis apie tai, kaip būsimojo didvyrio tėvas gyvenęs, kaip medžiodavęs, žuvavęs, kaip spėsdavęs kilpas žvėrimis. Ir vieną kartą, vieną rytą, sako, vargšas žmogelis tapęs turtingu chanu, matyt, dievams įtikęs. Jo sena

žmona pagimdo sūnų. Bet šalį užpuola priešas. Tėvas nuneša vaiką ant kalno viršūnės ir paslepia po juodaisiais beržais. Ten jį saugo raudonasis žirgas. Jis augina vaiką. Maitina „Pieno ežero“ vandeniū. Vaikas auga stiprus ir sveikas. O tėvas tuo tarpu žūva — taip baigiasi pirmoji pasakojimo dalis. Kai čis užsimerkia, ilsisi. Aplink pagarbi tylą — visi laukia pasakojimo pabaigos. Ir vėl skamba topšuuras, vėl pinasi pasakojimo-dainos gija.

Ir ateina kartą pas berniuką žilas senelis: „Ką, vaikel, veiki?“ „O ką veikiu? Žaidžiu“. „O ką tu žaidi?“ „Ar tu nematai? Mėtau akmenėlius ten ir šen — žaidžiu aš“. Tada senelis papasakoja, kur ir kaip surasti raudonąjį žirgą. Ir nusileidžia vaikiną į savo gimtąjį ailą jau kaip sutvirtėjęs karys, visų karių vadas, būsimasis tautos didvyris. Jo garbei žmonės suruošia didžiules vaišes. Altyn Bizė mėgsta dainuoti dainas, jis gražus ir vikrus. Bet neima į žmonas nė vienos vietinės merginos... Išsiruošia į žygį prieš Solony Chaną, nugali jį ir pasiima kaip grobį jo gražuolę dukterį. Išsiunčia ją namo ant raudonojo žirgo, o pats su nuotykiomis grįžta pėsčiomis. Prasideda ilga vestuvių puota...

Pasakojime daug vardų, daug herojų, bet visų drąsiausias ir stipriausias — Altyn Bizė...

Jaunimas, kaip ir visur, dainuoja naujas dainas. Merginos užtraukė rusiškai dainą apie Rygą... Jų veido oda beveik balta, o vyrai

daug tamsesni. Istorija, kasinėjimai įrodė, kad ir senovės skitų moterys buvo baltaodės.

Dabar, po dainų, prasidės pati šauniausia vestuvių dalis — džigitavimas. Kurajaus stepė erdvi — galima lėkti lenktynių su vėjais iki pat Ak Tuos kalnynų papėdės. Arklių uodegos parištos spalvotais kaspinais, džigitams prie kepurų — irgi kaspiniai. Jie atrodo šauniai. Siauros akys taip ir žiburiuoja — kas laimės? Ir prasideda. Net jaunoji nebeiškentusi išeina iš savo kampo. Visi stebi džigitų lenktynes. O arkliai vienas už kitą eiklesni, jodikai, įkaitinti stebėtojų šūksnių, stepių vėjo ir kumyso, neriasi iš kailio. Tik, kad ir kaip įkaušęs, nė vienas neiškrenta iš balno. . .

Taip besilinksminant praeina trumpa kalnų diena. Svetingi šeimininkai nenori išleisti, siūlo pasilikti nakčiai. Bet mes stabdome automašiną, važiuojančią su kroviniu iš Mongolijos žemyn, ir snūduriuodami kratomės Čiuisko traktu namų link. Išlenda mėnulis. Ryškioje jo šviesoje baltuoja snieguotos kalnų kepurės. . . Dar ilgai degs vestuvių laužas ten, Kurajuje, ilgai dar senukas, pritariant dar senesniam topšuurui, pasakos apie tolimą praeitį, apie drąsiusius protėvius, garbins jaunąją, siųs jai savo linkėjimus susilaukti dvylikos sveikų vaikučių. . .

Teko netrukus dalyvauti ir laidotuvėse. Laidojo tame pat Kurajuje seną altajietę. Čia kiekvienam atėjusiajam duodamas kamuolėlis

siūlų ir adata. Sako, gal būt, velionė kada nors iš tavęs skolinosi kokią smulkmeną, tai dabar giminės už ją gražina. Mat, čia įprasta skolintus smulkius daiktus negražinti, o miręs negali likti niekam skolingas. Moterys į vidų neina, būna kieme. Žiemą jos susirenka į ailą, kuris yra beveik kiekviename altajiečio kieme prie namo. Moterys lauke kuria altajietišką laužą, dideliuose katiluose verda košę ir arbatą — tokios pagrindinės vaišės laidotuvių metu. Pirmą valgo vyrai, kas lieka — moterims.

Vingiuoja Čiuisko traktas nuo pat Bijsko, senovinio pirklių miesto, iki Mongolijos, iki pat išdegusių kaitrioje saulėje plynaukščių. Tą kelią dar iki revoliucijos projektavo Šiškovas, „Rūsčiosios upės“ autorius. Daug automašinių važiuoja tuo keliu, daug įvairiausių pasakojimų, įvairiausių istorijų išgirsi iš šoferių. Sako, 1927 metų pavasarį iš Bijsko autobazės išvažiavo keturi nutrūktgalviai. Ir grįžo tik vėlai rudenį. Automašinos liko tik dvi — tos pačios apdaužytos, aplamdytos, be kabinų. Pirmieji šoferiai, pravažiavę ištiesi Čiuisko traktą, patyrė įvairiausių nuotykių, Seminsko perėjoje, kur kedrų taiga be krašto žaliuoja į visas puses, kovėsi su banditais, o Koš Agačyje vietos gyventojai, pirmą kartą pamatę automašinas, užtepė jų žibintus moliu, kad nebematytų kur bėgti tie keturračiai šaitanai.

Ties Jalomano kaimu, kur Čiuisko traktas kabo ant bedugnės krašto, uoloje iškaltas už-

rašas „Kolia Snegyriovas“. Apie Kolia Snegyriovą, jo meilę ir mirtį Katunės vandenyse dar ir dabar dainuoja Čuisko šoferiai. (Pasirodo, kad pats Kolia Snegyriovas — gyvas ir sveikas, jau pensininkas ir gyvena Bijske.) Važiuodami pro žuvusių draugų kapus Katunėje, šoferiai signalizuoja — duoda pagarbą, — o jų, tų kapų, ne taip mažai — Čuisko traktas ilgas ir labai pavojingas. Kiek kartų aš žavėdavausi ištverme ir šaltakraujiškumu žmonių, ne metus ir ne dvejus vežiojančių krovinius aukštyn ir žemyn, žemyn ir aukštyn. Žiemą ypatingai sunku — aukštis ir šaltis ne tik žmogui, bet ir automašinais didelis jėgų išbandymas. Vos vos kyla automašina, motoras kaukia, staugia, o čia dar prasideda slidūs ir staigūs posūkiai ant paties aukščiausio pakilimo. O kai Čiketamano perėjoje susitinka dvi automašinos — prasilenkti beveik neįmanoma. Pačioje perėjos viršūnėje, kur amžinai pučia visų pasaulio šalių vėjai ir pakelese žydi alpinės liūtpėdės, stovi margaspalvis medinis namelis. Čia galima pailsėti, pasigrožėti Katunės slėniais, snieguotais kalnagūbriais. Bet ilgai čia neužsibūsi — šalta net patį vidurvasarį, o aplinkui, ant pakeleš krūmelių, pilna ryškiausių skuduriukų priraišiota. Yra toks paprotys — jeigu reikia altajiečiui keliauti iš savo ailo pro Čiketamaną, senelės įduoda jam margaspalvį kaspiną ten, perėjoje, pririšti ant krūmų. Tad ne tik keleivį,

bet ir likusius namie gali gerosios Čiketamano dvasios apsaugoti nuo visų nelaimių.

Mums dažnai reikėdavo važiuoti į miškų ūkį (180 kilometrų nuo mūsų girininkijos), tai nemaža kelionė Čiuisko traktu. Kartą, bevažiuojant naktį namo, staiga užgęso šviesos. Kai šoferis paprašė įbrėžti degtuką, kad galėtų užsirūkyti, jam drebėjo rankos. O automašina vos laikosi ant bomo krašto. Greta manęs sėdėjusi altajietė tyliai verkė.

Mūsų oranžinis namelis vienu galu beveik atsirėmęs į akmeninę kalno sieną, kitu — į Čiuisko traktą. Jau anksti pavasarį aukštyn, Mongolijos link rieda dulkiniai čigonų vežimai. Jie važiuoja iki Tašantos, Koš Agačio, iš kur pradės ginti žemyn galvijų bandas. Taip ir eina visą vasarą kaimenės sarlykų (jakų), pūkavilnių ožkų, nuo karščio leipdamos tipena avys. O čigoniukai, keptinami Čiuisko saulės, nugairinti sausų vėjų, juodi ir liesi, linksmi šūkauja, šuoliuoja arkliais, vejasi važiuojančias automašinas — rodos, niekada nepavargsta. Kai sustoja poilsiui, galvijai ganosi, dega laužai, verda aviena, virš palapinių plevėsuoja išskalbti apiblukę etnografinių muziejų verti drabužiai.

Yra ir daugiau kelių Kalnų Altajuje, bet jie ne tokie reikšmingi, kaip Čiuisko traktas — tikras altajiečių pasididžiavimas.

Altajuje daug milžinkapių ir hunų bei skitų kapviečių. Keletas laidojimo vietų buvo ir mūsų kieme. Profesoriaus Rudenkos vadovaujama

archeologinė ekspedicija, nuridenusi didžiulius akmens luitus, viename Pazyryko slėnio milžinkapyje atkasė namo rentinį, suręstą iš mau-medžio. Tam pastatui buvo maždaug du su puše tūkstančio metų. Rado ir žmonių, rodos, tik vakar palaidotų — amžinas įšalas ir žolės gerai išsaugojo skitų vadą ir jo žmonas. Čia pat buvo rasta ir dešimt rausvaplaukių žirgų, kuriuos skitai nepaprastai brangindavo. Jų atsileidusią mėsą naktį ėsdavo po Karakudiuro tyrlaukius besibastą vilkai. Ant staliuko gulėjo sūris — brandžiausias sūris pasaulyje, jį, archeologams nespėjus nė mirkteleti, surijo visur po kojom besimaišą šunys...

Čia, Altajuje, kaip pasakoja legendos, yra ir Čingischano kapas. O jį paslėpti buvo kur: nuo Čiuisko sniegynų pietuose iki juodosios taigos šiaurėje daugybė neištirtų ir neišvaikščių tarpeklių, aukštikalnių, sniegynų, arklių kanopomis ištryptų stepių, kur jau tūkstančius metų miega skitų vadai.

Senovės skitai labai gerbė savo protėvių kapus. Į persų caro klausimą, kodėl jie, skitai, vengia atviro susidūrimo su jais, skitai atsakė: „Mes neturime miestų, kuriuos reikėtų ginti, sodų ir dirbamų laukų, bet jei persai taip nori kariauti, tegul suranda skitų kapus ir pamėgina juos paliesti, tada...“

Dabar daugelį senovinių daiktų, rastų Kalnų Altajuje, saugo Bijsko kraštotyros muziejus, kurį įkūrė Vitalijus Bianskis.

AK TURA — BALTAS NAMAS

Žemiau peržydėjo visos gėlės. Šiltesniuose slėniuose jau antrąkart žydi rododendronas. O reikėtų jį pamatyti pavasarį, kada visi kalnai, veik iki pat sniego, pražįsta jų violetine spalva. Koks neaprašomas ir neapsakomas grožis!

Važiuojame į Ak Turą, alpinistų stovyklą. Tarp akmenų, sausoje stepėje išsimėtę plokščiaistogiai namukai. Ant moliu dengtų stogų vaikščioja ožkos. Tai Kurajus, geologų gyvenvietė. Už kelių kilometrų altajiečių kolūkis. Beveik prie kiekvieno namo — ailas, iš mamedžio žievių pastatytas altajiečių vasaros būstas. Anksčiau ailuose jie gyvendavo visus metus.

Per kriokiančią Čiują permestas nuostabus tiltas. Kiekvienas vairuotojas važiuoja per jį paskutinį kartą, bet taip jie jau važinėja dešimtmečiais. O tiltas juda, braška, tuoj tuoj, rodos, subyrės, bet stovi...

Mus pavėžėjusi automašina pasuka į miškų pramonės ūkio biržę, o mes žengiame taku į taigą. Netoli einame, tuoj už vieno kalnelio, gražioje žalioje dauboje, po šimtamečiais mamedžiais stovi namelis. Nuo čia kiekvienas turi eiti pėsčias į alpinistų stovyklą.

Svetingai mus pasitinka veršio didumo šuo, kažkur šmurkšteli nekalbūs altajiečiai, geriame sūdytą arbatą su sviestu.

O aplinkui žydi pievos. Kvepia žolynai, nuo žiedo ant žiedo skraido vabzdžiai. O po savaitės čia jau prasidės ruduo. Visur gausybė grybų, paraudo bruknės.

Prie pat Ak Turos kalnų upės stovi keletas jaukių namelių. Maumediniai, oranžiniai, visai palindę po galinga kedrų laja, jie išnyra staiga, priėjus prie pat jų. Jau čia pat, veik virš stovyklos, kabo ledynai, statmenos spalvotų uolų sienos, o aplink nuostabi kedrų giraitė.

Baltai dažyta didelė valgykla su mansarda, administracinis pastatas, namas radistui, sandėlis ir kepykla. Ir dar dvi pirtys: dūminė ir „baltoji“ — be dūmų, alpinistams.

Mus pasitinka stovyklos viršininkė Liubov Sergejevna Kropf, jaunai atrodanti žilaplaukė moteris. Jos nedideliame kabinete stovi lova, visur tvyro auksinės šaknies kvapas, o ant spintelės iš maumedžio išdrožti altajietiški dievukai.

Alpinistų palapinės tuščios — visi išėjo į Karagemo ledynus. Trys ledynai nusileidžia beveik iki stovyklos: Mažasis Ak Turas, Didysis ir Vidurinis. Iš po ledyno išsiverčia pragariskai kriokianti srovė. Net už keliolikos metrų dreba žemė, ir netenka stebėtis, pamačius didžiulius akmenis, nūrientus ten, kur jų neturėtų būti.

Prie ledyno krašto sutikome senuką apšiusiu švarkeliu, su lazda rankoje. Pasirodo, tai vienas iš garsiausių pasaulio glaciologų akade-

mikas Vladimiras Tronovas. Kas vasarą čia dirba glaciologų ekspedicija. Jau 60 metų be pertraukos akademikas Tronovas atvyksta į Kalnų Altajų. 1914 metais broliai Tronovai pirmieji pasiekė aukščiausią Sibiro viršukalnę Beluchą. Jam čia žinomas kiekvienas akmuo, net ir nuskurdęs maumedukas. Ne veltui medikai sako, kad ledynų maitinamas kalnų upių vanduo turi ypatingą savybę — prailginti amžių. Ką gi, aštuoniasdešimtmetis akademikas dar žvaliai kopia į ledynus ir mums pasakoja savo darbų programą, kuri apima ne mažiau kaip... du dešimtmečius.

Šiomet čia turi pradėti dirbti mišri anglų-amerikiečių-prancūzų nuolatinė ekspedicija.

Mūsų dėmesį atkreipė aukštas akmuo su skaitmenimis „1911“. Tai profesoriaus Sapožnikovo, garsaus Kalnų Altajaus tyrinėtojo, užrašas. Iki to akmens tada siekė ledynas, dabar jau nuo 1911 metų sutrumpėjęs keliais šimtais metrų.

Prie pat ledyno krašto žydėjo juodųjų serbentų krūmas. Kur pažvelgsi, gausybė alpinių liūtpėdžių. Tos pilkos gėlytės beveik nepastebimos tarp ryškių ir stambių kalnų gėlių.

Su paprastais batais, be alpenštokų ir virvių, kopėme Mažuoju Ak Turos ledynu. Prie Šavlos ežero tiek sniego, kad visos grupės, mėginusios prasiskverbti iki jo, grįžo atgal.

Nusprendėme į Šavlą pakliūti per... Ak Turos ledyną. Išėjome be kuprinių pasižvalgyti.

Tik atsitiktinumo dėka: tą dieną buvo saulėta, nesnigo, laimingai perėjome per visus plyšius ledyne. Tūkstančiai tonų ledo skilo viršum mūsų. Toje vietoje ilgai ore matėme iškilusį sniego grybą, kaip po atominės bombos sprogo. Ledo gabalai ritosi tarpekliu žemyn. Mes stovėjome ant ledo briaunos, tik krūpčiojo ledas po kojomis. Siauri kelių šimtų metrų gilumo plyšiai vis tankiau atsiverdavo prieš mus. Geriau į juos nežiūrėti, o, šokant per plyšius, kojos tampa lyg švininės. Ilgai kopę ledynu, pagaliau pasiekėme beveik lygią vietą. Ten sniego buvo iki juosmens. Visai nuplyšo batai. Šitokiuose sniego laukuose ypač daug plyšių. Dabar juos užklojęs minkštas baltas kilimas, niekur jokios žymės. . .

Ką tik buvo čia saulėta. Jau kuris laikas virš vienos viršūnės ėmė palengva pustyti. Mes žinojome, kas bus. Pusto iš palengvo viršūnėje — po valandos, dviejų pūga prasidės ir čia. Jau pačioje viršūnėje mus iš Šavlos pusės ji ir užklupo. Nugrimzdo joje kalnų keteros, paskui ir aukščiausios viršūnės. Prieš prasidedant pūgai, dar spėjome pamatyti: dešimtys kilometrų, iki pat Šavlos kanjono — sniegas ir sniegas. Žvalgyba baigta, šiemet jau prie Šavlos ežero uždaryti visi keliai, gal pasiseks kitą kartą. . .

Negailestingai žvarbus vėjas čaižė veidą, rankas, gėrė kiaurai per drabužius, lipdė sniegu akis, burną. Apledėję, sužvarbę nusileidome iki ledyno. Apačioje žaliavo saulėje paskendu-

sios kedrų giraitės, toli horizonte geltonavo Kurajaus stepė. Ten dabar pati šienapiūtė.

Nusileisti buvo daug sunkiau. Pačioje ledyno apačioje sutikome akademiką Tronovą. Išklausinėjo, kur buvome. Sužinojęs išdidžiai pasakė:

— Jūs buvote Tronovo viršūnėje!

Štai kaip! Ne kas dieną ténka būti kalnų viršūnėse, o juo labiau sutikti žmogų, kurio vardu jos vadinamos.

Stovykloje prikibo prie mūsų gydytojas. Užsiminiau, kad man truputį nutrynė koją. Apšidžiaugė žmogus — atsirado pirmas pacientas. Išbuvo jis stovykloje tris mėnesius, o niekas net pačios menkiausios tabletės nepaprašė. Bet man gėda buvo rodyti koją — toks jau tas nutrynimas buvo menkas.

Raštinėje sąskaitininke dirbo mergina, Kemerovo medicinos instituto studentė. Atvyko be kelialapio, be pinigų, nuo Kurajaus atkeliavo pėsčia. Čia gavo darbo, eina kartu su alpinistais į kalnus. Parsiveš pinigų, atskyrį. Vėl kiti trys vyrukai įsitaisė stovykloje skaldyti malkų, o kartu šturmuoja ir viršūnes.

Puikūs tokie žmonės, galima sakyti, verti savo protėvių, pirmųjų Sibiro žemių pionierių.

Kur kitur, jeigu ne čia, Sibire, galėjo atsirasti toks žmogus, kaip Jura Chabardinas, kuris atrado deimantų telkinius. Ir jis be specialaus ir aukštojo mokslo diplomo vadovavo paieškų partijoms ir diplomuotiems geologams.

Neprisidengsi čia niekuo: nei diplomu, nei įtakingais pažįstamais. Atšiaurios šio krašto sąlygos, didelė darbų apimtis, trūkumai, pradedant darbo jėga, technika, atsarginėmis dalimis ir baigiant... vinimis, savaime atsijoja silpnuosius ir pastato visus į tokią vietą, kas kokios vertas.

Sibiriečiai mokosi. Visi girdėjo apie Novosibirsko akademinį miestelį ir apie jo matematikus. Šio miestelio dėstytojai vasarą atvyksta ir į pačius nuošaliausius taigos kampelius, ieškodami gabių matematikai jaunuolių. Ryžtingų, nebijančių jokių gyvenimo sunkumų, sutinkančių dirbti nors ir pragare. Ir reikia įsivaizduoti, kiek galės jie padaryti čia, Sibire, šiame neišsenkamų lobių krašte.

Stovykloje instruktoriais dirbo daug įdomių žmonių iš visos šalies. Buvo ir geologas, išbuvęs Antarktidoje trejus metus, dailininkas, garsus geografas. Tie žmonės ir taip daug keliauja, o per atostogas vėl pasirenka judrų ir įdomų, kupiną nuotykių keliautojo poilsį.

„IŠSIGANDUSIO MIŠKO“ ISTORIJA

„Neturėdamas arklio, jog galėtų jį pabalnoti, neturėdamas šuns, kurs lodamas jį pasitiktų, neturėdamas vaikų, kuriais galėtų džiaugtis,

gyveno kartą senelis, vardu Baralas",— taip prasideda altajiečių epas „Altyn Bizė“. Tik neilgai taip vargo senasis Baralas. Kartą pavyko sumedžioti dideliais pantais maralą. Nuo tada ir prasidėjo geras gyvenimas. Nepaprastai ėmė sektis medžioklėje, o senutė dar ėmė ir pagimdė sūnų. . .

Mūsų eigulys Čiulčekovas turi penkiasdešimt pūkavilnių ožkų, gal dešimt galvijų, arklių, du didelius, visai nepiktus šunis ir devynis vaikus aile, be to, vienas sūnus tarnauja kariuomenėje, vyresnioji duktė mokosi Gornoal-taiske, o netrukus Aržantos slėnius išvys dar ir dvyliktas vaikas.

— Tai jau tikriausiai bus paskutinis?— klausiu eigulio žmoną.

— Kodėl manai, kad paskutinis? Ką, ar aš senutė kokia? O gal neužsidirbsime vaikams išmaitinti?— kalba Čiulčekova, pilstydama čegenį iš medinio kubilo į pialas.

Ailo kampe, visai paprastai sukaltoje lentynoje puikuojasi tokie nuostabūs indai, tiek jų daug pridėta, kad ne viena lietuvė šeimininkė gali tik svajoti apie tokias lėkštes ar gražius puodukus.

Ne per seniausiai Kazancevas, miškų pramonės ūkio direktorius, mums pranešė, kad esąs nemažas taigos lopas netoli Mongolijos sienos, Čiulyšmano upės aukštupyje. Ir girdėjęs, kad Čiuisko pusdykumės kolūkiai įniko tą mišką kirsti. „Nejaugi mūsų kokį nors kvar-

talą baigia niokoti?“—susirūpinau aš. Ne, mūsų miškų žemėlapiuose ten „balta dėmė“, jokio miško nepažymėta. Klausiu kaimyninės girininkijos girininką, gal tai jo miškas. Ta kalnagūbrio pusė lyg ir jo turėtų būti.

— Jokio miško aš ten žinot nenoriu,— užsiplieskė šis,—savų miškų pusantro milijono hektarų tikriausiai niekuomet neapjosiu, o jau niekieno. . .

Ta galybė avių, ožkų, jakų ir kupranugarų nebesutelpa Čiuisko pusdykumėje, tai piemenys gena juos, tuos gyvulus, už kelių šimtų kilometrų į aukštikalnių stepes ganytis. Kokiam nors slėnyje susitelkia kelios čiabanų šeimos, vaikų tokia daugybė, kad reikia ten statyti pradinę mokyklą, pirtį, gyvenamuosius namus, o ir košarą šiočia tokia reikalinga. Tiesa, didesnius vaikus atiduoda į internatą, o jau mažiukų mamos neleidžia į tolimas mokyklas. Dėl to šie bambliai ir įpratę ganyti ožkas po kalnus, kasdieną valgyti šviežią mėsą, gerti arbatą, savarankiškai iškeliauti iš namų į kalnus ar taigą, gyventi kartu su senelėmis ir prosenelėmis, iš kurių visada išgirsi galybę pasakų ir legendų.

Čiulčekovas šiandien baigė rausti suvaką (griovį) iš Ak Turos upės. Žada pats apsisėti plotelį miežiais. Krautuvėse kokių tik nori rasi kruopų, įvairiausių makaronų, visko, kas iš kviečių. Altajiečiai labai mėgsta daryti kraujinę dešrą su miežinėm kruopom, o ypač tol-

kaną — stambiai sumaltus ir pagruzdintus miežinius miltus, dedamus į arbatą. Tik nerasi krautuvėje nei miežinių miltų, nei pačių miežių. Seniau Kurajaus stepėje altajiečiai augindavo miežius, laistydami juos suvakais tekančiu vandeniu. Čiulčekovo tokios smulkios rankos, kaip ir visų altajiečių, o kartą kitą knapteli ketmeniu, ir lekia stambūs akmenuotos žemės gabalai į šalis. Ir mokėk išvesti suvaku vandenį iš Ak Turos gilaus slėnio į viršų. Atrodo, be nivelyro ir nemėgink, tik Čiulčekovui — vieni niekai. Pavaikšto dieną Ak Turos pakrante, išgeria gal puskitabį arbatos ir pradeda suvaką kasti ten, kur turi jis prasidėti. Paskui suvaką išskirstys į daugelį griovelių, drėkinančių jo nedidelį miežių sklypą.

Mums besėdint maumedžio žieve (altajietišku „šiferiu“) dengtame aile prie žemo staliuko ir vos pradėjus valgyti ypatingai užšaldytą upelyje avieną, stepėje, iš už vieno milžinkapio, pasirodė raitelis. Jau iš tolo buvo matyti, kad raitelis skuba: iš paskos šuoliuojančiam žirgui kilo dulkių debesys. Čiulčekova iškišo galvą iš ailo ir šūktelėjo:

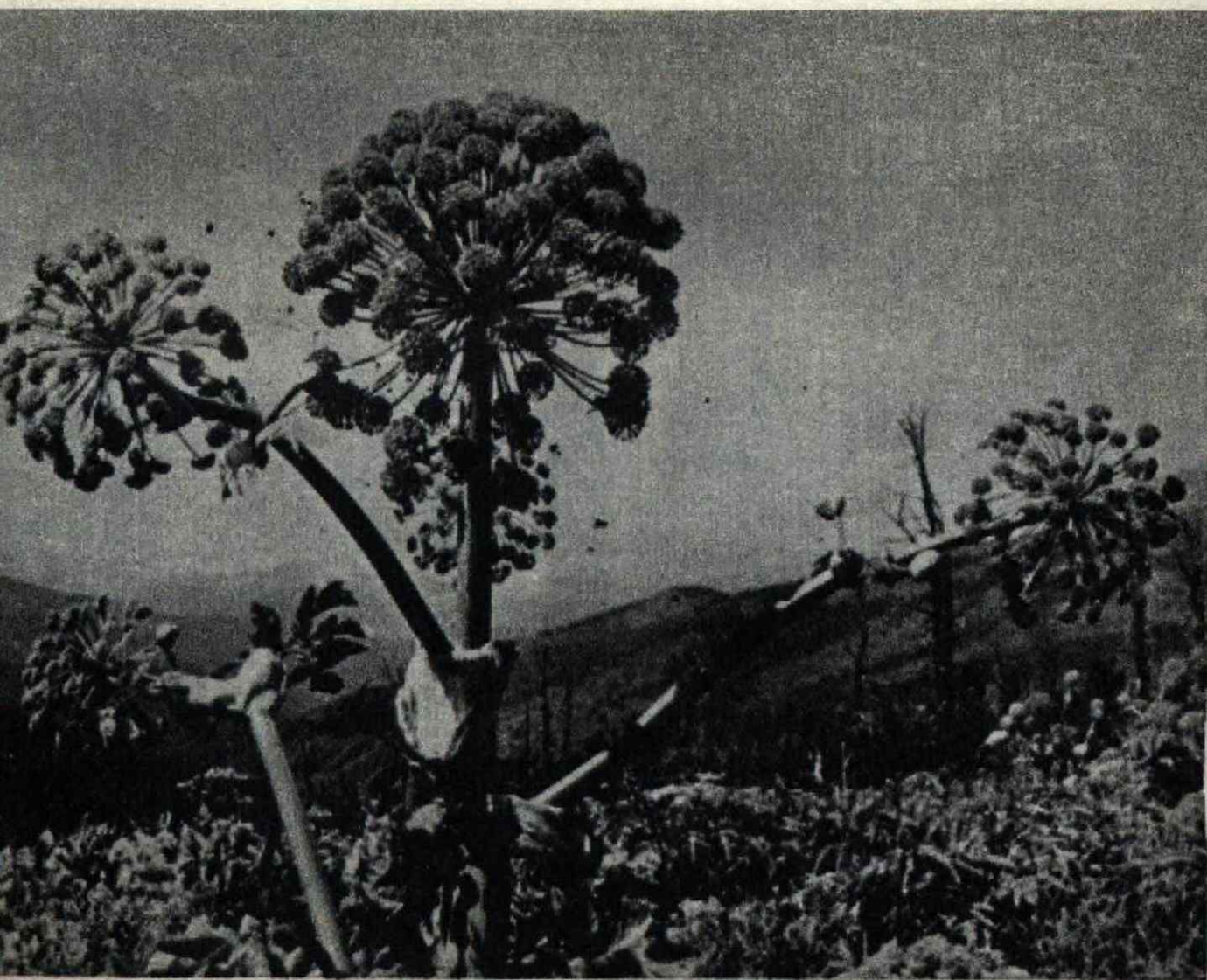
— Čeček parjoja!

Vaikus kaip vėjas išpūtė iš ailo. Kas laikė rankoje avienos gabaliuką, išbėgo kartu su juo, kiti paliko giliose lėkštėse vos pradėtą sviestą su avienos taukais, gana gero skonio altajietišką valgį, nebaigtas gerti pialas su čegeniu.

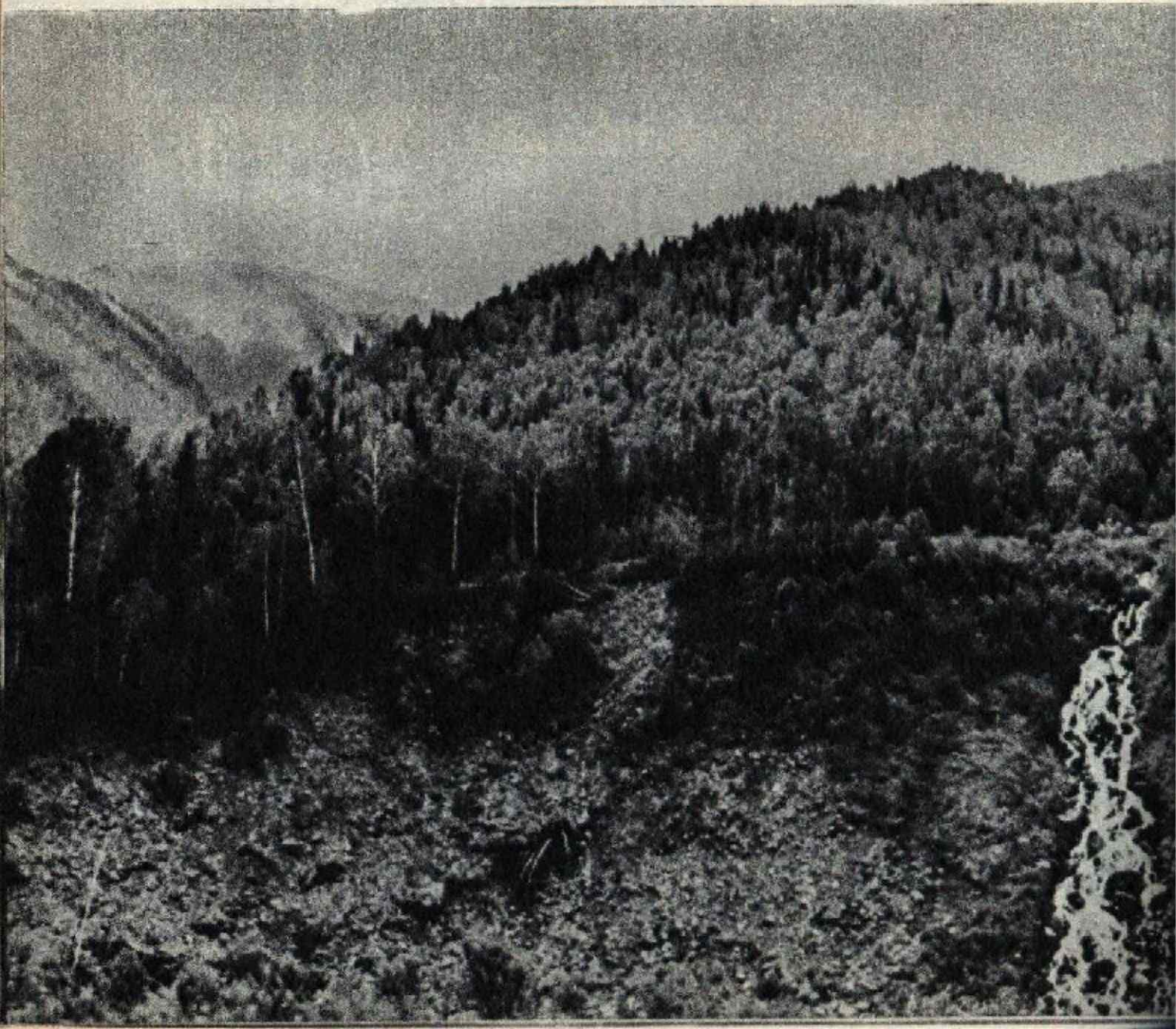
Maralų šaknis — Kalnų Altajaus simbolis

Meškažolė žydi

Korgono kalnagūbris

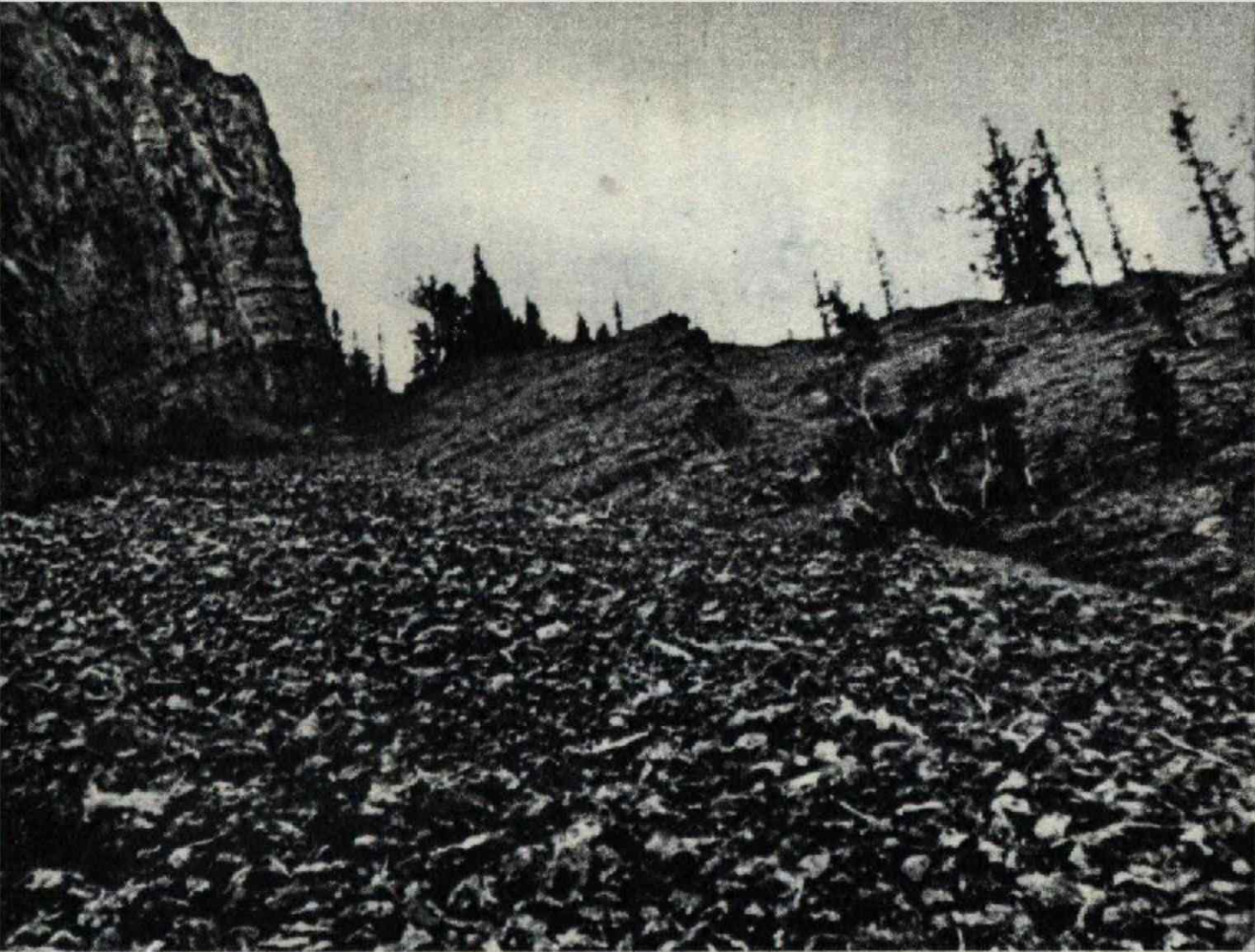
Korgono upè

Mažajaus slēnis

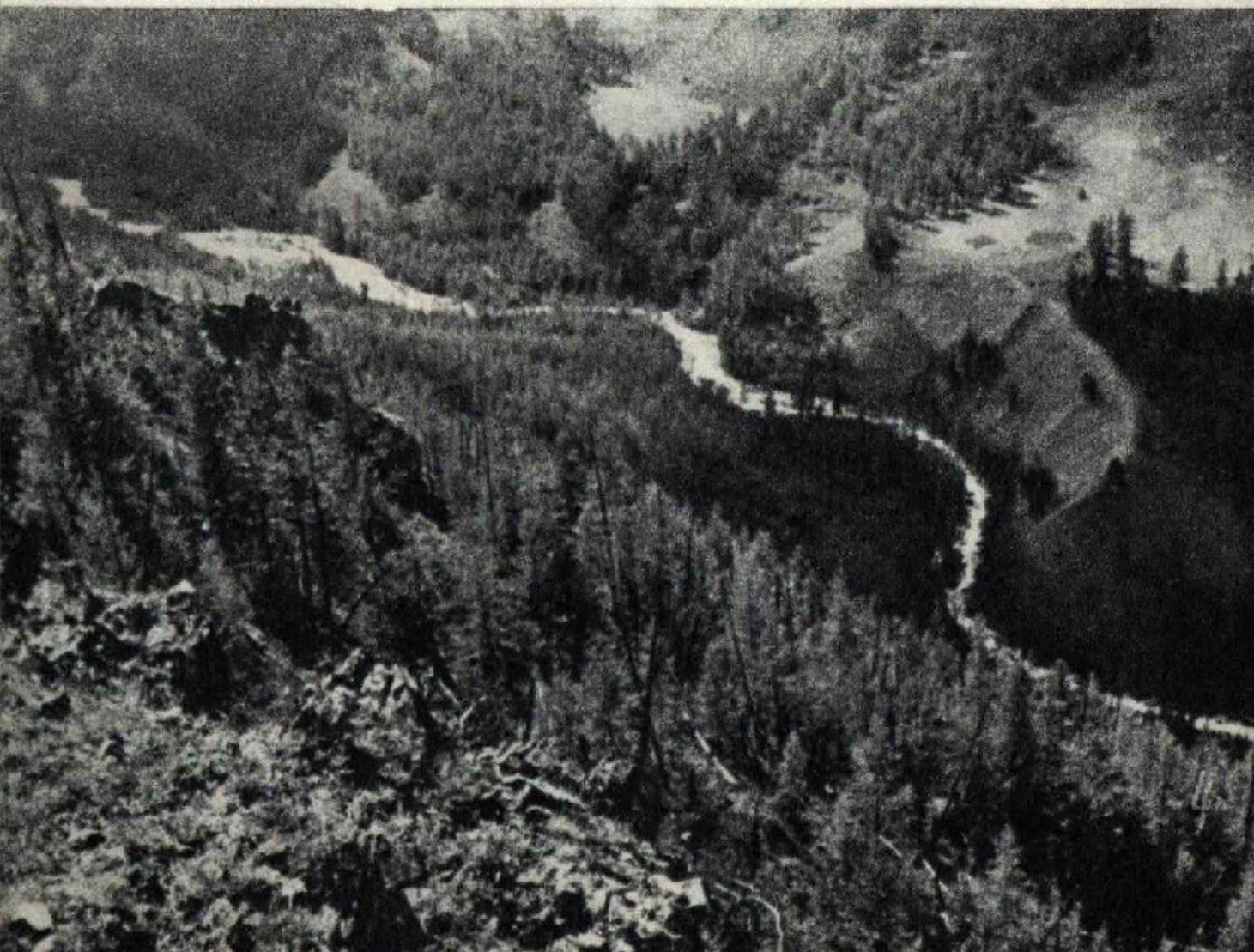
Sprūdinis Mažajaus ežeras, iš kurio išteka Mažajaus upė

Kurumai — akmenų upė

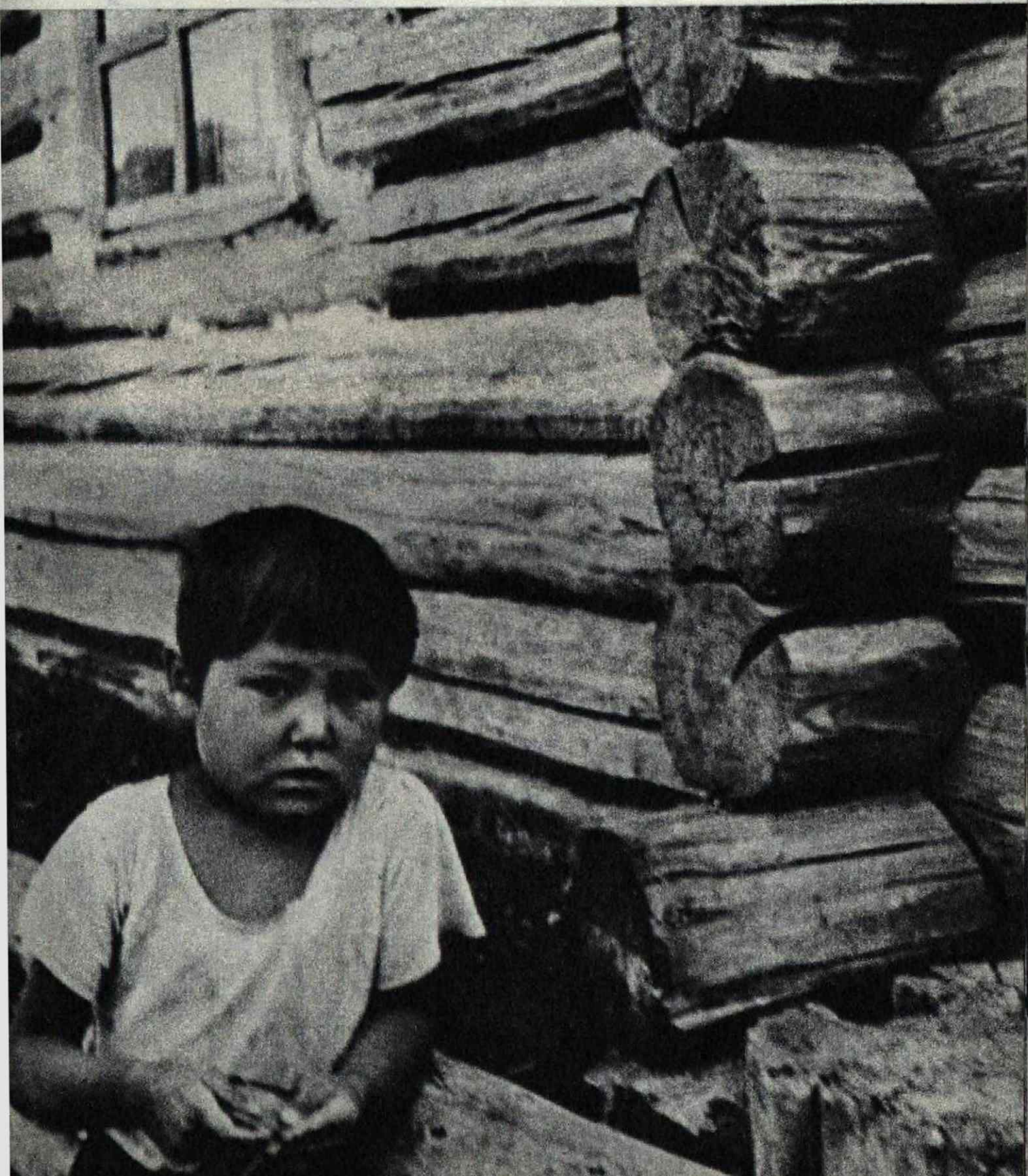
Možajaus upė

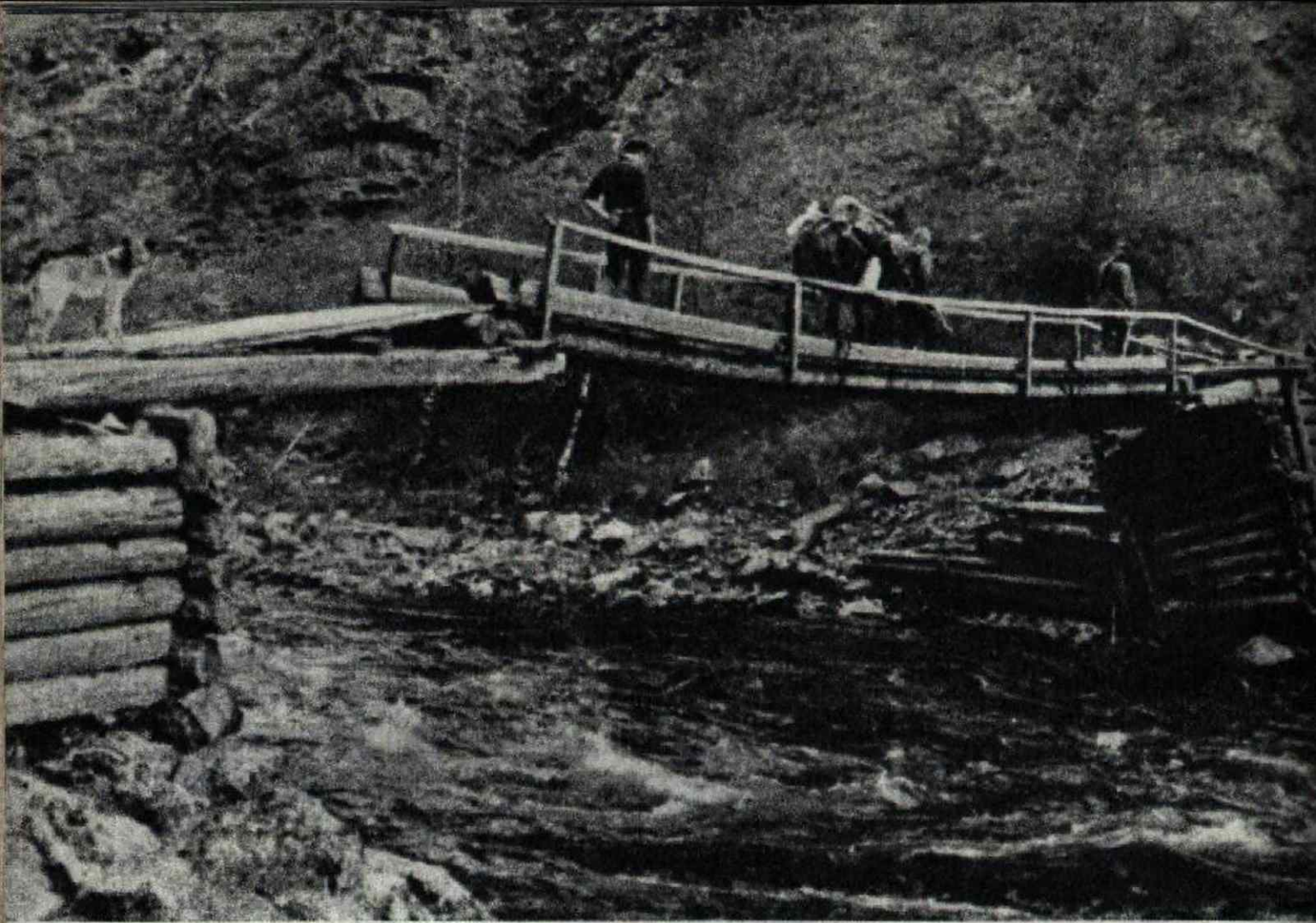

Seima

Mažasis altajietis

Velnio tiltas per Korgoną

Kedry sakų rinkėjų būstas iš žievės

Jelgo kalnagūbrio viršūnē

Siaurēs Čiuisko kalnagūbris

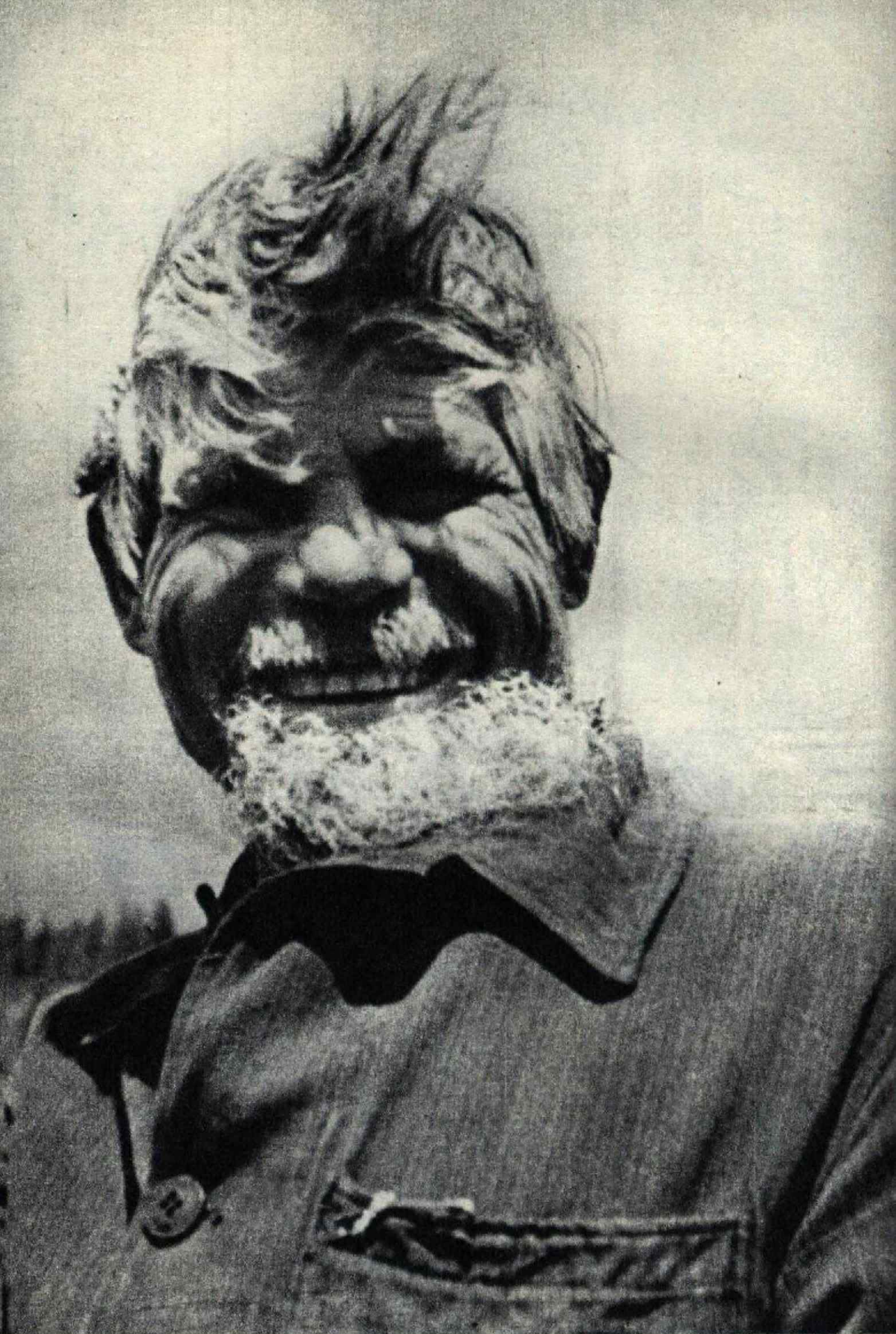

Altajiečių vaikai

Prie ailo — vasaros būsto

Senasis bitininkas, meškų medžiotojas Andrejus Moisejevičius

Altajietis

Prie Kalnų Dvasių ežero. Sako, jis skleidžias nuodingus gyvsidabrio garus

Andrius ir Rita prie maumedžio kaladžių. Paskui jie pereis upelį, ir rasime vaikus kur nors taigoje

Julija ir Andrius prie virtėlio kedro Ak Turoje. Kairėje matyti Ak Turos mažasis ledynas

Autorius su akademiku V. Tronovu, kuris pirmasis pasiekė Beluchą ir jau šešiasdešimt metų tyrinėja Kalnų Altajaus ledynus

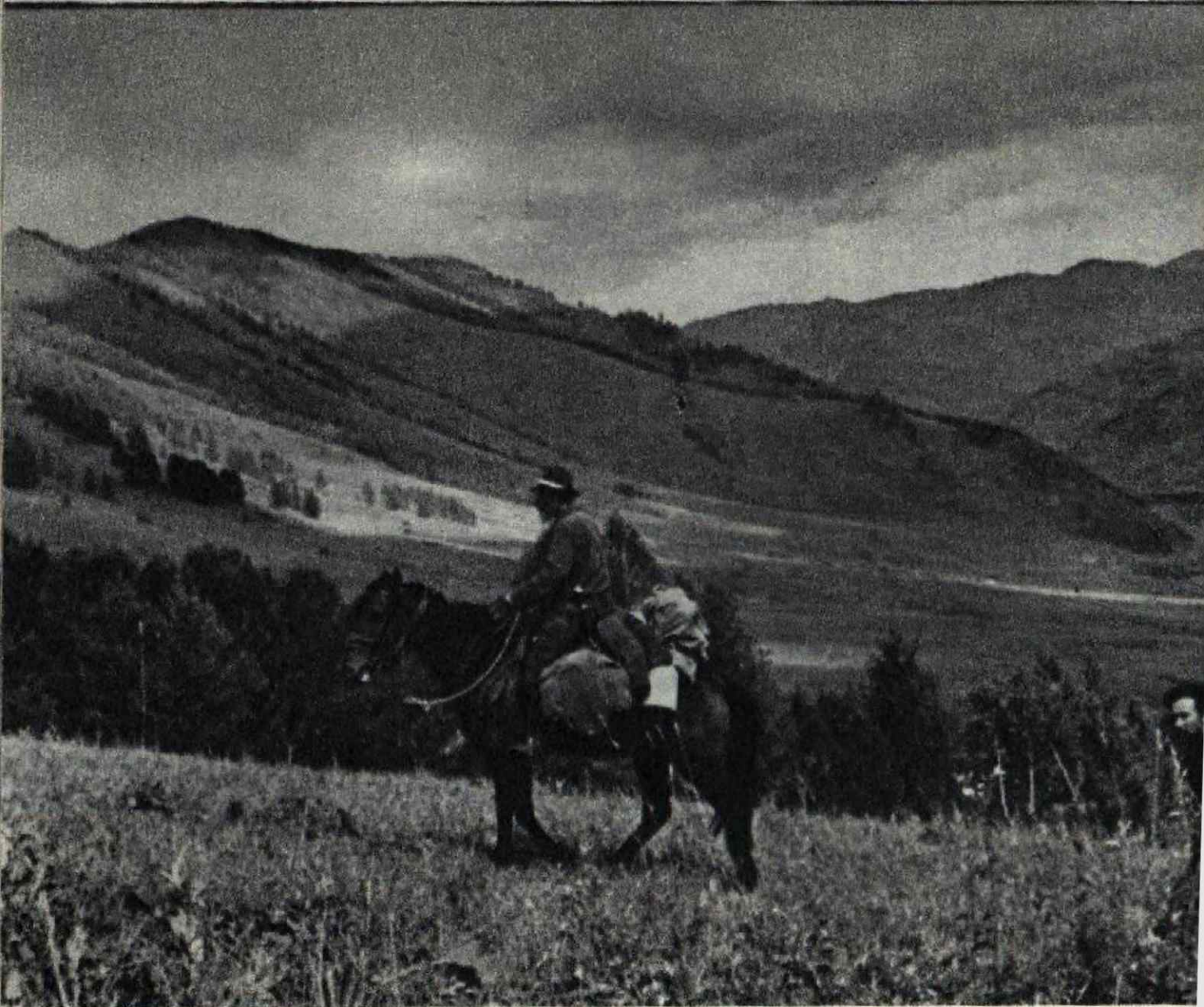

Bitynas prie išdegusio Korgono

Varomos avys Čiuisko traktu į Bijską

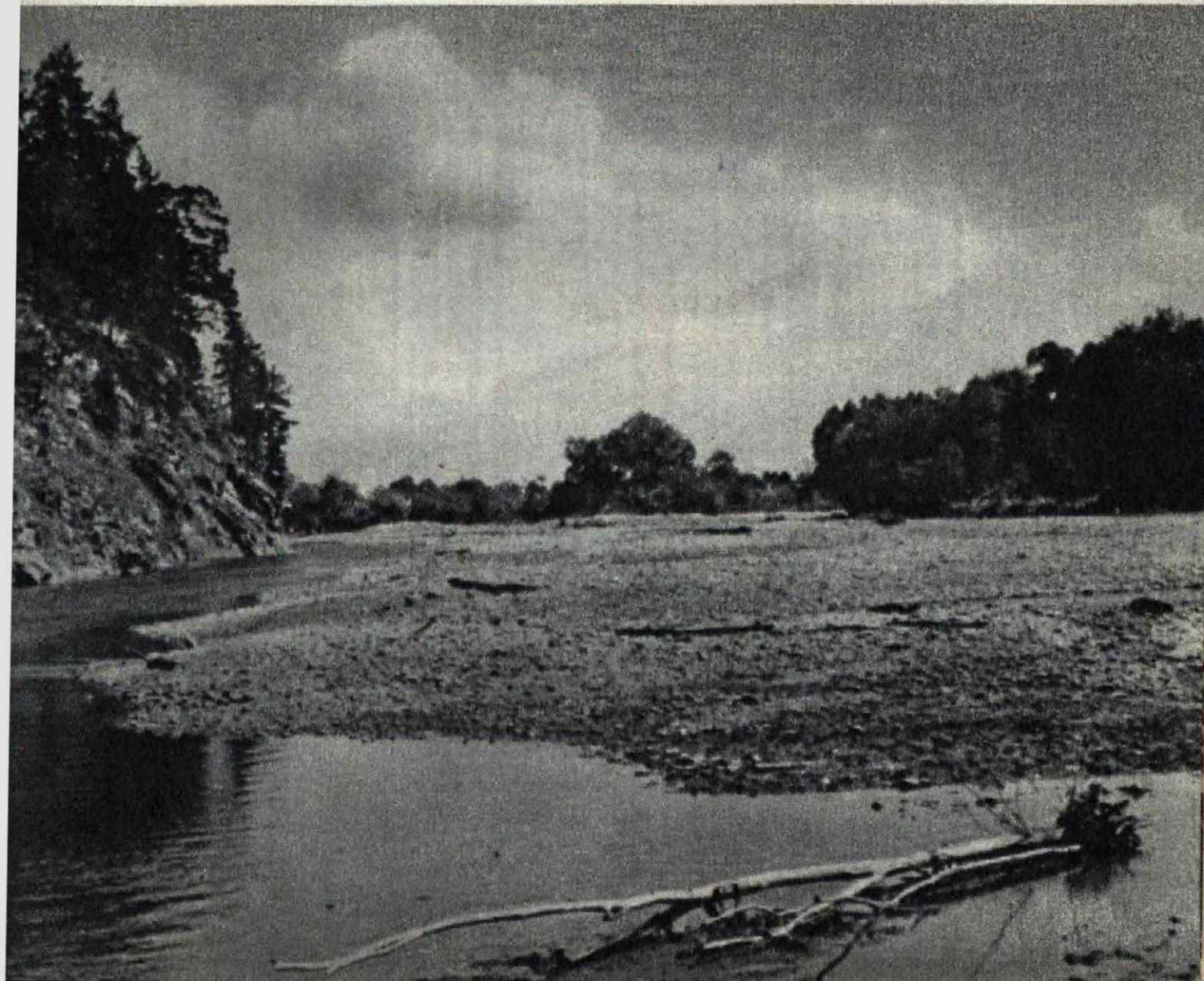

Altajaus arkliukas — pagrindinė susisiekimo priemonė

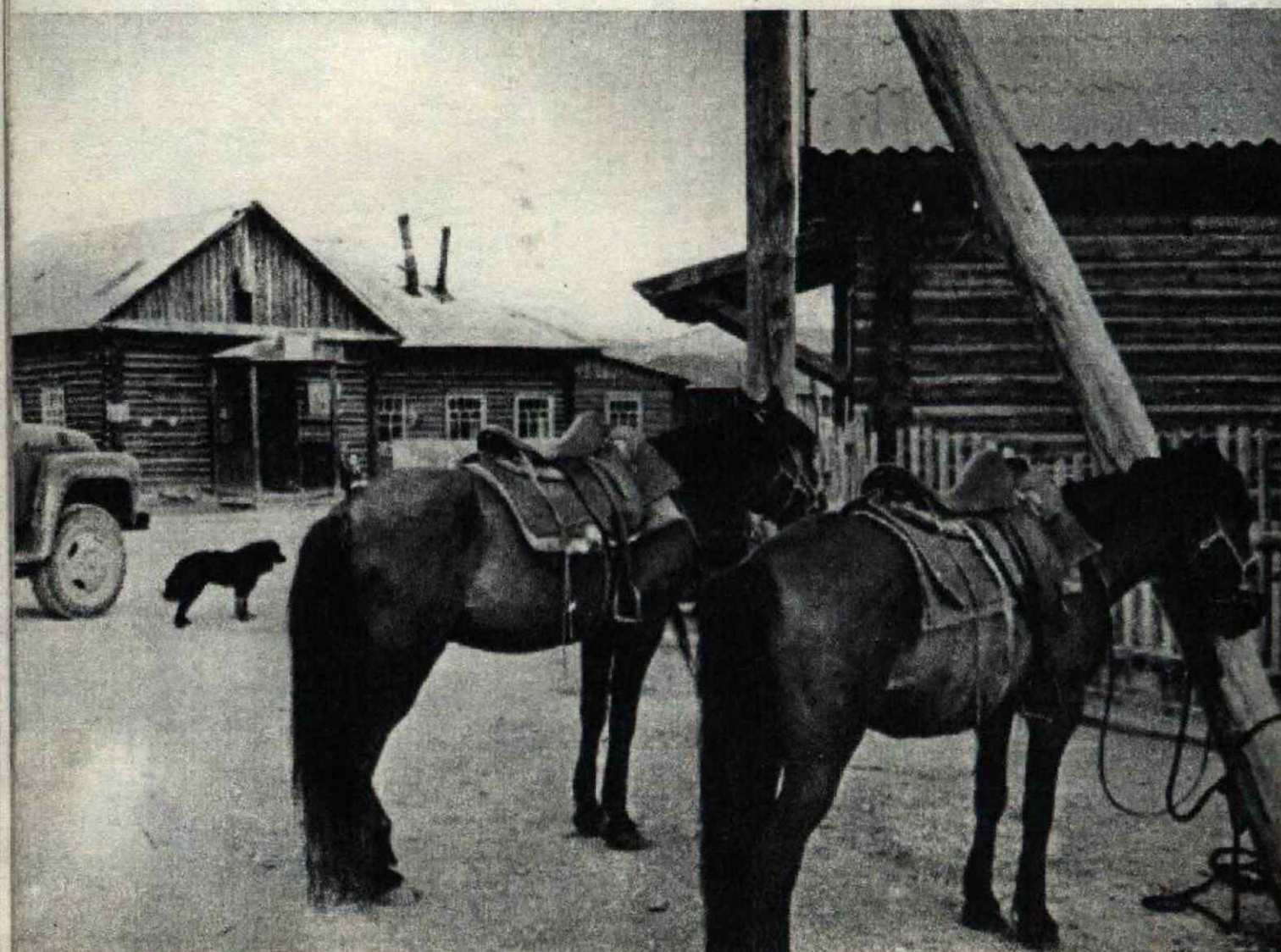
Sarakokšos ir Karakokšos upių slėnis

Druskožemiai Koš Agačio pusdykumėje

Kurajaus kaimas

Buvusių pirklių namai Bijske

Kurajaus stepė

Čeček — būsimąją zootechnikę toli pasitinka vaikai, beveik lenda žirgui po kanopom. Arklių, matyt, pasiskolinusi Kurajuje iš giminių.

— Oi, ir sunykusi vargšėlė,— sielojasi Čiulčekova,— o skruostai tai visai įkrite.

Man atrodo, kad Čeček — tai sveikatos įsikūnijimas, ir jokių sunykimo žymių nematau, ypač žiūrint į jos veidą, gal dukart platesnį už mano Julijos. Ne veltui kartą altajietė Kurajuje gyrė savo dukrą: „Graži mano duktė, koks platus veidas, daug vietos bus bučiuoti. . .“

Atostogaujantys studentai per vasarą noriai gano galvijus. Patys tėvai mėsos valgo kas dieną kiek nori, tad labai pergyvena dėl vaikų, kuriems tenka ir barščių pasrėbti. Užtat rudenį, kai ateina laikas traukti į miestą, studentų nebeatpažinsi, atrodo, ir į skruostą neįgnybtum — tokie jie rubuiliai.

Visame Kalnų Altajuje tėra tik vienas restoranas ir, rodos, dar kavinė Gornoaltaiske. Degtinės į šiuos kaimus atveždavo labai retai, o arakos gerą kibirą reikia išgerti, kad bent galva apsvaigtų. Gal todėl jaunimas daugiau dirba, daugiau po kalnus keliauja ir mažiau visokių aibių prasimano. Senutės dar pačiulpia ir pypkutę, vario žiedais apkaustytą. Nemačiau, ir jūs nepamatysite, kad rūkytų altajietė mergina. „Gėda visam Altajui būtų“, — taip mėgdavo sakyti mūsų eigulė Badina, pusiau rusė, pusiau altajietė.

Apie 160 kilometrų nuo Koš Agačio Džezatore yra Lenino kolūkis, vienintelis šiuose kraštuose. Tad atsiradę, sako, ten keletas jaunų dykaduonių. Kolūkio aksakalai kartą ir kviečia užėiti į raštinę vieną iš tų dykinėtojų. Šis užėina, aišku, apie darbą ir girdėti nenori, sako, nuo darbo ir arkliai dvesia. Tada pats seniausias užkabina duris iš vidaus, ima rimbą, kuriuo arklius paragina, ir ima pliekti tą tinginį. O po to dar liepia jam pačiam pakviesti savo bendrą. Tas kviečia. Skūstis tikrai gėda, o tik vienam gauti lupti neapsimoka ir apmaudu. . .

Ar jie, aksakalai, žino, kad šiuolaikinius niekadėjus reikia auklėti ilgai ir kantriai, su kiekvienu randant atskirą kalbą ir apsiėjimą, o ne senoviškai, rimbu, nors, sako, po to šie tinginiai pasidarė labai darbštūs.

Nelabai nustebo eigulys, sužinojęs, kad prie jo eiguvos nuo šiol prisidėjo kažkur prie Mongolijos sienos kvartalas be pavadinimo ir numerio. Tad vieną dieną, susitarę su Kazancevu, aš, Julija ir Čiulčekovas su meškeriotojų „ekspedicija“ ten ir iškeliavome. Meškeriotojai patraukė kalnais ir slėniais tolyn, Tuvos link, prie naujai atrastų ežerų, o mes pasukome į tą pusę, kur storažieviai maumedžiai išsikraipiusiomis šakomis.

Stori maumedžiai vėjų nulaužytomis viršūnėmis spaudžiasi į krūvą, vienas prie kito. Pavieniai medžiai, išskėtę šakas, lyg jomis ieškodami kaimyno, bet neradę, vieniši palinko prie

žemės ir, atrodo, šliaužia į viršų, beviltiškai kabindamiesi už akmenų. Aplink tą gal kelių šimtų hektarų gojelį plyti juoda, sustingusi, bevandenė nykuma, kur, rodos, tą telengitų žemę sušaldys visą laiką pučią vėjai nuo sniegynų.

Naktis staiga kaip dubeniu aklina apvožia šiuos kalnus, neleisdama prasiskverbti šviesai. Tada pamatom, jog tarp medžių mirguliuoja laužo atšvaitai. Prie ugnies, atsirėmę į raudonžievius maumedžius, sėdi siauraveidžiai, veik juodi nuo stiprių kalnyno vėjų ir grynios saulės telengitai, ganantys čia kumeles su mažais kumeliukais, vieninteliai šių plačių aukštikalnių šeiminkai.

Čiabanai nė kiek nenustemba, pamatę mus naktį, tik vienas jų užkaičia varinį arbatinį ir tuoj pat įmeta į jį gabalą kietos arbatos. Kadangi jie mūsų nieko neklausinėja, tai pradėdus aš kalbėti. Sakau, esąs iš Lietuvos, kur nėra kalnų, visur eina keliai, ir žmonės važinėja autobusais.

— Kaip Maskvoj! — sako rusiškai telengitai, o toliau jų telengitiškos šnekos Čiulčekovas nenori išversti. Be arklio šiuose kalnuose esi niekas. Praeis gal ir keli šimtai metų, bet arklys bus vienintelė susisiekimo priemonė, o šis atvykėlis — aiškiai nerimtas žmogus, tauzija niekus apie autobusus.

Į apšviestą nuo laužo ratą staiga įjoja raitelis. Tai telengitų kolūkio „Telengit Sortogoj“ brigadininkas su pilnomis suminomis avienos.

Išveš iš čia ir kumysą, nes į kolūkį atvažiuos mongolai iš kaimynino rajono Mongolijoje.

Po kiek laiko čiabanai patys ima šnekinti mane:

— Klausyk, ar tiesą brigadininkas sako, kad Lietuvoje iš karvės po tris su puse tūkstančio litrų pieno primelžia?

Dabar štai ir aš esu šio to vertas, žmogus iš krašto, kur galvijus moka auginti...

Toliau įsikalbėjęs, papasakoju, kad Čibito kaimo altajiečiai gyveno taigoje, kur ailai stovi po maumedžiais, tačiau prie upės ir apie ailą nekirsdavo nė vieno medžio, o atsitempdavo rastų žemyn arkliais beveik nuo pačių belokų.

— Kai nebuvo traktorių, čia miško irgi niekas nekirsdavo,— sako brigadininkas,— o dabar yra kuo vežti.

O maumedžių giraitė vadinasi „Čiočydu agaš — Išsigandęs miškas“. Brigadininkas sako, jog tikrai daugiau niekur nesą jokio medžio, šis vienintelis jų žemės miškas.

— O kodėl toks jo vardas? — neiškentusi paklausė Julija.

— Tai pavirtę į maumedžius oirotų kariai. Seniai tai buvo. Šiuose kalnuose telengitai augino greitus kaip irbisai žirgus. Tad telengitų genties sūnus Aidaras kartą ir paprašė savo tėvą, kad jam duotų dešimt pačių geriausių žirgų. Josiās į oirotų šalį, pas Karabajų, nes girdėjęs jį turint dukterį Aj Silu — gražią, kaip

auksinę akaciją. Aidaras pasibalnojo savo mylimiausiąjį žirgą Argymaką ir po trijų dienų jau buvo pas Karabajų. Turtingam seniui nepaprastai patiko žirgai, tokių jo nesuskaičiuojamose kaimenėse nebuvo nė vieno. . .

Vienintelio šiuose kalnuose laužo atšvaitai apšviečia mūsų mažą būrelį. Viena po kitos virš sniegynų išsižiebia žvaigždės, šioje nykynėje atrodančios artimiausiomis mūsų kaimynėmis.

— Aidaras lenktyniavo su visais tenykščiais jaunuoliais,— pasakoja toliau brigadininkas.— Šie vos spėja nušuoliuoti iki artimiausios jurtos, o Argymakas jau neša Aidarą toli toli stepe, ir kanopos vos liečia banguojančią šilkinę žolę. Turtingesnieji kaimynai nepaprastai pavydėjo senajam Karabajui ir siūlė mainais už vieną Altajaus argyrą po kaimenę stepių žirgų.

O Aidaras užsisodino Aj Silu ant savo Argymako ir vėl per tris dienas atsidūrė šiuose kalnuose. Pastatė jis jaunajai žmonai baltą kupranugario vilnos jurtą, o pats išjojo skaičiuoti savo kaimenių į tolimą slėnį.

Tik nenurimo pavydūs Karabajaus kaimynai. Sužinojo, iš kur kilęs Aidaras, ir patraukė jie visu pulku prie Čiulyšmano. Žiūri — stovi viename slėnyje balta jurta, o joje Aj Silu beaudžianti kilimą. Tik aplink tuščia, nematyti nė vieno žirgo. Klausia jie Aj Silu, kur Aidaras, kokiame slėnyje ganosi tie nuostabūs ar-

gyrai? Nieko neatsakė Aj Silu, tada oirotai nužudė ją.

Staiga žiūri — atlekia Aidaras ant Argymako, sulydydamas net akmenis po kanopom. Kibo oirotai priešintis, tik nespėja išsitraukti strėlės, kai atsiduria po Argymako kanopom. Persigandę oirotai ėmė bėgti į kalną, kabindamiesi vienas už kito, bet visi buvo sutraiškinti, taip ir nepasiekę viršūnės.

Parkeliavęs iš kalnų, dėl maumedžių giraitės nuėjau pas rajkomo sekretorių Bersimbajevą. Jis ką tik buvo grįžęs nuo Telecko ežero raitas.

Šiame rajone visas dėmesys avims ir ožkoms, tad, aišku, kašaros ir gyvenamieji namai čiabanams reikalingi. Dėl to siūlau mišką kirsti Sausajame slėnyje, kuris pagal čionykščius atstumus ne per toliausiai nuo Čiuisko pusdykumės kolūkių. Tik vėl bėda — nėra ten jokio kelio. Taigą kol kas saugo beveik stačia akmenų siena, o kolūkiai neturi nei sprogstamųjų medžiagų, nei buldozerių keliui pasidaryti.

Rūdynas — turtinga organizacija, galėtų duoti sprogmenų keliui nutiesti, o ir buldozerių jiems užtenka. Kai apie tai direktoriui užsiminiau, jis paklausė: „O ar planą man kolūkiai įvykdys? O ar žinai, kad instrukcija kuo griežčiausiai draudžia kam nors duoti sprogstamųjų medžiagų?“

Teko kantriai palaukti, kol rūdynui prisireikė sparmedžių šachtoms, o jiems biržę parin-

kau kaip tik Sausajame slėnyje. Pasigamino sparmedžių, nenukentėjo planas, o ir kelią jie nutiesė labai greit.

„Išsigandusio miško“ gojelis, vienintelis telengitų žemėje, liko išgelbėtas.

BELKENEKO ŽUVIMAS

Nuo pat gegužės iki liepos vidurio neiškrito nė lašo lietaus. Nors mažytis debesėlis pasirodytų virš snieguotų viršūnių, bet kur tau! Kas dieną saulė svilina vis karščiau ir karščiau, o, papūtus vėjams iš Gobio dykumos, samanose miške ėmė trupėti po kojomis, išdžiūvo upeliai. Antroje liepos pusėje, kai beveik visi mūsų eiguliai buvo išjoję į savo pievas, gavome žinią, kad dega Kara Kudiūro taiga. Rajono ypatingoji trejukė kovai su taigos gaisrais: rajono vykdomojo komiteto pirmininkas, rajono milicijos skyriaus viršininkas ir aš kiaurą dieną skambinome į visus rajono kaimelius, aišku, kur buvo telefonas. Bet nieko nepešėme. Pievienys kažkur aukštikalnėse už devynių upių ir devynių kalnų, medžiotojai išėjo ieškoti maralų šaknies. Tada rūdkasiai paskyrė keletą žmonių ir dar geologai. Tokį būrelį visureigis nugabeno iki Kara Kudiūro plynaukštės, o toliau per aukštikalnių pelkes vedžiau juos į de-

gančią taigą. Nepaprastai gražūs Kara Kudiūro ežerai. Čia tylu, iš pelkės kyla kalvos su senovės skitų kapais, o veidrodiniame ežerų paviršiuje atsispindi salos su maumedžiais ir kedrais.

Jau vakare pasiekėme gaisravietę. Kaip fantastiškas žvėris kriokia ugnis, ir traška maumedžių šakos. Už šimto, dviejų šimtų žingsnių ugnies tumulai nulekia, atsiplėšę nuo liepsnojancio medžio, ir dega taiga jau naujoje vietoje. Bematant plečiasi gaisras kalnu aukštyn ir platyn.

Apsvilusiais plaukais, rūkstančiais vatinukais lendame į ugnį ir, rodos, jau vieną gaisro kraštą sustabdėme. Kai jau visai nebelieka jėgų ir minutėlei nuleidi rankas, gaisras tik to ir laukia, vėl užima mūsų iškovotas pozicijas. Ugnis šliaužia kalnu į viršų. Ten, siauru miško sąsiauriu, prie pat amžinojo sniego, Kara Kudiūro taiga susilieja su Kadrinu, didžiausia taiga Kalnų Altajuje.

Didelis mūsų girininkijos plotas, apie trečdalį milijono hektarų už Arguto upės. O jeigu imtų ir užsidegtų ten taiga, kur per Argutą nėra nė vienos brastos. Jeigu Čiuja — pasiutiškai siautulinga kalnų upė, tai Argutas dar smarkešnis, dar kelissyk pasiutesnis. Malūnsparniai ten, į tuos kalnus, taip pat neskraido. Taigi vykti už Arguto reikėtų per Džazatorą, keliantis per daugelį upių, kabarojantis stačiais kalnų šlaitais ir neištirpusiais ledynais.

Ir kol nuvyktume iki tos vietos, taiga jau būtų supleškėjusi, arba gaisras pats užgesęs.

Žiūriu į rytus, į Pazyryko slėnio pusę, kur po didžiulėmis akmenų plokštėmis ilsisi senieji šių aukštikalnių gyventojai. Ten visas kalnų viršūnes apgaubė juodi gaisro debesys. Ir iš čia matyti, kaip liepsnos liežuviai plaikstosi po taigą, siautėja Pazyryko kedrynuose, jog ir ereliui jie nepavejami.

Duodu komandą visiems rinktis. Skaičiuoju. Skylėti vatinukai, pašini veidai, apsvilę antakiai. Vyrai iš baisaus nuovargio drebančiomis rankomis suka suktines, pusė machorkos byra žemėn.

Bėgame į kalną. Reikia būtinai pavyti gaisrą. Būna atvejų, kai medžiotojas lipa į statų kalną koku nors giliu kanjonu, o gaisras iš apačios pasiekia jo viršūnę per penkias minutes. Bėgti niekur nesuspėsi. Gali tik įsirausti veidu į žemę, gal ugnis ir perlėks per tave, neįtraukęs į savo sūkurį.

Vis tiktai gaisrą mes čia pavijome ir siauriausioje vietoje ėmėme kirsti mišką. Atūžė, atkriokė ugnis kedrų viršūnėm. Liepsna raudonomis paklodėmis skrido virš mūsų ir krito į iškirstą liniją, kiti jos gabalai lėkė dar toliau ir padeginėjo kedriukus už linijos. Bet nedavėme peršokti gaisrui. Po mūsų kojomis dabar plytėjo tūkstančiai kietmetrių pajuodavusio miško. Rūko ir liepsnojo medžiai. Palikau keturis vyrus saugoti, o kiti leidomės žemyn.

Šį kartą gaisras neprasiveržė į Kadriną. Naktį, nusileidę nuo Kara Kudiūro, pamatėme, kad liepsnoja Belkenekas, kurio papėdėje stovėjo ir mūsų namukai.

Negalima ramiai žiūrėti, kaip dega medis. Stovi kur nuošaliai išlakus gražuolis kedras. Rymojo jis gal kelis šimtmečius, voverės, sabalai, kedrinukės, meškos daug tonų riešutų nuo jo nurinko. Būtų atėjęs kada nors ir žmogus paimti jo turto už dyka, nei jo sodinęs, nei auginęs. Ir iš ugnies siautulio pikta liepsnos ranka grybšteli žalias kedro garbanas. Nuplieskia toli aplink gyvas ugnies fakelas, sudreba galin gas kedro kamienas, ir lieka iškeltos į viršų juodos šakos ir apanglėjęs stuobrys. Nuo ryto iki vakaro brenda saulė per raudoną ugnies jūrą.

Jau netoli kalno viršūnės pajutome stiprų dūmų kvapą. Pagaliau dūmų kamuoliai ėmė ristis nuo plynaukštės tiesiai ant mūsų. Springdami ir kosėdami lipome visai stačia siena. Nors kiek paslydus kojai ar sekundei atsipalaidavus pirštams, kuriais laikomės už uolos briaunos, tuoj nulėktumėm žemyn, prie Čiujos... Ir vis tiktai, prasiveržę pro dūmus, pasiekėme plynaukštę. Už keliasdešimties žingsnių pleškėjo taiga. Greitai perbėgome ten, kur medžiai dar buvo žali, nors nuo karščio kedrų spygliai irgi ėmė raitytis.

Iki vakaro plūkėmės su ugnim. Ir nepastebėjom, kad iš visų pusių ji mus supa. Pasalū-

niškai, nuo medžio ant medžio, ugnis apsupo mūsų būrelį. Greitai įsiropščiau į aukštą kedrą. Į rytus nuo mūsų ugnies žiedas buvo visai siauras, tad, užsidengę akis vatinukais, greitai išbėgome iš ugnies viesulo. Dabar mūsų salelė, kur ką tik stovėjome, jau liepsnojo. Raitėsi ir alpo nuo karščio žolės. Pro šalį, visai nematydami mūsų, lėkė maralai, skrido kedrinukės ir kurtiniai, vos neatsitrenkė į mus apsvilusi kabargą. Nebeiškentė ir taigos šeimininkė meška, paliko turtingus kedrynus, nuo vaikystės pažįstamus riebių šaknų plotus, savo pasirinktą guolį žiemai.

Suradome didelę jelanę. Tą lašą vandens, kur pasiėmėme su savimi, jau seniai visi išgėrė. O gerti taip troškina, kad, rodos, šoktum į ugnį, jei ten būtų koks šaltinėlis. Pagaliau senis, vedęs mūsų būrį, priėjo prie didelio akmens ir iš šiaurinės pusės ėmė kasti. Netrukus pasirodė vanduo. Per keliolika minučių pritekėjo gal stiklinė. Išgerdavome ją kartu su dumbliu. Man begeriant, atskrido kedrinukė ir, prikišusi snapą man prie lūpų, taip pat gėrė.

Jei nebūtų šio paukščio, nebūtų ir kedro. Po visą taigą, po visus uolų plyšius kedrinukė prislapsto kedro riešutų. O atmintis ne kažkokia. Taip ir auga kedras ten, kur tik paukščiai teskraido.

Atslinko tamsa. Vyrai susėdo ant tundrinių berželių, prieš tai išsitraukę iš kuprinių po porą butelių.

Tokios progos praleisti negalima. Aš sakau trumpą kalbą lėbautojams. Būtent: tokie gaisrai tokiems vyrams vieni niekai, kad dabar mes lyg pirmosiose linijose, o mūsų priešas — ugnis. Tad, vyrai, pulkim degančią taigą ir nusileiskime nuo kalno nugalėtojais!

Šiaip gal pusdienį kirviu kapliuotum, o dabar keliolika kirčių, ir virsta maumedis į liepsnas. Tris kartus ugnis puolė mus, ir gavome trauktis. Jau, rodos, prakirsta linija, o kokioje nors vietoje liepsna peršoka ją, ir pasijuntame apsupti. Pagaliau duodu komandą trauktis toliau nuo liepsnos fronto. Ir tada pasisekė prakirsti liniją. Pradedant kirsti paskutinį kedrą, jis užsiliepsnoja kaip smaluotas deglas. Bet nesitraukiame. Beveik liepsnoje, skrudinami ir svilinami nuvertėme ir jį. Tada pasiskirstėme liniją ir po du ėmėme ją saugoti. Vienas saugo, antras miega. O aukštikalnėje šalta. Toliau nuo ugnies šalnos sustingdė žolę. Miegoti tenka prie pat gaisro krašto, bet atsibundi visuomet laiku. Pažemės ugnis jau, žiūrėk, ir atslinko iki pat vatinuko. Tada eini vėl toliau miegoti.

Bet nesulaikėme gaisro. Saugoti liniją palikome vieną vyruką, o šis ėmė ir užmigo. Ir vėl šimtus hektarų taigos ryja ugnis, o mes vis traukiamės.

Kitos dienos vakare, sutemus, radome upokšnių, o prie jo medžiotojų trobelę. Maisto jau trūko, tad šaudėme kedrinukes ir virėme. Ne kažkoks tai paukštis iš pažiūros, o ir kvailas.

Visas aštuonias kedrinukes nušovėme viename maumedyje. Nušauni vieną, o kitas paukštis jau ir skuba atsisėsti ant tos pačios šakos. Labai jau panašios į varną. Vienas geologas ėmė krankti varna, atseit, varnas valgysim, o kitas kudakuoti, nė velnio, valgysim vištieną.

Negalėdami sustabdyti gaisro, o ir pritrūkę duonos, nuo kalno nusileido geologai. Likau vienas. Tada nutariau apeiti visą išdegusią ir degančią taigą. Eidamas kedrynu, išgirdau lyg ūžiant krioklį. Pagaliau supratau, kas tai, ir leidaus bėgti. Kaip slogiame sapne — kojos tapo lyg švininės, o ugnis atūžė kedrų viršūnėmis staiga. Kritau ant žemės, ir ugnis, vos palietusi kedrus, nukriokė tolyn. Toliau pradėjo virsti medžiai. Nudegusios jų šaknys nebeatlaikė medžių. Griuvo visai greta manęs, šalimais, čia priekyje, čia užpakaly. Bet stengiausi eiti tiesiai. Buvau įsitikinęs, kad besiblaškydamas kaip tik galiu pakliūti po griūvančiu apanglėjusiu stuobriu.

Trečią naktį dar daugiau pašalo, ir aš nakvojavau prie rusenančių medžių. O rytą pradėjo lyti. Ir gėso gaisrai.

Negreit ateis laikas, kai ant Belkeneko — Didžiojo Kalno — vėl liuksės šmaikščios voveraitės, šmižinės tamsūs sabalai ir stovės po kedrais išdidūs maralai.

Dar ilgai suanglėjusi Belkeneko taiga primins žmonėms jų kaltę ir bejėgiškumą prieš gamtą.

AUKSINĖS ŠAKNIES PASLAPTIS

Mūsų girininkijos ribose, 32 kvartale, yra gražiausias pasaulyje ežeras — Šavla. O iš jo išteka to paties pavadinimo upė. Kaip pasakoja eigulys Jakovlevas, kiršlių ten tiek daug, kad gali juos akmenimis mušti.

Deja, nebuvo prie Šavlos ežero. Tankiai mūsų eiguliai jodavo ten gaudyti kiršlių ir tykoti maralų. Tad ir neskubėjome, o daugiausia mūsų keliai sukdamo tomis vietomis, kur niekas dar nevaikščiojo. Praėjo daug laiko, o mes vis atidėliojome kelionę į tuos kraštus, prie ežero, atėjo kita vasara — vis neskubėjome. Taip ir parvykome į Lietuvą, buvę ir gyvenę ne taip toli nuo ežero (tik pusantros — dvi dienos kelio raitam), apie kuri mokslų vyrai rimtose mokslinėse knygosė rašo: „brangakmenis“, „gražiausias pasaulyje“, o supančioms ežerą kalnų viršūnėms duoda pavadinimus: „Gražuolė“, „Pasaka“... Akademikas Delonė rašo: „Ką bekalbėti, išpūdingai atrodo uoliniai Dolomitų bokštai, nepaprasta Rytinė Monterozos, arba Monblano, siena iš pietų, milžiniški Pamyro ir Tianšanio ledynai ir viršūnės. Bet, drįstu tvirtinti, vargu ar jie sukels tiek jausmų, kaip pavergiantis savo grožiu Šavlos ežeras.“

Jau nebetoli vakaras, o mudu su Julija kopiamė aukštyn, Šavlos link. Nakvoti nutarėme

kedryne, nes aukščiau, alpinėse pievose, nerasime malkų laužui.

Apsistojome prie mažyčio ežerėlio po kedrais. Čia ir sutikome mešką. Storulė vikriai kažką šniukštinėjo, bet, pamačiusi mus, sustojo, dar žengė keletą žingsnių į priekį, paskui stauga apsisuko ir dingo už akmenų.

Rudoji meška po žiemos miego ima ropštis aukštyn paskui žydinčius žolynus. Vėliau nusileidžia žemyn į stambias žoles, ėsdama jų minkštus stiebus. (Sibirinio barščio jaunus stiebus valgėdavome ir mes.) Sibiriniui barščiui sustabarėjus, meška kraustosi vėl aukštyn, į subalpinės pievas, smaguriaudama ten taip skania joms, meškoms, raudonąja šaknimi. Po to, jau rudenį nusiropščia apačion, į kedrynus riešutauti ir pasiieškoti sau guolio žiemai. Tad vieną tokią klajūnę ir pamatėme.

Visą tamsią kalnų naktį žemyn riedėjo kurumų akmenys. Rodos, kad šlama žvaigždės stačiu juodo kalno šlaitu žemyn. Paryčiu, toli, Čiulyšmano kalnagūbrio pusėje, jau paraudus sniegynams, o vakaruose Beluchai dar skendint tamsiai violetinėje tamsoje, mes taip skaniai sumigome, kad atsibudome saulei jau gerokai palypėjus.

Šavla — nebaidytų žvėrių ir paukščių kraštas. Anapus alpinių pievų, tundrinėje zonoje matėme pulkelį skraidančių tundrinių kurapkų. Tos kurapkos gyvena ne žemiau kaip 2200 metrų viršum jūros lygio, net ir žiemą nusileisda-

mos tik iki tundrinių berželių. Neretai tarp uolų bei kurumų ir pamatysi tų paukščių.

Naktį mus budino gergždžiantys balsai. Tai pavieniui ar būreliais pro mus skrido ularai — stambūs aukštikalnių paukščiai.

Anksti rytą vėl kopiname aukštyn. Prieiname alpines pievas. Staiga sustojame lyg įbesti. Ant plokščio akmens stovi baltas žvėris su stambiomis dėmėmis ant šonų ir nugaros. Stovi sau, sūpuoja į šalis savo ilgą uodegą ir piktai kraipo šiurkščius ūsus.

Nespėjau pakelti rankos prie šautuvo, ir žvėris dingo. Rodos, nebuvo čia jokių plyšių ar didesnio akmens, o žvėris išnyko mūsų akyse, lyg išgaravo, ar ką. . .

Tai buvo snieginis barsas (irbis). Galima visą gyvenimą vaikščioti kalnais, o snieginio barso nesutiksi, nes jis gyvena tik Koš Agačio rajono aukštikalnėse ir jau retas žvėris.

Šavlos ežeras lieka dešinėje, dabar ten neišime. Mūsų kelionės tikslas — rasti auksinės šaknies. Mat, girininkija turi surinkti nemažą jos kiekį. Kadangi už kilogramą šaknies mokama nedaug, tai niekas jos ir nerenka vaistinėms. O kam tada miškininkai būtų!

Auksinė šaknis (Radiola rožinė)— praeitame amžiuje būdavo slapta gabenama per sieną į Mongoliją. Ten vėl ją parduodavo keliauninkams iš Tibeto ar Kinijos. Užsienio pirkliai ją pirkdavo nesiderėdami. Kaip pasakoja tą šaknį vartoję žmonės, ji pakelianti ant kojų ir sun-

kiai sergantį ligonį. Tik nedaugelis žinojo, kur auksinė šaknis auga. Jos augimvietės būdavo labai kruopščiai slepiamos.

Paskui užėjo karai, po to revoliucija ir pilietinis karas. Vos įsitvirtinus jaunai Tarybų valdžiai, ilgai po kalnus dar siautėjo banditai. Vieni medžiotojai, žinoję, kur augo auksinė šaknis, žuvo tais neramiais laikais, kiti pabėgo į Mongoliją su atamano Kaigorodovo gaujomis. Taip auksinės šaknies paslaptį ir užgožė tų metų audringi įvykiai.

Bet liko legenda. Ir štai, praėjus 45 metams, akademikas Krylovas, Kalnų Altajaus tyrinėtojas ir keliautojas, garsus botanikas ir miškininkas, suruošė ekspediciją į Kalnų Altajų ieškoti auksinės šaknies. Keliautojai ilgai be naudos vaikščiojo po kalnus: ekspedicija tąkart auksinės šaknies taip ir nerado. Tik paskui jie sužinojo, kad praėjo pro auksinę šaknį, jos ir nepažinę.

Gamta Kalnų Altajui nepagailėjo nieko. Ir iš tikrųjų — čia gražiausi kalnai ir ežerai, įspūdingiausi miškai, ryškiausios gėlės ir spalvingiausi akmenys. Bet pasirodė, kad viso to per maža Kalnų Altajaus slėniams ir kalnams. Čia dar auga ir stebuklingasis augalas — auksinė šaknis. Dabar jau medikai gerai ją ištyrė.

Nuo ko gydo auksinė šaknis? Tad verčiau reikėtų paklausti, nuo ko negydo? Kartais žmonės tiki, kad turi būti tokių vaistų, kurie gydytų galvos skausmus ir cukraligę, hipertoniją

ir radikulitą, kosulį ir širdies ligas. Gydytojai niekuomet tokiomis pasakomis netikėjo ir buvo teisūs, nes negali būti vieno kokio vaisto nuo visų ligų. Susergama dėl įvairių priežasčių, tai ir gydyti reikia nevienodai, ir vaistus tenka vartoti vis kitokius.

Ir neseniai stambiausias pasaulio farmakologas, tarybinis mokslininkas N. Lazarevas iškėlė idėją, kad turi būti gamtoje tokia medžiaga, kuri gydytų ne susilpnintus ligos audinius ir organus, o padėtų organizmo apsauginei sistemai.

Tokia medžiaga rasta. Tai ekstraktas iš auksinės šaknies. Tomsko mokslininkai padarė bandymą, leisdami baltosioms pelėms medžiagą, padidinančią cukraus kiekį kraujyje. Bet pelės nesusirgo, nes prieš tai joms buvo įleistas tam tikras kiekis auksinės šaknies ekstrakto.

Auksinės šaknies ekstraktas ypač padeda žmogui pavargus, padidina darbingumą. Sintetinis stimulatorius fenominas, padidindamas jėgas šiandien, tą laiką išbraukia iš rytdienos. O auksinės šaknies ekstraktas dovanoja laiką veltui, prailgindamas mūsų gyvenimą.

Baigėsi alpinės pievos, ir priėjome raudoną sniegą. Tai mikroskopiniai dumbliai jį taip nudažė. Toliau sniegynas rėmėsi į violetinio porfyro sieną. Porfyre gražiai blizgėjo balzgani lauko špato gabaliukai.

Šioje sienoje radome nedidelį nuožulnų plyšį ir juo užkopėme į viršų. Nuo čia — ledo

laukas. Didelius plyšius ledo lauke apeidavome atsargiai. Pagaliau ir viršūnė. Po mūsų kojomis visas Centrinis Altajus. Vakaruose, visai netoli, didinga Belucha, aukščiausia kalnų viršūnė (4506 m) visame Sibire, užgožia horizontą.

Tiesiog po kojomis juoduoja Arguto, pašėlusiai smarkios kalnų upės, kanjonas. Pietuose jau matyti Kinijos ir Mongolijos susiraizgiusių kalnų grandinės. O rytuose — be galo ir be krašto mėlynuoja žaliasis okeanas iki pat Telecko ežero. Toliau taiga kaip regėjimas dingsta mėlsvame tolyje.

Dabar Arguto upės žemynas negyvenamas. Tik žemėlapiuose pažymėta pora kaimų, seniai jau nebegyvuojančių. Kaip pasakoja buvę tos upės gyventojai, prie Arguto žemupio visai geras klimatas. Arbūzai, sako, ir tie gerai pri-nokdavę... Po pilietinio karo čia buvo įkurta komuna „Raudonasis partizanas“, kur ir dirbo buvę partizanai, kovoję Kalnų Altajuje.

Šiaurėje matyti, kaip gilus Katunės kanjonas juosia Čiuisko kalnagūbrio kalnus, o paskui šauna tiesiai į šiaurę. Už Katunės baltuoja Terrektinsko kalnų sniegynų dėmės ir žalioja alpinės pievos, mirguliuojančios nuo žydinčių gėlių. Ledo laukas, ant kurio mes stovėjome, leidosi įžulniai pietvakarių kryptimi, link Karagemo (Juodasis slėnis) upės.

Čia leisti apsigyventi su žmona prašė manęs vienas pažįstamas geologinės ekspedicijos darbininkas.

— Ji man kauktų kaip „tigra“,— piktdžiugravo iš anksto jis,— ir smailius kulniukus nusilaužytų į išvartas.

Kadangi kandidatas į eigulius nenorėjo ir girdėti apie rimtą darbą, namų statymą (o tai buvo pagrindinis mūsų eigulių užsiėmimas), buvau priverstas jo kandidatūros atsisakyti.

Priėjome ledyno kraštą. Iš trijų pusių, apsupta ledynų, po mūsų kojomis maudėsi saulėje alpinė oazė. Apačioje tyvuliavo nedidelis ežerėlis, aplink jį— kedrų giraitė. Tarp gėlių judėjo kažkokie maži taškeliai. Tai tikriausiai vaikščiojo maralai.

Nuo sienos nusileidome virve. Toliau galėjom eiti sniegu. Staiga pajutome, kad nepaprastai greit sniegas ėmė slinkti žemyn. Mat, jis laikėsi ant kurumų— slenkančių akmenų. Galėjome likti palaidoti po sniego lavina, bet ir šikart viskas baigėsi laimingai. Tik po sniegu liko mano šešioliktojo kalibro šautuvas ir girininkijos žiūronai.

Iš sniegynų į ežerėlį skubėjo nedidelis, bet balsingas upelis. Pasilenkiau gerti ir pajutau kažkokį nepaprastai malonų kvapą. Prie pat manęs ant akmenų „šildėsi“ stambi auksinė šaknis. Toliau, tarp akmenų, pamačiau ir daugiau tų šaknų. Vieną įbrėžiau nagu: tuoj pasklido stiprus rožių kvapas.

Nuotykių kupinas auksinės šaknies medžiotojų gyvenimas. Mūsų eigulys Subotinas, anksčiau gyvenęs prie Arguto upės, buvo geras

vaistingųjų augalų žinovas. Kartą jis išvyko į Aj Gulako kalnagūbrį kasti auksinės šaknies. Ir beeinant aukštyn upeliu, kur jo akmenuotuose krantuose pasitaikydavo tos retos šaknies, jis pastebėjo, kad jį kažkas stebi. Pakelia galvą — ogi meška gal už poros žingsnių bestovinti ir jau pasiruošusi pulti. Gerai, kad eigulio šunys atsirado laiku. Čiupo jie užpuolikę už gauruotų kiškų. Ši sukiojasi, mėgina nutverti šunis, o Subotinas traukiasi atbulas. Tik nepajuto, kaip atsidūrė ant skardžio krašto ir nulėkė žemyn. Sunkiai susižalojęs auksinės šaknies ieškotojas tik penktą dieną parsirado namo.

Auksinė šaknis auga 2300—2500 metrų aukštyje virš jūros lygio. Jos žiedai — smulkūs, geltoni, lapeliai apvalūs, mėsingi. Pati šaknis auksinės spalvos su keliais „pirštais“. Auksinė šaknis auga netoli sniego, kur žvarbūs vėjai ir vasara šalta, tik pasirenka kokią įdubą. Ten žolė vešlesnė, įvairesnė, ir šilčiau. Tada auksinė šaknis kerojasi, šioje mažytėje oazėje šilumos ir saulės maitinama, kaupdama savyje daug vertingų savybių.

Mūsų oazė iš pietų buvo uždaryta sniego griūties. Upelis iš ežerėlio prasigrauzė po sniegu.

Paryčių pabudę pamatėme apsnigtus visus žolynus ir mūsų kedro šakų palapinę. Bevardžio ežerėlio paviršius apsitraukęs plonu ledeliu. Po kelių valandų sniegas nutirpo ir oazė vėl atgijo, žydėjo gėlės.

Maralai, dar nematę žmonių, mūsų nelabai bijojo. Ganėsi atokiau, nuolat pasižiūrėdami.

Staiga jie pakėlė galvas ir ėmė bėgti prie mūsų. Sniegu į oazę leidosi ernis, stiprus ir gana kraugeriškas plėšrūnas. Jis daugiausia žudo maralų jauniklius, o kartais užpuola ir suaugusius maralus. Ernis pastebėjo mus ir pasuko sniegynu atgal. Mes irgi iš oazės išėjome ernio taku, nusileidome į Karagemo slėnį ir ten priėjome Argutą.

Mūsų vaikai namuose tankiai pasičiupdavo Kalnų Altajaus žemėlapi, tučtuojau susirasdavo jame Karagemo ledynus ir imdavo fantazuoti: „Pasiimsime daug daug cukraus, pabarsytysim tuos sniegynus ir turėsime daug daug ledų.“

Tyrė šiuos ledynus ir profesorius Sapožnikovas, jau šešiasdešimt metų tyrinėja akademikas V. Tronovas, o jų vis yra neatrastų ir neišvaikščių.

Prie Arguto upės auga šimtai hektarų dygliuotojo šaltalankio (*Hippophaë rhamnoides* L.). Buvo duotas įsakymas miškininkams ieškoti šaltalankio augimviečių. 1968 metų rudenį malūnsparniu mus nugabeno į Karagemo upės aukštupį. Išlipome dviese: aš ir Julija (nuo 1966 metų ji dirbo girininko padėjėja). Šaltalankio radome nepaprastai daug, tik sutartą dieną malūnsparnis neatskrido. Neatskrido ir vėliau, nes ėmė smarkiai snigti, visos kalnų keteros apsidengė balta sniego marška. Tik už

savaitės išėjome prie Džezatoro. Visos perėjos jau buvo apsnigtos, ir paštas į Džezatorą būdavo kartą per savaitę gabenamas kupranugariais iš Koš Agačio.

Džezatorą supanti taiga — tai didelė oazė šiuose bemiškiuose kalnuose. Čia radome ištisą giraitę mėlynosios eglės, apie kurios buvimą Kalnų Altajuje ginčijasi miškininkai.

Taigi per vieną iš daugelio savo kelionių užėjome nemažą auksinės šaknies augimvietę.

EIGULIŲ DIENOS

Saulės įkaitinti juodi akmenys nespėja atvėsti per naktį. Paryčiu per pačią vėsumą, kada net žolės esti pabalusios nuo nedidelių šalnų, akmenys dar šildo delną. Siautulingi kalnų upeliai išsišakojo į daugelį mažesnių, kurių vienus išgarino saulė, o kitus sugėrė karštas vandens ištroškęs smėlis.

Dar rudenį po visus slėnius, artimus ir tolimus, ieškojome maumedžio kankorėžių. Paklausus eigulių, kur galima rasti tų kankorėžių, pasigirdavo vieningas atsakymas: „Niekur!“ Visur jie, eiguliai, buvę, bet kankorėžių šiemet nesą, tad nėra ko nei tos kankorėžių alyklos remontuoti (mat, reikėtų plušėti jiems, kam gi daugiau), nei malkų ruošti, nei ką kitą

daryti... Ir, apskritai, jie — valstybinė miško apsauga, tad ir privalą tik mišką saugoti, o ne dirbti. Vien jodinėti po kalnus. (kuo toliau nuo namų) ir saugoti.

Jeigu jau jodinėti, tai jodinėti. Siunčiu į visus šiltesnius slėnius pasižvalgyti, gal kur aptiks tų kankorėžių. Jaučiu, kad vyrams užėjo pasiutęs noras pamedžioti, nes per šienapiūtę nušautų maralų mėsą seniai suvalgė.

Vis tik kankorėžių yra daug kur. Mes su Julija, taip pat pajodinėję, jau pirmos dienos vakare aptikome maumedžių giraitę, kur šakos linko nuo kankorėžių. Sėklos jau pribrendusios, praeis gal dešimt dienų, ir pradės jas nešioti vėjas. Eiguliai, pasijodinėję ganėtinai, per savaitę pririnko keliolika tonų maumedžio kankorėžių.

Mūsų Aktašo girininkijoje buvo keletas eigulių moterų. Pasitaikydavo, kad vyrai kartais išlenkdavo baltosios, o altajiečiai šitam gėrimui neatsparūs. Buteliuko užtenka keliems vyrams paguldyti.

— Ko, girininke, tie sijonuoti šaitanai akis drasko,— kartą skundėsi man altajietis eigulys Kardojevas.— Ką, ar jos man kokie viršinkinai, kad bartų ir kolytų. Man girininkas yra, tad ir bark, jeigu reikia...

Užtat žiemą, kai taigoje vyrai rėsdavo sienas namams, jie sutartinai siūlydavo moteris atleisti iš darbo. Jie štai dirbą, vargsta, o jos dykinėjančios.

Deja, neilgai širsdavo vyrai. Ateina laikas kankorėžius aižyti, sėklas valyti — be moterų niekaip neišsiversi. Neduok dieve tada kokiam vyrui pasipainioti girtam — moterys tuoj puola: „Atleisti, ir baigtas kriukis! Jos, moterys, dirba, pluša, o čia vyrai girti slampinėja.“ Iškart ir pats maniau, kam moterys eiguliai reikalingos, bet įsitikinau, jog keletą jų tikrai reikia, nes besibarant darbas sparčiau eina.

Įdomu, ką jau bekalbėti, svetimos šalies papročiai, apdaras, gyvenamasis būstas, bet man triskart įdomiau būdavo tokie žmonių tarpusavio santykiai, visiškai skirtingi nuo mūsų, lietuviškųjų.

Netikėtai mūsų girininkijai kliuvo nemažas planas — pasodinti du šimtus hektarų miško kultūrų. Kam, atrodo, reikėtų dar sodinti, ir taip milijoną hektarų turime, o gal ir daugiau, kas ten juos tiksliai išmatavo. Taiga plyti kiek akys užmato, užvertęs galvą žiūrėk į maumedžius kiek nori, tik nepaimsi jų taip paprastai. Tikrai, miško daug, o neprieisi prie jo, gal vėliau ir bus galima, bent su malūnsparniais. Čia, Centriniam Altajuje, viskas toli, malkų važiuok į Kurajaus taigą už aštuoniasdešimt kilometrų, grybų — už šimto, o šienauti — irgi ne arčiau.

Dabar miško medžiagos reikia visam Centriniam Altajui, tad visus poreikius patenkinti turi mūsų girininkija, o tiksliau — Kurajaus taiga, supanti iš visų pusių to paties pavadini-

mo stepę. Taiga traukiasi į kalnus, praeis bent dešimt metų, ir, kur augo miškas, ten žemė išdžius, užaugs stepių žolės, o tada jau kedriuko ar maumedžio nebepasodinsi — neaugs. Be to, reikia sodinti tik į traktorium suartas vagas, nes taip reikalauja instrukcija. Nesuarsi tų vagų — dirvos ruošimo plano neįvykdysi. Miško kultūros buvo sodinamos ir anksčiau, tik visa bėda, kad nė gero dešimties daigelių neliko, nes karšta stepių saulė nudegino juos kaip matant. Galėtų vėl vagas suarti iš rytų į vakarus, tada sodinukai augtų šešėlyje ir nenudžiūtų. Vėl neišeina — vagos eitų kalno šlaitu žemyn, ir pavasariniai belokų vandenys nuplautų pasodintą mišką per keliolika minučių.

Jau praeitą vasarą, bejodinėdami po taigą, pastebėjome, kad šioje Kalnų Altajaus dalyje, kur žolė nedidelė, nepaprastai gerai savaime atsiželdo miškas. Vėjo išblaškytos maumedžio sėklos ir kedrinukių suslapstyti riešutėliai tankiu kilimu suželia žolėje, kur vis tik buvo šiokia tokia paunksnė.

Tad kodėl mums nepabandyti sodinti tuos mažyčius maumedžio daigelius į žolę. Užsiminiau apie tai ūkio vadovams.

— Gavai planą, tad ir vykdyk,— nesileido į ilgesnes šnekas šie,— be to, girininkija — tai ne mokslinio tyrimo institutas, bandymų čia nepadarysi.

Galų gale mūsų valdžia sutiko, kad žolėje, gal būt, tie daigeliai ir neišdegtų. Tik kaip gi

bus su dirvos ruošimo planu. Ne, brolyti, geriau jau neišsigalvok visokiausių fantazijų. Štai kaip, gavai planą, na, ir vadovaukis juo!

— Suartose vagose miško kultūros vis tiek neaugs,— vėl nerimstu aš.— Kiek lėšų nueis niekais. Ne tik už sodinimą, bet ir už suarimą nemažą pinigą mokėk.

— Ė, è,— atlaidžiai kraipo galvas vadovai,— matyt, visai nepatyręs tokiuose dalykuose esi. Jeigu kultūros nudžius žolėje, tu ir atsakysi, o jei vagose — nurašysim. Maža kas gali įvykti. Vieną gražią dieną ims ir prasiverš vanduo nuo snieguotų viršūnių, tada tų daigelių ir žymės neliks vagose. Štai tada ir aktą pasirašysime, ir viskas bus tvarkoj. Tad ar suvoki skirtumą, ar ne?

Pasitarėme mudu su Julija ir nusprendėme nesuvokti to skirtumo. O už tuos pinigus, kuriuos būtų tekę mokėti už dirvos ruošimą, pasitarėme Jarbolyke (Žemės Žuvis), ant pat Čiujos upės kranto, eiguliui kordoną.

Ir atsitik tu man taip, kad, vos baigus sodinimą, į girininkiją atvyko vyresnybė iš miškų ūkio valdybos, net iš Barnaulo. Apžiūrėjo visą mūsų pasodintą mišką, o išvažiuodama trumpai tarė:

— Žiūrėk, Viktorai Michailovičiaui, tavo laimė, jeigu kultūros prigis, o jei ne. . .

Nors iki pasodinto miško kelias neartimas, mes kur buvę nebuvę jau ir balnojame arklius. Kaip ten tie maumedukai, ar nepradėjo džiūti.

Iš pradžių daigeliai atrodė tokie apsiblausę, rodos, gyvena tik tos gimtos žemės sultimis, niekaip neįstengdami prigyti sausoje Kurajaus dirvoje.

Galop čia vienas, čia kitas ėmė džiūti. Saulė svilina vis nuožmiau, dangus tamsiai mėlynas, kaip Vidurinės Azijos minaretų bokštai. Visos kalbos, visos mintys vis apie tai, gal iš tikrųjų nereikėjo imtis šitų bandymų. Nors užkietėję biurokratai atrodė mūsų viršininkai, o juk tiesą sakė, be reikalo nepaklausiau. Bet jau dabar kas bus, tas bus...

Pagaliau siunčiu eigulį Sablaševą pasižiūrėti kultūrų. Tegų verčiau kitas praneš tą nelinksmą žinią...

Eigulys grįžo tik po trijų dienų, matyt, maralas netyčia pasitaikė jo kelionės take, nors buvau įspėjęs — nujojai, pasižiūrėk — ir atgal. Žiūriu — šviečia iš tolo jo patenkintas platus veidas, ne kitaip, araka kur nors aile dar pasivaišino.

Viktorai Michai... (tėvavardžio nebeištaria, nes, kaip ir lietuviai, altajiečiai prie jų taip pat neįpratę), eigulius surinkti reikia, į taigą joti reikia, maumedžio kultūras ravėti reikia!...

Dar nežinia, kas ką įveiks. Ar sąusa stepė, vikšrinių traktorių ir motopiūklų padedama, pasikels iki pat Čuisko kalnagūbrio sniegynų, o gal vis tik žmogus išlaikys tą paskutinį taigos forpostą — Kurajaus taigą. Iki Koš Agačio aimako centro dar yra šiokių tokių medžių,

pagal Čiują auga Sibirinis gluosnis ir šaltalan-
kis, bet toliau jau iš tikrųjų „Koš Agač“, lietu-
viškai „lik sveikas miške“, kur prasideda mil-
žiniški bemiškių dykumų ir kalnų plotai veik
iki pat pietinių Azijos krantų.

Karakokšos miškų pramonės ūkyje direk-
toriauja Vladimiras Špiliovas, su kuriuo kele-
tą metų kartu dirbome Salairo taigoje. Kaip
ir visoje šalyje, taip ir miško pramonėje žmo-
nių trūksta, tik minėtame ūkyje jų kiek nori.
Daugelis direktorių stato namų tiek, kiek lei-
džiama, o Špiliovas ne — kiek reikia. Bara
žmogų tada visi, rašo papeikimus, pirmus ir
paskutinius, švelnius ir griežtus, su įrašymu
ir be, tik rudenį (ne veltui sakoma, viščiukus
rudenį skaičiuoja), kada miškų pramonės ūkis
įvykdo planą, tam pačiam direktoriui pasipila
malonės, premijos, ir jo vadovybė kuo aky-
liausiai seka, kad, ko gero, nesugalvotų Špi-
liovas atsisakyti vietos ir neišvažiuotų. Niekaip
neišleistų. Kaip čia neprisiminsi rusiškos pa-
tarlės, kad už vieną muštą dešimt nemuštų
duoda. . .

Špiliovai vis dar pakalba, jog reikėtų va-
žiuoti namo, į Ukrainą. Kartą jam ir sakau
(tuo metu jis projektavo didelį taros cechą):

— Ar važiuotum dabar, jei išleistų, nebaigęs
to cecho?

— Ką tu, nebaigęs, — nustebo šis.— Tą ce-
chą aš pats projektavau, tad įdomu pačiam jį
ir pastatyti.

O kaip išvažiuosi, nebaigęs statyti ištiso kvartalo gyvenamųjų namų, nenutiesęs naujo kelio Telecko ežero link, nejaugi mesi vos pradėtą kurti naują gyvenvietę toli nuo miškų ūkio centro? Taigi darbams galo nebus, čia vėl vaikai paaugs, šie tai tikrai niekuomet nenorės išvažiuoti iš Altajaus.

Pavasariį, kada papučia sausi pietryčių vėjai, rodos, jauti Kurajaus stepės sūroką kvapą ir pagalvoji, o kaip ten mūsų Kurajaus taiga, taip pat sava ir brangi, kaip ir Beržėnų miškai ar Tyrelio pelkė.

DRAKONO KRAUJAS

Dar gerokai prieš karą Tomsko universiteto studentų būrys apsistojo Čibito kaime. Vienas iš jų, ankstų rytą besiprausdamas Čibito upelyje, per žalsvą jo vandenį pamatė raudoną akmenėlį. Išgriebė jį iš vandens ir suprato, jog tai esama gyvsidabrio rūdos! Gyvsidabrio rūdos jų, studentų geologų, ekspedicija ir nesvajoto aptikti. Pradėjo eiti aukštyn Čibito upeliu. Paskui pasuko jos intaku Aktaška, kol po dviejų savaitių atsidūrė bevardžio kalno viršūnėje.

Apie šiuos kalnus vietinių gyventojų altajiečių tarpe sklido negeros kalbos. Esą, juose gy-

venančios piktos dvasios, žmonės ir gyvuliai ten pabuvoję mirštą, nes tų kalnų upelių vanduo esąs nuodingas. Neauganti ten žolė. Juoda mirtis viešpataujanti tuose kalnuose ir tykojanti kiekvieno išibrovėlio. Nesilankydavo šiuose kalnuose altajiečiai. Mažas studentų būrelis, dvi savaites brovėsis pro tankias kedrų šakas ir vešliai sužėlusius laukinių serbentų brūzgynus, pagaliau pasiekė subalpinės pievas. Prieš juos tvyrojo gėlių jūra. Geltonos alpinės aguonos, Altajaus ugnelės, didžiulės našlaitės, mėlyni irisai vilnijo iki pat sniegynų.

Studentai nebuvo girdėję tos altajiečių legendos. Joje buvo pasakojama, kad tuose kalnuose skleidžias mirtį „drakono kraujas“— taip altajiečiai vadina gyvsidabrį.

Dabar jie stovėjo, iki kelių įbridę į tuos gėlynus, ir žiūrėjo į raudonuojančias tolumoje kalnų keteras. Po kelių dienų jie atrado turtingus telkinius gyvsidabrio rūdos.

Čia pat, 2500 metrų aukštyje, kalnakasiai pasistatė namelius. Rūdą apdirbdavo kiekvienas savo namuose, nežinodami, kad gyvsidabrio garai yra nuodingi.

Paskui gyvenvietė kelis kartus kėlėsi vis žemyn ir tolyn nuo šachtų, kol pagaliau mamedinių šiltų namų miestelis įsikūrė pačioje kalno papėdėje.

Šachtose amžinas iššalas. Jos jau mechanizuotos. Tik prieš keletą metų arkliai neteko darbo, ir dabar jie, išparduoti darbininkams,

šlaistosi po gėlynus apie šachtas, ganosi prie pat sniego vasarą, kur vėsu ir nėra uodų. O žiemą jie nusileidžia į taigą.

Nuolatinės Kurajaus geologinės ekspedicijos geologai prasiskverbia toli į kalnus. Kasmet randama naujų didelių gyvsidabrio rūdos telkinių. Nuo pat Aktašo iki Mongolijos sienos eina gysidabrio rūdos juosta. Kol kas tik nedidelė dalelė eksploatuojama.

Kurajaus geologų gyvenvietė įsikūrusi atšiaurioje vietoje. Apie devynis ar dešimt mėnesių kiaurai ją perpučia vėjas nuo Kurajaus ir Šiaurės Čiuisko ledynų, čia chijum vadinamas. Trumputės vasaros gale jau užsninga. Tik geologai gyvena labai patogiai. Stiprūs, šilti su visais patogumais namai. Žiemą jie valgo šviežius agurkus ir pomidorus, nes turi savo šiltadaržį. Žygio metu užėjęs į jų palapinę, rasi ją taip prikūrentą, kad tučtuojau nusivilksi iki marškinių. Niekas taip nemėgsta šilumos, kaip geologai.

Iki šiol beveik niekas nežino apie Kalnų Altajaus spalvotuosius akmenis. O juk kadaise Gėtė įsigijo šių akmenų kolekciją ir ją laikė pačia gražiausia iš visų kitų pasaulio spalvotųjų akmenų. O jis, Gėtė, buvo ne tik poetas, o ir labai garsus mineralogas — akmenų žinovas.

Mosėdiškis gydytojas V. Intas 1969 metų vasarą svečiavosi pas mus, Aktašo girininkijoje. Nors aplankė beveik visus kalnynus, rink-

damas akmenis, bet tokių, kaip Altajuje, sako, neradęs niekur.

— Nežinau,— sakė jis,— ar aš augalinis, ar akmeninis. Randu retų augalų — esu augalinis, o pamatau gražių akmenų — akmeninis.

Altajaus spalvotieji akmenys neturi sau lygių. Ne veltui Marko Polo bendražygis Matėjas buvo nusidanginęs į šiuos kalnus pasirinkinėti brangakmenių. Tik nepasisekė žmogui. Chano sargybiniai akylai saugojo brangakmenių kalnus, ir tik per plauką jis išvengė mirties bausmės.

Nuostabūs, permatomi kalnų krištolo kristalai, kalcito rožės, didžiuliai gabalai malachito, ametistų, topazų ir porfyrų randama daugelyje vietų.

Kartą vieno bevardžio kalno šlaite pamačiau purviną sniego gurvuolį. Neturėdamas ką veikti, trenkiau per jį ledkirčiu, gurvuolis skilo pusiau ir jo viduje pamačiau nepaprasto gražumo akmenį. Tai buvo didžiulis kalcito gabalas, vienur baltas, kitur raudonos spalvos su nušlifuotomis briaunomis, vietomis permatomas.

Viską galima pamiršti, bekapstant akmenis kurumuose ar skaldant juos kokio nors upe-lio krante. Ir staiga žiūri — guli jis, tas brangusis akmenėlis, tviska visomis spalvomis, kaip ta vaivorykštė ten žemai slėnyje, po kojomis. Ir nebejauti nei laiko, nebegalvoji apie valgyimą, kilnoji akmenį po akmenio, kad ir vėl

nudžiugintų dar gražesnis ir spalvingesnis raudinys.

Eigulys Jemeljanovas, geras žvejys, gyvenęs nuo mūsų toli, pačiame Kinijos pasienyje, pasakojo, kad Ukoko plokštikalnėje esama senų šachtų. Ir ten galima rasti nemaža spalvotų akmenų, skaisčiai raudonų ir mėlynų, panašių į pilnavidurių gėlių žiedus.

Vieną liepos mėnesio dieną ieškojome Kalnų Dvasių ežero ir nuėjome tarpekliu. Tarpekliis baigėsi staiga. Jį iš visų trijų pusių suspaudė statmeni, briaunoti, aštrūs kaip kardo ašmenys kalnai, be jokios gyvybės, su netirps-tančio sniego lopais. Ten, apačioje, buvo saulėta, o čia neramiai briaunų viršūnėmis klajojo debesys, stūgavo pro uolų plyšius vėjai.

Nutarėme išsiropšti į vieną briaunos viršūnę. Bekopiant po kojomis pamačiau mažyčių žalių permatomų akmenėlių. Pasirodo, tai buvo lazuritas. Mes apsidžiaugėme ir ėmėme juos rinkti. Kopti reikėjo vertikaliai, bet šiaip taip, nežiūrėdami žemyn, lipome į viršų. Mineralų pasitaikydavo vis didesnių ir gražesnių. Ir pagaliau iš po nubyrėjusių akmenų lindėjo jo, lazurito, vientisas telkinys. Šito gražaus akmens čia pūsojo ištisas kalnas. Prisilaikydami jo ir įkopėme į briaunotą viršūnę. Po mūsų kojomis statmena siena, kuri leidosi į kitą tarpekli. Jame taip pat nebuvo matyti jokio ežero. Už kelių minučių iš Kubadru upės pusės per vieną žemėlesnę vietą išniro debesys.

Nespėjome nusileisti. Nuo Kubadru ledkalnių įsibėgėjęs sniegas ėmė čaižyti mūsų nugaras. Pūga įsisiautėjo, ir mes bematėme akmenis vos per keletą metrų. Nepagalvoję, kad gali prireikti, nepasiėmėme pirštinių, ir dabar rankos baigė sustingti. Ilgai leidomės į tarpeklio dugną. Pieva žydinčių gėlių paskendo po sniegu. Beveik iki pusblauzdžių bridome per pusnį. O pūga nerimsta. Aplipdė mus kaip senius besmegenius. Iš tikrųjų besmegenius... Nors apačioje ir kaip karšta būtų, eidamas į kalnus, pasiimk pirštines, šiltesnį apavą ir apdarą. Gali visur būti ir šilta, saulėta, o viename kokiam slėnyje siautėti pūga. Kada peržengėme pūgos viešpatiją, mus pasitiko pusiau sulaukėję arkliai. Jie linksmi laigė po antrąkart žydinčią Altajaus ugnelėmis pievą.

Bijsko kraštotyros muziejuje galima pamatyti dailininko Gurkino paveikslą, vaizduojantį Kalnų Dvasių ežerą. Valandomis gali į jį žiūrėti, taip tas ežeras prikausto kiekvieno žvilgsnį, kiekvieną žavi iki sielos gelmių.

Pagaliau trečią kartą pamėginę jį rasti, pamatėme raudoną jo vandenį. Pietų pusėje iš ežero kilo raudonas kalnas, tai jis ir atsispindėjo ežero paviršiuje.

Niekuomet nenutūps čia vandens paukščiai, jo vandenyje nepamatysi žuvų, visi gyvi padarai vengia šios mirties karalystės — taip pasakoja rašytojas Jefremovas viename savo apsakyme apie Kalnų Dvasių ežerą.

Ir iš tikrųjų tuščia apie ežerą. Niekas nenori čia gyventi arba bent trumpam apsistoti. Apie ežerą auga karklai gal centimetro aukščio.

Jefremovo apsakymas parašytas po to, kai Kalnų Altajuje buvo surasta gyvsidabrio. Tad gyvsidabrio garai ir skleidžia mirtį apie ežerą. Aišku, jeigu jau taip, tai kas atsilaikys pagundai... gurkštelėti to ežero vandens. Mudu su Julija gėrėme to vandens iš kelių ežero vietų. O Intas, kada jį nuvedžiau prie to ežero, jame išsimaudė.

Gyvsidabrio kasėjai man papasakojo legendą. Reikia atminti, kad legendos nebūtinai turi būti senos ir „kaimietiškos“. Legendos kuriamos ir dabar, dailinamos, po truputį pakeičiamos, be to, yra ir pramoninių...

Girdi, vienas geologas, dabar jis Aktaše jau nebedirba, kartą ant vienos kalno viršūnės radęs pilną ežerėlį gyvsidabrio. Jeigu jau litro talpos indą su gyvsidabriu yra ko kelti, tai tame gyvsidabrio ežere šio metalo galėję būti milžiniški kiekiai. Tad nusprendę to gyvsidabrio dabar neliesti, o semti jį iš ežerėlio tada, kai nebebus eksploatuojamos Aktašo rūdyno šachtos.

Moksliniai straipsniai visiškai neigia, kad galėtų būti tiek gysidabrio, ištisas ežerėlis, laiko tai antimoksliniu prasimanymu. Be to, gyvsidabris tuoj išgaruotų į orą.

O vis dėlto labai norėtusi tikėti legenda. Juk mums pasisekdavo rasti cinoberio rūdoje

gryno gyvsidabrio pilną to akmens tuštumą. Tai kodėl negali būti požeminių ežerėlių? Po žeme esti daug olų, tuštumų, o jei taip į vieną tokią vietą imtų ir subėgtų gyvsidabris, kas visiškai įtikima, nes tas metalas nepaprastai sunkus ir... skvarbus.

Kuo paaiškinti tai, kad ant kai kurių kalnų nėra jokios žolelės, nors ji ten galėtų augti. Kodėl Kalnų Dvasių ir Karakudiūro ežeruose (beje, vienas jų vadinasi Mirties ežeru) nepamatysi jokio vabalėlio. Gal būt, iš požeminių ežerėlių veržiasi garai pro plyšius aukštyn, sunaikindami bet kokią gyvybę žemės paviršiuje ar ežero vandenyje.

Žalios, žvilgančiai juodos ir raudonos uolos spaudžia savo glėbyje ežerą. Lipame dar aukščiau. Po vieną, po du imą po kojomis painiotis malachito akmenėliai, o dar aukščiau — dideli jo gabalai. Jeigu kelias būtų lengvas ir netolimas, galėtum jų daug prisirinkti, o dabar...

Jau į kitą pusę nuo ežero, žiūrint statmenai žemyn, matyti šviesiai žalias slėnis. Bėga upelis per nedidelius maumedžių gojelius. Ten kitas, šviesus, pilnas žalumos ir gėlių pasaulis.

Senovėje altajiečiai savo religijoje ne paskutinę vietą skirdavo ir dvasioms. Pasakojama, kad kalnuose būdavę tokių vietų, kur iš toli, net iš kitų kraštų atvykdavę piligrimai jų pagerbti. Gal ir prie šio ežero susirinkdavo piligrimai išprašyti iš kalnų dvasių sėkmės, auginant galvijus, prekiaujant ir medžiojant.

AJ GULAK — MĒNULIO AUSYS

Apie Kurajų žolė dar tik neseniai prasikalė, ir juodaakės altajiečiukės kartu su ožkomis laksto po spalvotų akmenų kalnų šlaitus, rinkdamos didelius laukinius svogūnus — sogono.

Sogono — nebijantis šalčio svogūnas. Kuo labiau sušala, tuo esti skanesnis.

Žemiau, pagal Čiują prie Aktašo ką tik peržydėjo rododendronai. Kur, kokiam krašte žmogus dar gali pamatyti nuo vieno iki kito krašto, nuo sniegyno iki sniegyno žydint kalnų šlaitus, kur rododendronų ir visų aukštikalnių gėlių kilimai atrodo spalvingesni už keržakų trobų išdažytas lubas.

Prie Čibito altajiečiai gaudo savo per žiemą sulaukėjusius arklius, nes jau čia pat šienapiūtė, ir kelios dienos praeis, kol arkliai nustos spardęsi ir šnarpstę, kol įpras traukti šienapiove.

O prie Jarbolyko, kur gyvena mūsų eigulys Grigorijus Kazancevas ir dar pora pensininkų, žolės jau peržydėjo. Ten jau trys Jarbolyko seniai kartu su savo žmonomis išeina į pievas.

Altajuje šienapiūtei žmonės pradeda ruošti iš anksto. Moterys kepa duoną, pridžiovina pilnus maišus džiuvesių. Vyrai traukia iš drevių kažkur įsigytus senus graižtvinius šautuvus, gerai juos ištepa, nes ten, kalnuose, aukščiau žydinčių rododendronų, prie druskožemių

bastosi maralai. Ir vieną gražią dieną, dar maždaug už savaitės prieš šienapiūtę, prasideda didysis kraustymasis. Daugelis rusų, o jau altajiečiai visi, pasiima kartu karves su ožkom ir iškeliauja už šimto ar daugiau kilometrų, kur kokiame nors šiltame slėnyje auga gera žolė, teka žuvinga upė ir ne per toliausiai slapstosi baikštūs maralai. . .

Ant arklio kabinami dideli odiniai krepšiai — suminos, palapinė, katilas, didžiuliai luitai kietos arbatos. Kol moterys pievose stato palapines, vyrai jau bėgioja po kalnus, ieškodami maralų, o naktimis laukia jų prie druskožemių.

Paklausk tada jų, kur gavę maralų mėsos. . . „Vienas altajietis davė“, — sako rusas. „Vienas rusas davė“, — atsako altajietis. O tas vienas altajietis arba rusas gyvena kažkur labai toli, už devynių kalnagūbrių ir devynių upių. . .

Šienapiūtė prasideda dideliu arbatos gėrimu. Arbata geriama pusryčiaujant, per pietus einama gerti jos pas kaimyną, o vakare susirenka visos pievos šienautojai prie vieno laužo ir išplepia ne vieną pusėtiną katilą sūdytos arbatos.

Tiesa, dar ir šienaujama, kai lieka laiko nuo arbatos gėrimo. Nenuostabu, kad mūsų eiguliai savo karvei, na ir veršiui, šienaudavo maždaug visą mėnesį, ir tai tik smarkiai pasibarus dėl šienapiūtės terminų. O iki šiol, sako, šienaudavę jie iki pat rugsėjo vidurio, kol

nuo kalnų nusileidę sniego debesys užklodavo pievas balta marška.

Kiekvienas eigulys turi po arklių, o neretai ir po du. Na, o kaip su šienų jiemis? O šie — kaip sau nori... Žiemą vėjas nuo ledynų nuveša vietomis sniegą iki pat žemės. Tai tokiose vietose arkliai ir žiemoja, kitur patys atsikasdami kanopomis sudžiūvusią žolę iš po sniego. Žiemos ganiava — „tebeniovka“ — trunka apie septynis mėnesius, ir beveik neteko girdėti, kad koks arklys kristų. Ir dar prieš „tebeniovką“ reikia arklių pamarinti kurį laiką badu, nes nusipenėjusiems per vasarą arkliams šalčiai ir sniegas būtų didžiai nemaloni staigmena. Po priverstinio pasninko, sako, ir „tebeniuotis“ esą ne taip sunku... Taigi šitaip žiemodami arkliai paskui nelabai ir klauso savo šeimininkų. Jeigu pavyksta pora kartų per metus jų sučiupti ir pajodinti, tai arkliai mano, kad jodinėjimo limitas tais metais baigtas.

Ties Jarbolyku per Čiują kabo tiltas. Inžinierius tokio tilto nepastatytų. Reikia visiškai nenusimanyti apie tiltų statymą, kad išdrįstum pavadinti jį tiltu. O ir pereiti į aną krantą, matant po savimi baltą putojantį verpetą, reikia turėti ryžto.

Nuo visai statmeno kalno kadaise atitrūko didžiulis akmuo ir nuriedėjo į pat Čiujos vidurį. Akmuo dviaukščio namo didumo, ir jis virpa Čiujos daužomas. Tada ant to akmens nuleido vieną maumedį iš vieno kranto, o ki-

tą — iš kito. Toliau jau tiltas buvo statomas palaipsniui. Iš karto tik pėsčiam pereiti, vėliau jau ir raiteliui perjoti. Mūsų eigulys Jakovlevas, smarkiai rizikuodamas, perdarda ir ratais. Privažiavęs tą vadinamąjį tiltą, jis taip klaikiai surinka ant savo vargšo kuino, kad šis persigandęs šuoliais lyg skriste perskrenda su visu vežimu į kitą krantą, nespėjęs tiltui nei išskirti, nei subyrėti.

Žiūrint į Čiujos verpetus, visai neima noras patekti į tą sūkurį. Prie Čibitkos, seklaus, gal iki kelių gilumo, upelyje vienas gyvsidabrio kasėjas panoro išskalauti žmonos išskalbtus baltinius. Na, ir paslydo žmogus. To negilaus upelio srovė sudaužė vyrą į akmenis. Paskui žmonės stebėjosi tuo įvykiu. Ne todėl, kad tas žmogus žuvo, o todėl, kad jam toptelėjo tokia kvaila mintis skalauti baltinius pačiam, kai čia moterų pareiga ne tik baltinius skalauti, šienauti, trobas baltinti, bet ir krosnis mūryti bei malkas skaldyti.

Kartais galima pamanyti, jog vietiniai gyventojai pritingi, daugiau geria arbatą ir tik laisvalaikiu dirba. Gal būt, taip ir atrodytų iš pirmo žvilgsnio, ypač turistui. Bet, gyvendamas Kalnų Altajuje, pamačiau, kaip altajiečiai gyvulių augintojai žiemą dirba, gyvendami toli nuo namų. Visą žiemą pučias chijus nupusto iš kai kurių slėnių sniegą, užtat atšaldo juos tiek, kad visi ten maumedžiai nuo mėnesius truncančių penkiasdešimties laipsnių speigų suskilę

ir suaižėję. Ne veltui Altajuje vieni slėniai vadinami Karagenais (juodais slėniais), kiti — Totugojais (šaltais, vėjuotais).

Ēriavimosi metu savaites trunka buranai, o gyvuliams beveik jokių tvartų nėra. Bet ėriukai neturi žūti — piemenys, naktų naktis nemiegodami, prižiūri tuos silpnus padarėlius, kartais savimi sušildydami ėriukus ar ožiukus nuo šalčių ar pūgų. O mūsų eiguliai, medkirčiai... Kelis mėnesius žiemą jie taigoje renčia namams rentinius, šaltis toks didelis, kad traktoriaus dalys, suduotos raktu ar koku nors gelžgaliu, sutrupa kaip stiklas. Tik žmonės turi dirbti, dažnai miegodami kur po aukštikalnių kedru ar skylėtoje dūminėje pirkelėje...

Užtat šienapiūtė čia laikoma ne pačia darbyme, o tik geru poilsiu. Tie patys speiguoti slėniai vasarą pasidabina gėlėm gėlelėm, ir ne kaulus persmelkęs chijus švilpia nuo sniego laukų, o tyliai srūva šlaitais drungni visų žolių kvapai, lenkdami padėti galvą ant šieno glėbio po gero katilo išgertos arbatos. Visą žiemą vyrai atskirti nuo šeimų, tik šienapiūtės metu jie kiek ilgesnį laiką su žmonom gyvena kartu...

Seniau žolę čia piaudavo visiškai sustabarėjusią ir jau rudenėjant. Nupiaudavo pradalgę, paskui ją ant grėbliakočio ir suvynioja (o žolė ilga, neišsibarsto). Tokį punda tuomet padžiauna ant krūmų. Žolė jau ir taip sudžiūvusi — nesupus. Nupiauti žolę dar jauną, žydinčią ir peržydėjusią, tai, pasak vietinių gy-

ventojų, ji neturėsianti stiprumo, ir gyvuliai nenumalšins alkio, ją ėsdami. Gavau rašyti įsakymus, kad eiguliai privalo pradėti šienapiūtę nuo liepos 10 dienos. Paskui įprato prie naujo šienavimo būdo, kai žiemą eigulių karvės, gaudamos kvapaus šieno, ėmė duoti daugiau pieno...

O daugiausia galvijai patys sau susirasdavo maisto, kaip kad ir iki šiol Koš Agačio pusdykumės gyvuliai pragyvena, kartais genami už šimto ar dar daugiau kilometrų, kur maža sniego ir yra šiek tiek žolės.

Vieną dieną, vieniems vasaros gale, kitiems jau pradedant snigti, baigiasi pats geriausias metų laikas — šienapiūtė. Dabar šienas čia stovės dideliais kūgiais, kol užšals Čiuja. Tada gabensime jį į šį Čiujos krantą. Tik vanduo ne visur užsitraukia: vietomis jis toks sraunus, kad jokie šalčiai jo nesutramdo.

Kol parvešime šieną, mūsų karvės vikriai karstysis po stačių kalnų šlaitus, skabydamos žolę, kad jų ir karvėm nesinori vadinti už tokį vikrumą.

Mūsų pieva ant pat Čiujos kranto. Daiktais priaugusi geltonosios akacijos krūmų, retų maumedžių. O virš mūsų galvų dunkso akmens siena. Ir prie tos sienos, kur iš plyšių srūva šaltinėliai, prilipę ledo gabalai, o vietomis ir sniegas. Karšta čia pievoje, o sniegas ir ledas nespėja ištirpti. Nutaikę laisvą valandėlę, einame serbentauti. Virš mūsų, ant kurumų, ke-

roja didžiuliai serbentų krūmai. Uogų skonis, kaip ir raudonųjų, gal tik saldesnės, o spalva — visiškai juoda. Kitaip tariant — juodi raudonieji serbentai. O jau kiek saldžių agrastų! Tik vaikščioti šia siena gana pavojinga: gali išbarsyti ne tik surinktas uogas, o ir kaulus...

Netoli nuo mūsų pievos gurga per akmenis Istula. Perlamutriniai kiršliai iš Čiujos keliasi per slenksčius iki pat Šavlos sniegynų. O kiek žuvų ten, Šavloje. Neseniai sužinojau, kad prie Šavlos ežero jau pradėjo vedžioti turistus. Tai iš tikrųjų bus jiems rojus.

Mūsų eigulys Kazancevas penktadienio vakare išjoja į aukštikalnių ežerus. Šeštadienį apie pietus jau būna ten. Iki vakaro prigaudo riebiausių kiršlių pilnas dvi suminas, o į vieną tokį krepšį telpa beveik centneris žuvies. Tada vakare jis pasidaro iš šakų palapinę ir rūko joje kiršlius. O sekmadienį — jau namie. Kalnų takai užversti medžiais, reikia perbristi daug klastingų upokšnių, joti per sniego laukus, kur arklys klimpsta iki pilvo. Ir tokiomis vietomis eigulys Kazancevas taip smarkiai gena savo arkliuką, kad nepratusiam jodinėti tik į vieną galą užtektų to kelio dviem dienom.

Andrius ir Rita, mūsų mažieji „keliautojai“, šienapiūtės laukdavo ne mažiau už altajiečius. Nors ir namie jų laisvės niekas nevaržė. Taiga tuoj už namelio sienos, kur knibždėte knibždėjo visokiausių ten „babaužių“ ir kitokių vien jiems žinomų „žvėrių“, bet čia, prie Čiujos,

dar didesnė laisvė, kur ir tikrą mešką, ir maralą pamatysi.

Dabar, baigę šienapiūtę, jojame žemyn pagal Čiują apžiūrėti savo valdų.

Netoli Ak Bomo (Baltojo Bomo) ir sutikome Michailą Ščerbakovą. Ščerbakovas, buvęs mokytojas, jau seniai pensininkas, bet kilnoja tokias šieno kupetas, kad ir jaunam reiktų pasitempti. Jo dar jauna žmona, vilkinti raudona suknia, tokia apkūni, stovėjo ant šieno kaugės tamsiai mėlyno dangaus fone kaip altajietiška pinavija.

Ščerbakovas — geriausias meškų medžiotojas šioje centrinėje Kalnų Altajaus dalyje. Kiekvieną vasarą vien maralų pantų jis paruošia po 6—8 poras, o tik už vieną valstybė moka po 200 rublių. Žuvis, maraliena, džiovin-ta saulėje meškiena — įprastas Ščerbakovų valgis. Pats Ščerbakovas moka daug altajietiškų dainų, o ir kalba altajietiškai geriau už pačius altajiečius, kaip jo žmona sakė.

O jau vaikų jo pilni pašaliai. Nors vietoje atidaryk pradinę mokyklą.

Beje, Ščerbakovas pirmasis šioje Kalnų Altajaus dalyje, sunkiai prieinamoje Ačiko taigoje netoli Šavlos upės, sukūrė komuną ir daugelį metų, dar siaučiant po kalnus banditų gaujų likučiams, jai vadovavo. Kažkodėl Kalnų Altajuje kolūkiai ir tarybiniai ūkiai prieš karą laikė daugiau galvijų ir įdirbdavo didesnius žemės plotus, negu dabar. Gal todėl, kad dabar

žmonės išsikėlė į dideles gyvenvietes, o kelių į nuošalias vietas kol kas nėra...

— Ačiuke prieš keletą metų pasirodė porelė briedžių,— pasakojo Ščerbakovas,— tai įspėjau altajiečius, kad jų neliestų. Dabar jau briedžių nemaža kaimenė.

Pasakytų medžioklės jėgeris ar kas kitas, tai briedžių tuoj pat būtų nelikę, o Ščerbakovo balsas šios kalnų dalies vietiniams gyventojams altajiečiams svarus.

Ak Bomo kaimas — tik du namai. Užtat greta Čiuja, trys kalnagūbriai, meškos, tūkstančiai hektarų laukinių uogų, be to, pro šalį eina Čiuisko traktas.

Eiti medžioti meškų vien peiliu, savaites laukti maralų, šimtus kilometrų sukarti kalnų taiga, pereiti patvinusias kalnų upes, jei gerti, tai tik gryną spiritą ir ne bet kaip, o porą savaičių iš eilės, šokti ir dainuoti — vieni niekai Ščerbakovui, buvusiam mokytojui, o dabar garsiam meškų medžiotojui, trijų kalnagūbrių ir daugybės ežerų bei upių šeimininkui.

Gerdami sūdytą arbatą ir užkąsdami džiovinta maraliena, paklausėme Michailą Porfirijevičių, kodėl to kalnagūbrio pavadinimas esąs Aj Gulak — „Mėnulio Ausys“?

Seniau, pasakojo Ščerbakovas, medžiotojai laukdavę prie „golcų“* maralų. O dėl pantų maralus reikia tykoti šviečiant mėnuliui, kad

---

* Golec (rusiškai) — bėmiškė ir nesnieguota nedidelių kalnų viršūnė.

geriau būtų matyti. Taigi mėnulio šviesoje maralų ausų šešėliai nutįsdavo toli plynaukšte. Žvėries dar nematyti, o žiūrėk, ausų šešėliai jau išlenda iš už kokio gūbrio. Todėl ir vadinasi tas kalnagūbris Aj Gulak.

Ruošiamės joti atgal. Ščerbakovas taip pat deda į suminas arbatą ir katiliukus. Sako, altajiečiai matę prie vieno upelio, Terektinsko kalnagūbryje, būrelį maralų, ir jo priešakyje didžiulį raguotį.

Kas ta šienapiūtė, ką reiškia patvinusios upės kalnuose, kai po kalnus mėnesienoje bastosi toks milžinas plačiais, išsikerojusiais pantaais.

O šienauti baigs viena žmona. Ir nemurmes, nes per visus bendro gyvenimo metus ji, ši nuolanki keržakė moteris, dar nė karto nėra savajam Michailui Porfirijevičiui priekaištavusi...

KORGONO BALTIEJI VANDENYS

Netoli Korgono žiočių, nuostabioje jelanėje, pilnoje įvairiausių gėlių, tarp nektaru sklidinų žolynų — senas bitynas.

Kadaise čia stovėjo atsiskyrėlio skitas. Tai namas tvirtovė. Namą juosė aukšta nusmailintų maumedžio rąstų siena. Sunkūs vartai retai

atsidarydavo atsitiktinai čia pakliuvusiam keleiviui. Skito šeimininkas pro plyšį sienoje gerai apžiūrėdavo įsibrovėlį, bet į vidų niekada neįsileisdavo. Ir kaip įsileisi, o jeigu čia pasmirdęs tabokininkas, rūkąs tą velnio žolę? Paslui ir su aromatingiausiais Korgono augalais neišsmilkysi iš savo trobos tabako smarvės.

Drąsūs žmonės, pirmieji Sibiro užkariautojai, rūdosi ieškotojai pavieniui ir po kelis savo rizika bėgdavo iš pirmųjų kazokų gyvenviečių į tas pasienio sritis.

Ne vieną šimtmetį jaudino protus ir kurstė aistras paslapčiom pasakojama legenda. Legendą tėvai porindavo sūnums apie Baltųjų Vandenių šalį. Ten toli, kur mėlynuoja kalnagūbriai, iki kurių daug dienų reikia eiti, yra Baltųjų Vandenių šalis. Daug mėnesių reikia brautis per taigą, pereiti amžinus sniegynus, kovoti su žvėrimis ir klajokliais totoriais. Ir vieną vakarą prieš keliautoją atsiveria pasakiška šalis. Iš visų pusių taigos supamoje jelanėje tyvuliuoja didžiulis ežeras. Ežeras toks ramus, kad negali atskirti, kur tikra taiga, o kur jos atspindys vandenyje. To ežero viduryje yra sala. Saloje stovi vienuolynas. Kiekvieną vakarą, kai paskutiniai taigos šešėliai nugrimzta į ežerą, variniai vienuolyno varpai skamba per visą jelanę ir ežerą, kviesdami sentikių vienuolius vakarinei maldai.

Pasakiškai turtinga esanti ta žemė. Riebių galvijų bandos, pilnos drevės laukinių bičių,

apstu žvėrių, gausybė taigos uogų tik ir laukia žmonių, kurie galėtų pasinaudoti pažadėtosios sentikių žemės dovanomis.

Nebodami jokių bausmių, sentikiai naktimis po kelis, ištisomis šeimomis dingdavo iš įtvirtintų kazokų gyvenviečių.

Daugumą jų kazokai, čaižydami bizūnais, grąžindavo atgal. Kiti po metų ar kelerių basi, ligoti grįždavo atgal patys, taip ir nesuradę tos pažadėtosios žemės.

Tik nedaugelis jau niekuomet negrįždavo atgal. Ir seneliai vėl paslapčia šnibždėdavo barzdotiems sūnums apie Baltųjų Vandenių šalį ir skųsdavosi savo negalėmis. Ak, jeigu nors dešimčia metų jie būtų jaunesni, tai, nieko nelaukdami, patrauktų ten, kur aiškia saulėtą dieną matyti melsvos dantytų kalnų grandinės.

Atskirti nuo pasaulio skitai ir jų gyventojai gal po šimtą ar daugiau metų nieko negirdėjo apie Rusiją, saviškius. Dar visai neseniai, prieš 16 metų, miško taksatoriai Kalnų Šorijoje aptiko keletą kaimų pačioje taigos glūdumoje, kur gyveno kažkadą pabėgę nuo caro valdžios persekiojimų sentikiai.

Aštuonioliktajame amžiuje apie Kolyvanę ir Zmeinogorską veikė daug fabriku ir rūdynų. Tų laikų darbininkai gyveno blogiau už katorgininkus. Pastarieji bent, pasibaigus katorgos laikui, įgydavo laisvę ir gabalą žemės. O rūdkasiai, išėję į pensiją, gaudavo metams tik 3 rublius, ir viskas. Užtat daugelio akys ir krypo

žalių Korgono kalnų keterų link, kur nebepasieks rūdyno ar fabriko apsauga, ir kur galės jie laisvai gyventi.

Pirmąjį Korgono kalnagūbrio tyrinėtoją Šauginą vedžiojo po kalnus pabėgęs rūdkasys Zubovas, gerai pažinojęs šias vietas.

Marieta Šaginian rašo, kad Kalnų Altajus yra mūsų šalies perlas. Jeigu jau taip, tai galiu tvirtinti, jog Korgono kalnai — Kalnų Altajaus perlas. Jau nebuvę čia, vien tik pasižiūrėję į smulkų Korgono kalnagūbrio žemėlapi, perskaite nuostabius upių ir kalnų viršūnių pavadinimus, pajusite, jog tai nepaprastas kraštas. Vien Korgonų čia viso labo apie aštuoniolika pavadinimų. Tai ir Tiesusis Korgonas, Antonovo Korgonas, Išdegęs, Meškų, Baltabasis, Osipovo, Kedrų. . .

Šikart, jau 1971 metų vasarą, mus veda Korgono bitininkas, 64 metų medžiotojas Andrejus Moisejevičius. Pagaliau ir aš turistas. Nei šis, nei tas. Ką tik, prieš pusantrų metų buvau čionykštis, nebūčiau bėgęs paskui arklių. Turėjau valdišką arklių, o gaisro metu — net du. Tegū taiga ir nedegtų per visą vasarą, bet mano arkliais jodinėti niekam nevalia. Jie, velniai, per vasarą taip sulaukėdavo, kad jei, neduok dieve, kiltų netyčia gaisras, būčiau vaikščiojęs pėsčias kaip didelis, nors ir visą porą arklių turėdamas.

Bet, kaip turistui, man ir dabar neblogai. Kuprinės su duona ir lietuviškais lašiniai ant

Andrejaus Moisejevičiaus arklio, o mes beveik tekini bėgam taku išilgai Korgono.

Nuo Vladimirovkos kaimo takas veda į buvusią girininkijos gyvenvietę, maždaug už 8 kilometrų nuo Korgono žiočių. Kertame keletą gūbrių, dabar jau apaugusių maumedžių jaunolynu. Seniau šioje vietoje Korgono kaimo gyventojai, išrovę seną maumedyną, sėdavo javus. Paskui ir vėl dirbamus laukus užgožė taiga. Tik dabar keletas buldozerių laužo jauną mišką, viską stumia į krūvas, kad ir vėl iš naujo taiga pasitrauktų aukštėliau į kalnus.

Mūsų vedlys eiklus. Lekiname kaip turistai po miestą, neatsikvėpdami, nesustodami. Paskutinis gūbrys prieš Korgoną, ant kurio auga stambūs maumedžiai, tolėliau — išlikę gyvenvietės vartai, senas bitynas su keliom dešimtim aviliukų. Ir įlendame į Korgono taigą. Reikia pažinti visą Altajų, kad iškart pastebėtum, jog visas Altajus po dalelę telpa Korgono kalnuose. Pamatysi čia ir Arguto upės siautulingumą, ir Šiaurės Čiuisko ledynų blizgesį, pajusi juodosios taigos milžiniškų žolių aitrų kvapą. Pietiniuose šlaituose, išdegusioje nuo karštos saulės žemėje, žvilga Čiulyšmano auksinė akacija, pačiuose visų tų Korgonų aukštupiuose, žaliame ežerų vandenyje atsispindi snieguotos kalnų viršūnės.

Andrejus Moisejevičius pasakoja apie savo kasdieninį gyvenimą. Pernai pagal pėdas išdegusio Korgono aukštupyje susekęs mešką su

dviem meškiukais. Mešką sužeidęs, vieną meškiuką nušovęs, kitą įginęs į kedrą. Tada, beinant meškos pėdomis, ši iššokusi iš žolynų ir taip grybštelėjusi jam ranką, jog ir kaulas sutrupėjęs. Apsiraišiojęs marškiniais sužalotą ranką, Moisejevičius mešką dar vijęsis. Ranką pradėję labiau skaudėti, tai jis liovęsis persekiojęs žvėrį ir pasukęs į bityną. Bityne jie su draugais tris dienas iš eilės gėrė midų. Ranka, pakol gėrę, nėmaž neskaudėjo.

— Tai kokias žoles vartojote, Andrejau Moisejevičiau? — klausiu aš.

— O jokių. . . Po to, kai įnikome gerti midų, tai gėrėme dar visą mėnesį. Ranka ir sugijo pati.

Nerekomenduotinas būdas, visą mėnesį geriant, gydyti sutriuškintus kaulus, matyt, ši kartą buvo efektingas. . .

O po to Andrejus Moisejevičius vėl ėmė medžioti meškas. Netoli bityno alpinėse pievose ganėsi arkliai. Žiūri — ogi meška bešliaužianti prie jų. Arkliai žemai, meška aukštėliau, o pats medžiotojas — aukščiausiai. Meška šliaužia, ir jis šliaužia, meška atsistoja pasižvalgyti, tada Moisejevičius pasislepia žolėje. Meška prislinko jau visai arti arklių, bet staiga pakėlė galvą pasižvalgyti ir pamatė žmogų. Tą kartą arkliai laimingai išsisuko nuo meškos letenų.

Nusileidus nuo kalnagūbrio, Korgono gyventojai papasakojo, kad šią vasarą meška su-

draskė aštuoniolika melžiamų karvių. Ką tik iš bandos parvežė tris sudraskytas karves: meška išėdė tešmenis, daugiau nieko nepalietė.

Korgono upė lyg paklaikusi, strimagalviais krinta žemyn, neaplenkdama, o nustumdama į šalį akmenis, medžius ir žemės luitus. Jos dugne, kur buvo šiek tiek ramėliau, blizgėjo stambūs kalnų krištolo kristalai, nardė beveik permatomi kiršliai. Ne kalniečiui atrodė, jog ta vandens gausybė tvenkėsi metais, o dabar ims ir prasiverš, nuklioks žemyn, ir tik Korgono dugnu liks bėgti rami, čiurlenanti srovelė.

Bet kur tau! Riaumoja ir kliokia kalnai vandens jau ne metai, ne dešimtmečiai ir ne šimtai metų. . . Korgonas — tai upė krioklys, krentas iš belokų už keliasdešimt kilometrų.

Kuo aukščiau, tuo daugiau išvystame gilių kanjonų, kurių viršūnėse baltuoja sniegas, šlaituose gražiausi gėlynai, o jų dugnu verčiasi žemyn balto vandens kriokliai.

Pagaliau ir tiltas per Korgoną. Siauras, tik pėstiesiems ir arkliams, einant siūbuoja mums po kojų. Statė jį dar 1845 metais Korgono akmenis laužyklos katorgininkai. Stovi jis iki šiol, nes maumedis išsilaiko geriau už geležį.

Sustojame poilsiui prie Korgono akmenis laužyklų, kur senais laikais lauždavo jaspį ir porfyra, kur ant Korgono kranto gyveno katorgininkai ir tik žiemą, jei upė užšaldavo, gabendavo, užsivertę ant pečių, didelius tų spalvotų akmenų luitus žemyn.

Ant vienos jų matau užrašą „1815 metai“. Berods, tais metais iš Korgono spalvotų akmenų buvo iškalta Peterburgo Žiemos rūmams „Vazų karalienė“, dabar saugoma Ermitaže.

Tokiu geru taku, kaip palei Korgoną, nesu Kalnų Altajuje keliavęs. Jau 1786 metais Zmeinogorsko rūdyno gydytojas Šanginas ištyrė Korgono upę ir rado akmens laužyklas. Mynė ir prižiūrėjo tą taką pirmieji Korgono kalnagūbrio tyrinėtojai, katorgininkai, bėgliai, bitininkai ir medžiotojai. Dabar juo besinaudoja tik bitininkai. O turistai čia nesilanko. Toli Korgonas nuo pagrindinių kelių, niekur neaprašytas ir nereklamuojamas. Tačiau šis kraštas nešykštėtų kiekvienam parodyti savo nepaprastą grožį bei žavesį ir senu taku nuvesti į svetingus bitynus, prie vaistingų žolių ir spalvotųjų akmenų, į ryškias jėlanes, grakščius kėnynus, prie ežerėlių po kedrais, per ledo laukus į Rūdingąjį Altajų, kur Buchtarmos upės aukštupyje iki šiol gyvena paskutinės buvusių sentikių vienuolynų gyventojos.

Pagaliau ir pirmasis bitynas. Nedidelė apvalių rąstų bitininko trobelė, greta didesnis pastatas — omšanikas — sukrauti medui, o žiemą čia sunešami aviliai su bitėmis. Prie trobelės sudėti įvairiausi bitininkystės įrankiai, dideli katilai, mėtosi priskaldytų kedro pliauskų. Mat, čia neįmanoma atvežti lentų, tai kedro pliauskos aptašomos kirviu ir iš jų sukalami aviliukai.

Mūsų vedlys pasakoja naujausią Korgono kalnų legendą. Aišku, Andrejus Moisejevičius laiko ją pačia tikriausia, neginčijama tiesa.

Kalnų jelanių medus esąs pats geriausias ir vaistingiausias. Ne veltui dabar žadama duoti po 2,2 rub. už kilogramą. Korgono medus esąs vežamas parduoti į užsienį. Mat, Amerikos mokslininkai ištyrę tą medų ir jo sudėtyje atradę visus žemėje esančius elementus. Tada jie, milijonieriai, ir pasiūlę pasakišką pinigų sumą už Korgono kalnagūbrį, kad būtų leista naudotis jo turtais bent dešimtį metų...

Sutinkame ant vieno arklio greitai žemyn jojančius du bitininkus.

Andrejus Moisejevičius pirmiausia klausia:

— O kaip ten reikalai mano bityne, ar neišdykauja meška?

— Rodos, ne, kol kas neapsilankė...

Prajojame dar keletą bitynų. Bitininkai išvykę į kaimą. Žiūriu — apie vieną aviliuką dūzgia kamuoliai bičių. Iš tiek daug avilių nemažai spiečių išlekia į taigą. Ak, būčiau šikart ne turistas, tada pabėgiočiau po taigą, pakopinėčiau iš drevių medaus, susisluoksniavusio per keletą metų.

Prie vieno veržlaus upelio žiočių matome iš medžio sumeistravotą lentpiūvę, dabar jau sutręsusią, apsamanojusią. Galvota seniau čia piauti lentas, bet niekaip negalėjo atvežti paties gaterio, ir visas tas mechanizmas, padarytas vien iš medžio, baigia sunykti.

Jau kelios valandos lyja. Čia iš vieno tarpelio, čia iš kito iššliaužia lietaus debesis ar drėgna migla. Tik pavakariu išlindę iš kėnyno, išvydome didžiulę spalvose skendinčią jelanę, kurioje pro blyškias morkažoles buvo matyti plokščias bitininko namelio stogas, o pro nušienautą aikštelę — daug nedidelių aviliukų.

Tai buvo Andrejaus Moisejevičiaus bitynas. Trobelėje — didelė rusiška krosnis, gultas, staliukas, ant lentynėlės — šešios knygos. Trys — apie bitininkystę, kitos trys — „pasaulietiškos“.

Sandėlyje eilių eilės bidonų medaus. Jau trečius metus jie guli sandėlyje. Išvežti įmanoma tik žiemą, o pašėlusio Korgono verpetų kartais neįstengia pažaboti ir sutramdyti net 40 laipsnių šaltis.

Rytą išeiname ieškoti raudonosios šaknies, dėl ko ir atėjome čia į Išdegusį Korgoną. Kairėje, už Išdegusio Korgono, matyti snieguota viršūnė ir nuo jos žemyn blaškosi į žoles įlindęs upelis.

Mano draugai reikalauja, kad jiems parodyčiau viską iš karto. Visos įdomybės, šaknys, akmenys turi būti netoli vienas kito, kitaip, sako, koks čia tas „tavo“ išgirtasis Altajus.

O raudonosios šaknies kaip tyčia nematau. Paskutinį kartą jos radau 1961 metų vasarą prie Krisanichos beloko. Lipame stačiu, slidžiu šlaitu aukštyn, gerai dar, kad galima pasilaikyti už storų žolių, kitaip nuriedėtume. Parodau maralų šaknį ir palieku draugus ją kasti.

Leidžiuos žemyn ir visai netoli upeliūkščio pagaliau pamatau raudonąją šaknį. Ji, sena pažįstama, taip panaši savo žieve į seno žmogaus odą.

Ir pirmą kartą, traukiama iš žemės, ji trūks-ta. Ten, Baščelako kalnagūbryje, raudonoji šaknis, net ir arkliu traukiama, netrūkdavo ir visa išlįsdavo iš žemės.

Dar prie pat Išdegusio Korgono užename auksinės šaknies koloniją. Rasti visas tris šaknis: raudonąją, maralų ir auksinę vienoje vietoje — retas įvykis.

Bityne senio nebėra. Jis vėl išjojęs namo. Užtat ant upės kranto verda žuvienę Korgono kaimo aštuonmetės mokyklos mokytojai. Jie eina aplankyti Baltabalsio ežero.

Dvi mokytojos šveičia namelio grindis. Nesvarbu, savo ar nesavo namo grindys, bet turi būti švarios.

Jei jau užsiminiau apie šių kraštų moteris, tai pasakysiu, ką mums papasakojo Dailydienė, sena Kumyro kaimo gyventoja, lietuvė. Jų kaime dirbdami lietuviai studentai susipažino su čionykštėmis merginomis ir dvi išsivežė į Lietuvą. O trečia važiuos vėliau, taip susitarę. Dabar ji neina nei į šokius, nei į kiną. Nors ir esanti labai graži, bet vyrai nebando ir kalbinti: vis tiek nieko neišeis. Išsilavinimu keržakės merginos nenusileidžia mūsiškėms nė kiek, o dorovės atžvilgiu tebėra tokios, kaip ir senovėje. Darbščios, ištikimos, nerūko ir negeria. Ir

keturiasdešimt kilometrų žygį kalnų taiga padaro per dieną, ir dar išplauna grindis svetimoje trobelėje.

Mums su mokytojais jaukiai besišnekučiuojant, į trobelę suvirto du peršlapę ir apygyčiai vyrai. Pasirodo, jie pakeis Andrejų Moisejevičių. Sužinoję, kad esame padorūs žmonės, atsitempė pilną bidoną midaus iš sandėlio.

— O dabar pradėsime gerti! — pareiškė vienas iš jų ir prikibo prie Vyto, visiškai negeriančio žmogaus. (Kad pasirinko jį, tai kalti ir mes su Jonu.)

Šis iš pradžių netikėjo, kad rimtai reikės gerti, bet po penkių stiklinių, užuot pralinks-mėjęs ar uždainavęs, smarkiai supyko ant mūsų, kad pristatėme jį tiems bitininkams kaip didžiausią girtuoklį. Pasirodo, jo stipraus esama, nes po tiek išgerto midaus kitas būtų bematant išvirtęs.

Trobelės sienos pirmą kartą išgirdo arijas iš lietuviškų operų. Tai traukė Jonas. Tik Vy-tas, nė kiek negirtas, sėdi ant gultų ir grėžioja pilnomis neapykantos akimis mus.

Mes teisinamės. Niekas prievarta midaus jam nepylęs, galėjęs ir negerti, nebe mažytis jau...

Sibiriečiai gėrimo metu nepriekabūs. Siūlo iš draugiškumo, jei nenori — negerk. Bet, matyt, Vytas pagalvojo, kad ir čia vaišinama taip, kaip Lietuvoje, kur ir mirštančiam tikriausiai įpiltų degtinės į gerklę.

Abu bitininkai atjojo ne pagal Korgoną, o tiesiai per belokus. Kadangi per belokus kelias sunkus, lijo šlapdriba, tai kildami išgėrę puslitrį, kad lengviau būtų kopti į kalną per prisnigtą aukštą žolę. Leisdamiesi išgėrę antrą, kad būtų lengviau pasiekti bityną.

O koks nuostabus esąs Baltabalsis ežeras, pasakojo mums vyresnysis bitininkas. Ten esanti amžina ramybė, tik ežero paviršiuje atsispindi kedrai ir sniegas. O toliau takas vedas per belokus į Buchtarmos pusę. Pagal tą upę jis kartą užėjęs vienos buvusios keržakų vienuolės namą. Stovįs tas stiprus ir didelis namas taigos gilumoje. Į vidų įsileidžia ne kiekviena, bet jo draugas pristatęs jį tikru sentikiu. Troboje viena siena ištisai nukabinėta ikonomis. Senoji vienuolė dar ir midumi juos pavaišinusi. Tai esančios tikrai laukinės, neišvaikščiotos vietos.

Iki Baltabalsio ežero nėjome, nors Korgono mokytojai ir labai kvietė. Aš dėl to beveik ir patenkintas. Atkeliausime kada nors kartu visa šeima čia, gyvensime bitynuose ir jausimės ne turistais, o tikrais šio krašto gyventojais.

Gyvena šiose vietose, Kumyro kaime, lietuvių Dailydžių šeima, kurią, beje, pirmą kartą aplankėme 1962 metų vasarą. Senosios Dailydienės sūnus Algis Andrejevičius, aistringas meškų medžiotojas, dirba maralininkystės ūkyje vyr. inžinieriumi. Čia, Sibire, taip jau yra, kad jei esi viršininkas, tai turi geriau mokėti

viską padaryti už pavaldinį. Sugedo kombainas ar mašina, ar dar koks nors mechanizmas, mašinos šeimininkas skėsčioja rankomis, nebežino kur ir ką remontuoti. O tu turi žinoti, padaryti viską pats. Tada žmonės klausys, pripažins ir mylės.

— Manęs bijo technika,— juokavo Algis Dailydė.— Dar nepriėjau prie mašinos, o ji jau ir ima veikti, nebereikia beveik nieko ir knebinėtis.

Norėjo žmogus apsigyventi Lietuvoje, giminės įkalbinėjo pasilikti, o ir patį, atrodo, trauktų į tėvynę. Bet pasiklausai, kaip jis po Korgono užkaborius vaikosi meškas, kaip per šienapiūtę varo pačią plačiausią pradalgę, kaip dirba mėnesiais be poilsio dienų, būdamas per darbymetę visų amatų meistrų, tai ir pagalvoji: „vargu ar Algis Andrejevičius bevažiuos į Lietuvą“... Ar bepripras čia buvęs „mūsų Algis Andrejevičius“ prie „vyr. inžinieriaus“ ar „draugas Dailydė“ titulavimų.

O dabar kiekvieną lietuvį, patekusį į šį kraštą, mielai vietiniai gyventojai priims, nes tai bus Algio Andrejevičiaus, Kumyro kaimo lietuvio, tėvynainis.

TURINYS

Į niekieno taigą	3
Krisanichos belokas	15
Juodosios taigos robinzonai	23
Keržakų užmirštu taku... ..	39
Zagrionko vienuolės	47
Salairas — nektaro upės	54
Kedrai	67
Altaj kiži — Altajaus žmonės	76
Ak Tura — Baltas Namas	88
„Išsigandusio miško“ istorija	93
Belkeneko žuvimas	103
Auksinės šaknies paslaptis	110
Figulių dienos	119
Drakono kraujas	126
Aj Gulak — Mėnulio Ausys	134
Korgono Baltieji Vandenys	143

АЛЬМАНИС Витаутас, Миколо
В СТРАНЕ БЕЛЫХ ВОД
На литовском языке
Издательство «Минтис» Лит. ССР, 1973 г.